Nr 3/2024
Czasopismo naukowe
e-ISSN 2300-4673

Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

KPP

Kortowski Przegląd Prawniczy

Komitet redakcyjny
Redaktor naczelny – dr Magda Dziembowska
Zastępca redaktora naczelnego – dr Adrianna Szczechowicz-Raś
Członkowie redakcji – dr Katarzyna Jaworska, dr hab. Michał Mariański, prof. UWM,
dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz, dr Ewelina Rytelewska,
dr hab. Magdalena Rzewuska, dr Monika Ziniewicz

Rada naukowa
dr hab. Bogumił Pahl, prof. UWM, dr hab. Krystyna Szczechowicz, prof. UWM,
prof. zw. dr hab. Wiesław Pływaczewski, dr hab. Maria Szczepaniec, prof. UKSW,
dr hab. Elżbieta Żywucka-Kozłowska, dr Robert Dziembowski, prof. Josef Čentéš,
dr Сергій Банах, dr hab. Сергій Гречанюк, dr Оксана Коваль, PhDr. Anna Schneiderová,
JUDr. Kamila Bubelová, Ph.D., prof. Simone Orlandini, prof. Marco Mariani, dr Anna Opar,
dr Agnieszka Araucz-Boruc, Kristina Mikalauskaitė-Šostakienė,
dr hab. Michał Krzykowski, prof. UWM, dr hab. Monika Kotowska, prof. UWM

Recenzenci
Lita recenzentów zostanie zamieszczona w ostatnim numerze danego roku

Redakcja wydawnicza
dr Joanna Daniluk

Projekt okładki
Zespół Komitetu Redakcyjnego

Skład i łamanie
Dariusz Walasek

Adres redakcji
Wydział Prawa i Administracji UWM
10-723 Olsztyn, ul. Dybowskiego 13
tel. 89 524 64 31, fax 89 535 15 97

Wersją pierwotną (referencyjną) kwartalnika „Kortowski Przegląd Prawniczy"
jest wersja elektroniczna

ISSN 2719-7506 (print)
ISSN 2300-4673 (online)

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2024

Wydawnictwo UWM
ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn
tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38
www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/
e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Nakład 24 egz. (wersja papierowa); czasopismo dostępne online
Ark. wyd. 7,75; ark. druk. 6,75
Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. nr 777

Spis treści

Olga Błażejewska
Występek o charakterze chuligańskim na meczach piłki nożnej.....5

Nina Kurpios
Środki ochrony kobiet przed dyskryminacją w zakładach pracy.....15

Jakub Ligocki
Zarys prawa rozwodowego w świetle filipińskiego prawa rodzinnego.....29

Paweł Olbromski
Strategia szachów – rozwój umiejętności analitycznych u prawników.....45

Aleksandra Strączyńska
Jak w prawie postrzegana jest nagość? „Strój Adama i Ewy" w praktyce orzeczniczej.....55

Bartosz Stróżewski
Status prawny i zadania komornika w Niemczech.....67

Karolina Więcek
Przepisy karne w ustawie o pomocy obywatelom Ukrainy – analiza.....79

Bartosz Zając
Resocjalizacja osadzonych niebezpiecznych – problemy i możliwości.....95

DOI: 10.31648/kpp.10617

Olga Błażejewska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: 0009-0005-9980-3552
olgablazejewska782@gmail.com

Występek o charakterze chuligańskim na meczach piłki nożnej

Wstęp

Występki o charakterze chuligańskim bardzo często popełniane są podczas imprez masowych, np. podczas koncertów czy meczów sportowych. Celem takiego zachowania jest zakłócenie porządku publicznego, zastraszenie bądź sprowokowanie innych osób, a skutki tego typu działań mogą być bardzo poważne. Chuligaństwo stadionowe jest ściśle związane z piłką nożną – najpopularniejszą dyscypliną sportową na świecie. Ta gra zespołowa gromadzi na stadionach, oprócz oczywiście drużyn sportowych, również osoby zainteresowane meczem. Niestety, nie zawsze wszyscy kibice zachowują się w sposób odpowiedzialny i kulturalny. Wielokrotnie dochodzi do występków o charakterze chuligańskim na meczach piłki nożnej, co stanowi poważne zagrożenie dla społeczeństwa, ale także dla samego sportu. Chuligaństwo stadionowe jest dużym problemem zarówno dla władz państwowych, jak i służb odpowiedzialnych za pilnowanie porządku i bezpieczeństwa.

Celem niniejszego artykułu jest analiza problemu występków o charakterze chuligańskim na meczach piłki nożnej. Ponadto w tekście zostanie przybliżone pojęcie tego zjawiska, jego przyczyny, metody i formy działania chuliganów oraz konsekwencje takiego zachowania.

Legalna definicja występku o charakterze chuligańskim

Termin występku o charakterze chuligańskim pojawiał się w kilku ustawach, m.in. w ustawie z dnia 22 maja 1958 r. o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za chuligaństwo[1] oraz w art. 120 § 14 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny[2]. Oba akty prawne utraciły swą moc[3].

Współczesna legalna definicja występku o charakterze chuligańskim została zawarta w art. 115 § 21 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (dalej jako k.k.), który stanowi, że „występkiem o charakterze chuligańskim jest występek polegający na umyślnym zamachu na zdrowie, na wolność, na cześć lub nietykalność cielesną, na bezpieczeństwo powszechne, na działalność instytucji państwowych lub samorządu terytorialnego, na porządek publiczny, albo na umyślnym niszczeniu, uszkodzeniu lub czynieniu niezdatną do użytku cudzej rzeczy, jeżeli sprawca działa publicznie i bez powodu albo z oczywiście błahego powodu, okazując przez to rażące lekceważenie porządku prawnego”[4]. Wprowadzenie do prawa karnego konstrukcji występku o charakterze chuligańskim spowodowane było ciągłym rozpowszechnianiem się zjawiska. Definicję występku o charakterze chuligańskim znajdziemy również w postanowieniu Najwyższego Sądu Wojskowego z 29 kwietnia 1959 r., który stwierdził, że „za przestępstwo o charakterze chuligańskim należy uznać czyny, popełnione zwykle publicznie, bez żadnej dającej się ustalić przyczyny lub z przyczyny błahej w porównaniu z reakcją sprawcy, z reguły pijanego, budzące zgorszenie lub obawę osób postronnych”[5]. Definicję czynu zabronionego o charakterze chuligańskim zawarto także w art. 47 § 5 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (dalej jako k.w.). Jednak definicja ta zawiera wykroczenia o charakterze chuligańskim, a Kodeks karny przedstawia definicję występku. Różnicą między tymi dwoma przepisami jest stopień społecznej szkodliwości czynu oraz katalog dóbr objętych ochroną. W związku z tym warto zwrócić uwagę na dwa odmienne pojęcia, a mianowicie: czym jest występek, a czym wykroczenie? Zgodnie z art. 7 k.k. „występkiem jest czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5000 złotych, karą ograniczenia wolności przekraczającą miesiąc albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc”, natomiast art. 1 § 1 k.w. stanowi, że „wykroczeniem jest czyn zagrożony karą aresztu od 5 do 30 dni, ograniczenia wolności w wymiarze 1 miesiąca, grzywną od 20 do 5000 zł lub naganą”[6].

Aby mówić o czynie jako występku o charakterze chuligańskim, konieczne jest spełnienie następujących warunków: działanie sprawcy powinno być umyślne, powinno godzić przynajmniej w jedno dobro osobiste człowieka, godzić w porządek lub spokój

[1] Dz.U. Nr 34, poz. 152 z późn. zm.
[2] Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 94.
[3] A. Szczekala, *Chuligański charakter czynu*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 6, s. 76.
[4] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1138 z późn. zm.).
[5] Postanowienie Najwyższego Sądu Wojskowego z 29 kwietnia 1959 r., sygn. akt Zg Og 147/59, Lex nr 1724190.
[6] Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2151 z późn. zm.).

publiczny oraz niszczenie lub uszkodzenie mienia, działanie powinno wystąpić publicznie, bez powodu lub błahego powodu, okazując przez to lekceważenie przez sprawcę wszelkich zasad porządku prawnego[7].

Pierwszym warunkiem do określenia, czy czyn posiadał charakter chuligański, jest wskazanie strony podmiotowej czynu (czyli czy po stronie sprawcy wystąpiła umyślność). Jeśli czyn zostanie dokonany nieumyślnie, nie można zaliczyć go do charakteru chuligańskiego.

Drugim warunkiem określenia występku o charakterze chuligańskim jest godzenie przynajmniej w jedno dobro osobiste człowieka oraz godzenie w porządek lub spokój publiczny. Jerzy Sawicki zauważył, że „najszersze, a zarazem najczęściej spotykane jest określenie porządku publicznego jako systemu norm, zasad prawnych i zwyczajowych, regulujących współżycie ludzi albo w ogóle, albo jedynie zachowanie się ich w miejscach publicznych"[8]. Wskazuje jednak zasadnicze zastrzeżenie, gdyż traktuje porządek publiczny jako abstrakcyjny system norm, a w związku z ogromną liczbą reguł zachowania, przede wszystkim zwyczajowych, utrudnia wyznaczenie granicy odpowiedzialności karnej. Niektórzy przedstawiciele nauki porządek publiczny utożsamiali wyłącznie z porządkiem prawnym, stanem niezakłóconego panowania porządku prawnego, inni zaś z poszanowaniem zasad współżycia społecznego. Na uwagę zasługuje także zdefiniowanie porządku publicznego jako zgodnego z normami społecznymi współżycia lub zachowania się ludzi w miejscach dostępnych dla nieoznaczonej liczby osób.

Kolejnym elementem jest publiczne działanie sprawcy. Definicję publiczności dokonał Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z 28 sierpnia 2020 r., który stwierdził, że „pojęcia »publiczności« nie można utożsamiać, tak jak to czyni apelujący, czyli tylko i wyłącznie z »miejscem publicznym«. Nie każdy występek popełniony w miejscu publicznym z błahego powodu lub bez powodu nosi znamiona chuligańskiego charakteru. Istotna w tym względzie jest »publiczność« i świadomość sprawcy co do istnienia tej »publiczności« lub przewidywania i godzenia się, że jego występek zostanie dostrzeżony przez grupę innych, bliżej nieokreślonych osób"[9]. Warto nadmienić, że działanie publicznie występuje wtedy, gdy dochodzi do działania przez sprawcę w miejscu, w którym możliwość ujrzenia jego zachowania przez nieokreśloną liczbę osób jest realna niezależnie od tego, czy działanie sprawcy było zauważone przez ludzi, czy też nie. Trzeba zauważyć, że pojęcie działania w miejscu publicznym nie jest tożsame z działaniem publicznym. Wyjaśnia to Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z 8 października 2015 r., który podkreśla, że „działanie w miejscu publicznym to nie to samo, co działanie publicznie, gdyż w większości przypadków oba te pojęcia będą łącznie charakteryzować zachowanie sprawcy, to nie można wykluczyć krzyżowania się ich zakresów z uwagi na niepowtarzalne okoliczności faktyczne rozpoznawanego przypadku"[10].

---

[7] M. Jurczewski, *Prawno-kryminalistyczna problematyka przestępczości stadionowej*, Białystok 2013, s. 25.
[8] J. Sawicki, *Chuligański charakter czynu*, „Prokuratura i Prawo" 1996, nr 6, s. 40–41.
[9] Wyrok SA w Białymstoku z 28 sierpnia 2020 r., sygn. akt II AKa 56/20, Lex nr 3159376.
[10] Wyrok SA w Łodzi z 8 października 2015 r., sygn. akt II AKa 178/15, Lex nr 1923902.

Kolejnym ważnym czynnikiem, który jest niezbędny do tego, aby ustalić kwestie występku o charakterze chuligańskim, będzie działanie sprawcy bez powodu lub błahego powodu. Kwestia ta została poruszona przez Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z 5 czerwca 2019 r.: „Znamię działania bez powodu albo z oczywiście błahego powodu należy rozumieć w taki sposób, że nie istnieje racjonalny motyw działania lub działaniu sprawcy brak wszelkiej racji”[11]. Te słowa należy rozumieć w sposób jednoznaczny, tzn. działanie bez powodu oznacza, że sprawca podjął działanie czynu zabronionego, w którym trudno jest ustalić przyczynę jego zachowania. Często dochodzi do sytuacji, gdzie sprawca sam nie potrafi wyjaśnić, dlaczego dopuścił się występku o charakterze chuligańskim.

Ostatnim elementem jest okazywanie lekceważenia przez sprawcę wszelkich zasad porządku prawnego. Oznacza to, że sprawca, podejmując zachowanie, które jest sprzeczne z prawem, nie liczy się z interesem całej społeczności, przy czym takie lekceważenie jest karygodne. Okazywanie takiego zachowania może wywołać u zbiorowości negatywne emocje typu złość, agresję czy odrazę[12].

Należy pamiętać, że obowiązująca definicja występku o charakterze chuligańskim ma charakter wyczerpujący i zamknięty. Nie może być uzupełniana żadnymi dodatkowymi elementami. Aby ustalić, czy działanie sprawcy należy zaliczyć do występku o charakterze chuligańskim, powinno znaleźć ono swoje odzwierciedlenie w opisie czynu oraz w jego kwalifikacji prawnej.

Chuligaństwo stadionowe

Chuligaństwo stadionowe jest przedmiotem wielu regulacji prawnych, a mimo to nie posiada jednej, legalnej definicji. W literaturze prawa można doszukiwać się propozycji zdefiniowania tego zjawiska, jednak nie jest to łatwe, ponieważ składa się ono z wielu czynników. Dominik Morgała podkreśla, że „chuligaństwo stadionowe obejmuje naruszenia porządku publicznego mające miejsce w związku z odbywającym się meczem, niezależnie od miejsca ich występowania oraz naruszenia porządku publicznego dokonywanej na tle przynależności klubowej, bez związku z konkretnym wydarzeniem sportowym”[13]. Piotr Chlebowicz zwraca uwagę na chuligaństwo stadionowe w Wielkiej Brytanii, gdzie zjawisko to odnosi się do ataków przemocy ze strony młodzieży, których zachowanie charakteryzuje się brakiem uzasadnionych motywów. *Football hooliganism* postrzegane jest w kryteriach niepokojów i rozruchów między kibicami meczu piłki nożnej[14]. Do tego występku może dojść zarówno podczas meczu piłki nożnej, jaki i bezpośrednio przed nim bądź po zakończeniu meczu. Według Barbary Szamoty „chuligaństwo to awanturnicze zachowanie się dużych i małych

[11] Wyrok SA we Wrocławiu z 5 czerwca 2019 r., sygn. akt II AKa 159/19, Lex nr 2719432.

[12] D. Mocarska, A. Sadło-Nowak, *Zakaz wstępu na imprezy masowe jako środek reakcji na chuligaństwo stadionowe*, „Teoria i Praktyka” 2011, nr 4, s. 4.

[13] D. Morgała, *Definicja i zakres pojęcia „chuligaństwo stadionowe”*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 7–8, s. 85.

[14] P. Chlebowicz, *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa 2009, s. 26.

grup, powodujące zakłócenie porządku publicznego prowadzące czasami do rzeczywistego zastosowania przemocy w stosunku do ludzi”[15]. Łatwo zauważyć, że chuligaństwo stadionowe jest różnie definiowanie, jednak jego interpretacja jest jedna – dotyczy agresji i przemocy.

Przy definicji chuligaństwa stadionowego należy wyjaśnić termin „chuligan”, tj. fan, kibic klubu piłkarskiego, dla którego najważniejsza jest rywalizacja poprzez walkę z innymi kibicami. Motywami działania takiej osoby jest chęć poczucia adrenaliny, niezapomnianych wrażeń, ale najważniejszy motyw to przywiązanie do klubu sportowego oraz walka w obronie jego dobrego imienia. Od kibica należy odróżnić pseudokibica, tj. osobę niezwiązaną z żadnym klubem, ale podejmującą występek o charakterze chuligańskim wyłącznie w celu odreagowania, np. swojej sytuacji życiowej[16]. Występek o charakterze chuligańskim występuje dość często, dlatego rozszerzono granice jego występowania.

Definicja meczu piłki nożnej występuje w art. 3 pkt 4 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, zgodnie z którym „pojęcie meczu piłki nożnej należy rozumieć jako masową imprezę sportową mającą na celu współzawodnictwo w dyscyplinie piłki nożnej, organizowaną na stadionie lub w innym obiekcie sportowym, na którym liczba udostępnionych przez organizatora miejsc dla osób, ustalona zgodnie z przepisami prawa budowlanego oraz przepisami dotyczącymi ochrony przeciwpożarowej, wynosi nie mniej niż 1000”[17].

Metody i formy działania chuliganów

Na meczach piłki nożnej chuligani stosują różne metody i formy działania, które stanowią występek o charakterze chuligańskim. Przykładami występków o charakterze chuligańskim może być część przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu (art. 156 k.k.), udział w bójce lub pobiciu (art. 158 k.k.), użycie w bójce niebezpiecznych narzędzi (art. 159 k.k.), przestępstwa przeciwko wolności, np. pozbawienia człowieka wolności (art. 189 k.k.), groźba karalna (art. 190 k.k.), zmuszenie do konkretnego zachowania (art. 191 k.k.), zakłócanie miru domowego (art. 193 k.k.), działania przeciwko czci i nietykalności cielesnej takiej jak: zniesławienie (art. 212 k.k.) i znieważenie (art. 216 k.k.), a także działania przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu, np. przeszkadzanie działaniom ratowniczym (art. 172 k.k.). Na zjawisko chuligaństwa składa się wiele specyficznych oraz rozpoznawczych zachowań. W artykule przedstawiono najbardziej powszechne metody i formy działania chuliganów.

Pierwszą, znaną formą działalności chuliganów jest naruszenie porządku publicznego podczas trwania meczu piłki nożnej. Pod tym pojęciem kryje się szereg zachowań, a mianowicie: przebywanie pod wpływem alkoholu, nielegalne spożywanie alkoholu

[15] B. Szamota, D. Wójcik, *Młodociani sprawcy przestępstw o charakterze chuligańskim*, Wrocław 1982, s. 23.
[16] Ibidem, s. 25.
[17] Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 616).

w miejscach zabronionych, wulgarne okrzyki, propagowanie poglądów rasistowskich, bójki ze służbami porządku publicznego (Policja, ochrona), starcia między grupami chuliganów, a także używanie środków pirotechnicznych[18].

Drugim rodzajem działalności chuliganów jest tzw. ustawka. Pojęcie to wywodzi się szczególnie ze środowisk kibicowskich, więc nie ma legalnej definicji. Próby zdefiniowania tego zjawiska podjął socjolog sportu Tomasz Sahaj, który stwierdził, że ustawka to „spotkanie wrogich grup chuliganów w określonym miejscu i czasie w celu dokonania konfrontacji"[19]. Interpretując te słowa, można zauważyć, że chodzi tu o spotkanie dwóch grup chuliganów (zazwyczaj osób, które są emocjonalnie związane z klubem piłkarskim) w celu stoczenia walki. Celami tej formy działania są m.in.: wykazanie wyższości grupy chuliganów i kibiców poszczególnego klubu nad innymi, możliwość odreagowania życiowych problemów, a także wyładowanie agresji. Ta forma aktywności stała się bardzo powszechna i popularna wśród kibiców. Ważnym jej aspektem są ustalone wcześniej zasady i reguły, gdzie udział biorą tylko osoby zainteresowane. Co ciekawe, uczestnicy „ustawek" po skończonej walce okazują sobie szacunek i podziękowania za udział w walce, niezależnie od wyniku. Takie zachowanie wiąże się z okazywaniem zasady *fair play* wobec drugiego przeciwnika[20].

Kolejną formą chuligańskiego zachowania jest tzw. akcja. Polega ona na przeprowadzeniu zaplanowanych działań, np. napaść na pociąg, samochody bądź autokary, którymi podróżują kibice wrogiego klubu piłkarskiego. Do takich akcji zostają wybrane miejsca, gdzie Policja ma ograniczony dostęp, czyli np. w przypadku autokaru i samochodu parkingi bądź drogi międzymiastowe, natomiast w przypadku kibiców podróżujących pociągami będą to dworce czy też miejsca postoju pociągów[21].

Ostatnią formą działania chuliganów jest tzw. wjazd, który polega na wtargnięciu grup chuliganów na tereny osiedli czy dzielnic, które zamieszkałe są przez kibiców wrogiego klubu. Takie zachowania spotykane są w miastach bądź regionach, gdzie istnieją co najmniej dwa kluby piłkarskie. W tym przypadku szczególną rolę odgrywa czynnik lokalny przy jednoczesnym zaniku kontekstu stadionowego. Do takiego zachowania może dochodzić w każdym czasie, zarówno w związku z meczem, którym odbywa się w danym czasie, bądź niezależnie od tego wydarzenia. Celem jest wyrządzenie szkody jak największej liczbie kibiców konkurencyjnej drużyny[22].

Podsumowując metody i formy działania chuliganów piłkarskich, należy stwierdzić, że chuligaństwo stadionowe przejawia się w różnorakich formach zachowań. Obecnie tylko niektóre z nich nadal związane są *stricte* z terenem stadionu, ponieważ analizując literaturę, zauważono, że negatywne zachowania społeczeństw

[18] A. Cichy, *Bezpieczeństwo imprez masowych – utrzymanie ładu publicznego związanego z meczami piłki nożnej – przegląd wybranych zagadnień*, Częstochowa 2022, s. 27.
[19] T. Sahaj, *Kibice i pseudokibice – analiza zjawiska chuligaństwa stadionowego*, „Sport Wyczynowy" 2022, nr 7–8, s. 80.
[20] D. Morgała, op. cit., s. 78–88.
[21] P. Chlebowicz, *Przemoc stadionowa w ocenie prawnokarnej*, „Prokuratura i Prawo" 2006, nr 1, s. 149.
[22] Idem, *Chuligaństwo stadionowe...*, s. 173.

kibicowskich dokonuje się również poza stadionem. Nadal związane są z zachowaniami dotyczącymi meczów piłki nożnej i ich klubów, ale dokonywane są poza terenem wydarzenia sportowego.

Konsekwencje popełnienia występku o charakterze chuligańskim na meczach piłki nożnej

Posuwając się do popełnienia występku o charakterze chuligańskim, należy liczyć się z odpowiednimi konsekwencjami. Chuligański charakter występku jest okolicznością nadzwyczajnie obostrzającą karę w nawiązaniu do art. 57a § 1 k.k., który stanowi, że „skazując za występek o charakterze chuligańskim, sąd wymierza karę przewidzianą za przypisane sprawcy przestępstwo w wysokości nie niższej od dolnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę”[23]. Przykładowo, jeśli czyn jest zagrożony karą pozbawienia wolności od lat 3, to sąd nie może co do zasady wymierzyć kary łagodniejszej niż 4,5 roku pozbawienia wolności. Wspomniane zaostrzenie kary stosuje się wyłącznie wobec sprawców, którzy dopuścili się występku o charakterze umyślnym.

Kolejną konsekwencją popełnienia występku o charakterze chuligańskim jest możliwość orzeczenia nawiązki, gdyż zgodnie z art. 57a § 2 k.k. „w wypadku określonym w § 1 sąd orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, chyba że orzeka obowiązek naprawienia szkody, obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę lub nawiązkę na podstawie art. 46. Jeżeli pokrzywdzony nie został ustalony, sąd może orzec nawiązkę na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej”. Nawiązka na rzecz pokrzywdzonego nie jest karą – stanowi środek karny, który polega na obowiązku wpłaty kwoty pieniężnej na rzecz pokrzywdzonego[24]. Piotr Gensikowski podkreśla, że „sąd ma obowiązek orzeczenia nawiązki na rzecz pokrzywdzonego na podstawie art. 57a § 2 zd. 1 k.k. także w razie jednoczesnego skazania sprawcy z zastosowaniem art. 57a § 1 k.k. za więcej niż jeden występek o charakterze chuligańskim. Wobec kategorycznego brzmienia art. 57a § 2 zd. 1 k.k. straciło zatem na aktualności zapatrywanie, że w podanej sytuacji procesowej sąd może orzec nawiązkę także za jeden z czynów przestępnych o charakterze chuligańskim lub tylko za niektóre z nich”[25].

Za popełnienie występku o charakterze chuligańskim sąd może orzec zakaz wstępu na imprezę masową, jeżeli przestępstwo zostało popełnione w związku z taką imprezą lub w razie skazania za występek o charakterze chuligańskim, a udział sprawcy w imprezach masowych zagraża dobrom chronionym prawem. Istotnym faktem jest to, że sąd orzeka zakaz wstępu na imprezę masową w wypadkach wskazanych w ustawie (art. 41b k.k.). Zakaz ten obejmuje wszelkie imprezy masowe, które odbywają się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz mecze piłki nożnej rozgrywane przez polską kadrę narodową

[23] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1138 z późn. zm.).
[24] *Nawiązka*, http://karne.pl/nawiazka.html (dostęp: 19.04.2023).
[25] P. Gensikowski, *Wybrane problemy orzekania nawiązki w sprawach o występki chuligańskie*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2010, nr 1, s. 62–70.

lub polski klub sportowy, które mają miejsce poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Termin „impreza masowa" jest uregulowany w art. 3 pkt 1 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych[26], natomiast z perspektywy niniejszych rozważań warto przyjrzeć się definicji „masowa impreza sportowa". Jest ona podana w art. 3 pkt 3 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, który stanowi, że masowa impreza sportowa jest to impreza masowa, która ma na celu współzawodnictwo sportowe lub popularyzowanie kultury fizycznej, organizowana na stadionie lub w innym obiekcie niebędącym budynkiem, na którym liczba udostępnionych przez organizatora miejsc dla osób wynosi nie mniej niż 1000, w przypadku hali sportowej lub innego budynku umożliwiającego przeprowadzenie imprezy masowej – nie mniej niż 300 miejsc. W związku z wydaniem orzeczenia przez sąd dotyczącego zakazu wstępu na imprezę masową, Marcin Licznerski podaje, że „na organach procesowych ciąży obowiązek wykazania, iż udział sprawcy w imprezach masowych zagraża dobrom chronionym prawem. W praktyce koniecznym będzie ustalenie prognozy kryminologicznej, która pozwoli na stwierdzenie, czy zachodzi konieczność eliminowania danej jednostki spośród potencjalnych uczestników imprez masowych, czy też nie"[27].

Zgodnie z art. 69 § 4 k.k. wobec sprawcy występku o charakterze chuligańskim sąd może warunkowo zawiesić wykonanie kary jedynie w szczególnie uzasadnionych wypadkach. Regulacja ta, mimo swojej zwięzłości, ma bardzo doniosłe skutki prawne. Praktyką sądów jest bowiem częste zawieszanie (wraz ze skazaniem) wykonania kar pozbawienia wolności. Zawieszenie wykonania kary dotyczy jedynie kary pozbawienia wolności w wymiarze nieprzekraczającym roku i tylko w stosunku do sprawcy, który nie był do tej pory skazany na taką karę[28]. Analizując ten przepis, można dojść do wniosku, że ustawodawca niejako utrudnia sądowi zastosowanie wobec skazanego tego dobrodziejstwa, umożliwiając jego stosowanie w szczególnie uzasadnionych wypadkach. Spodziewać się zatem można, że w przypadku udowodnienia popełnienia takiego występku sąd nie zastosuje zawieszenia wykonania kary.

Podsumowanie

Występek o charakterze chuligańskim jest dość powszechnym zjawiskiem na świecie, który ma miejsce podczas rozgrywania meczów piłki nożnej. Termin chuligaństwa stadionowego jest pojęciem negatywnym, który kojarzy się z przemocą i z agresją. W artykule zanalizowano przyczyny tego zjawiska oraz skutki chuligańskich zachowań. Z uwagi na lekceważenie zasad porządku prawnego oraz stwarzanie zagrożenia dla społeczeństwa podejmowane są różnego rodzaju działania mające na celu zapobieganie rozpowszechnianiu się tego zjawiska. Takie działania nie powinny zostać potraktowane bezkarnie, dlatego podjęto tematykę środków karnych, które są konsekwencją negatywnych czynów na meczach piłki nożnej.

---

[26] Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 616).

[27] M. Licznerski, *Środek karny zakazu wstępu na imprezy masowe*, „Prokuratura i Prawo" 2012, nr 5, s. 52–73.

[28] https://www.sejm.gov.pl/ (dostęp: 19.04.2023).

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Chlebowicz P., *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa 2009.
Chlebowicz P., *Przemoc stadionowa w ocenie prawnokarnej*, „Prokuratura i Prawo" 2006, nr 1.
Cichy A., *Bezpieczeństwo imprez masowych – utrzymanie ładu publicznego związanego z meczami piłki nożnej – przegląd wybranych zagadnień*, Częstochowa 2022.
Gensikowski P., *Wybrane problemy orzekania nawiązki w sprawach o występki chuligańskie*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy" 2010, nr 1.
Jurczewski M., *Prawno-kryminalistyczna problematyka przestępczości stadionowej*, Białystok 2013.
Licznerski M., *Środek karny zakazu wstępu na imprezy masowe*, „Prokuratura i Prawo" 2012, nr 5.
Mocarska D., Sadło-Nowak A., *Zakaz wstępu na imprezy masowe jako środek reakcji na chuligaństwo stadionowe*, „Teoria i Praktyka" 2011, nr 4.
Morgała D., *Definicja i zakres pojęcia „chuligaństwo stadionowe"*, „Prokuratura i Prawo" 2012, nr 7–8.
Sahaj T., *Kibice i pseudokibice – analiza zjawiska chuligaństwa stadionowego*, „Sport Wyczynowy" 2022, nr 7–8.
Sawicki J., *Chuligański charakter czynu*, „Prokuratura i Prawo" 1996, nr 6.
Szamota B., Wójcik D., *Młodociani sprawcy przestępstw o charakterze chuligańskim*, Wrocław 1982.
Szczekala A., *Chuligański charakter czynu*, „Prokuratura i Prawo" 2008, nr 6.

Akty prawne

Ustawa z dnia 22 maja 1958 r. o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za chuligaństwo (Dz.U. Nr 34, poz. 152 z późn. zm.).
Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., Nr 13, poz. 94).
Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2151 z późn. zm.).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1138 z późn. zm.).
Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 616).

Orzecznictwo

Postanowienie Najwyższego Sądu Wojskowego z 29 kwietnia 1959 r., sygn. akt Zg Og 147/59, Lex nr 1724190.
Wyrok SA w Białymstoku z 28 sierpnia 2020 r., sygn. akt II AKa 56/20, Lex nr 3159376.

Wyrok SA w Łodzi z 8 października 2015 r., sygn. akt II AKa 178/15, Lex nr 1923902.
Wyrok SA we Wrocławiu z 5 czerwca 2019 r., sygn. akt II AKa 159/19, Lex nr 2719432.

Źródła internetowe

Strona internetowa Sejmu RP, https://www.sejm.gov.pl/.
Nawiązka, http://karne.pl/nawiazka.html.

Crime of hooliganism at football matches

Summary

Football as a team game is a very common sport in the world, where apart from football teams, also people interested in the so-called match gather "fans". Unfortunately, not all fans always behave in a responsible and cultured way. There are many instances of hooliganism at football matches, which pose a serious threat to society as well as to sport itself. Stadium hooliganism is a very big problem for both state authorities and services responsible for maintaining order and security, as it is visible to the naked eye.

The aim of this article is to discuss the problem of hooliganism during football matches, analyzing the concept of this phenomenon, its causes, methods and forms of hooligans activities and the consequences of such behavior.

Keywords: hooligan crime, stadium hooliganism, football, punishment, negative behaviour

DOI: 10.31648/kpp.9519

Nina Kurpios
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: 0009-0009-1312-5412
nina.kurpios@outlook.com

Środki ochrony kobiet przed dyskryminacją w zakładach pracy

Wstęp

Po II wojnie światowej, wraz z nastaniem nowej Polski, pojawiła się wizja nowej kobiety. Zgodnie z założeniami ideologicznymi kobieta stała się obywatelem posiadającym pełnię praw i przy odpowiednich narzędziach ochotniczką włączającą się w budowę systemu sprawiedliwości społecznej w Polsce. Narzędziem do urzeczywistnienia tej wizji miała być praca. Według preambuły ówcześnie obowiązującej ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy[1] „praca w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, w państwie ludu pracującego jest podstawowym prawem, obowiązkiem i sprawą honoru każdego obywatela". W PRL „sprawa każdego obywatela" oznaczała angażowanie się kobiet w męską aktywność, a także zdobywanie zawodów zarezerwowanych wcześniej dla mężczyzn. Można pokusić się o stwierdzenie, że w PRL kładziono nacisk na docenienie obecności kobiet w społeczeństwie. Nic bardziej mylnego. W rzeczywistości motorem do zwiększenia pozycji kobiety w społeczeństwie nie była dobra wola partii rządzącej, a nade wszystko gospodarka. Konieczność szybkiej odbudowy kraju, a następnie przekształcenie przemysłu polskiego na wzór sowiecki skutkowało tym, że władza potrzebowała wielu rąk obywateli chętnych do pracy. Dodatkowo w czasie zarówno I, jak i II wojny światowej państwa Europy Zachodniej i USA propagowały aktywność kobiet w czynnościach zarezerwowanych dotychczas dla płci męskiej, np. w fabrykach amunicji w związku z absencją mężczyzn, którzy walczyli na frontach. Nie było to więc równouprawnienie dążące do wyeliminowania nierówności ze względu na płeć. Zachęcanie do podejmowania tych aktywności było podyktowane tym, że brakowało mężczyzn. Po zakończeniu wojny oczekiwano, że przedstawicielki płci żeńskiej wrócą do swoich obowiązków. Istotne zmiany w kwestii

[1] Uchylenie preambuły nastąpiło wraz z czerwcową nowelizacją ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1510 z późn. zm.) z 1996 r.

równouprawnienia nastąpiły w 1989 r., kiedy wraz z przekształceniami politycznymi, ustrojowymi, gospodarczymi i społecznymi oraz z obraniem przez Polskę polityki odpowiadającej standardom krajów Zachodu uaktywniły się społeczności feministek[2], przyczyniające się do wprowadzenia środków ochrony prawnej celem zwiększenie znaczenia pozycji kobiety w społeczeństwie, poprzez np. wprowadzenie zakazu dyskryminacji. Należy podkreślić, że równość w zatrudnieniu jest bardzo istotna z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju gospodarczego, a ochrona kobiet przed wszelkimi przejawami dyskryminacji jest niezwykle ważna w odniesieniu do sprawiedliwości społecznej, dlatego tak istotne jest zapewnienie środków ochrony kobiet przed dyskryminacją w zakładach pracy.

Pojęcie dyskryminacji w konstytucjach polskich

Termin „dyskryminacja" wywodzi się z łacińskiego słowa *discriminatio*[3] i oznacza wybiórczą ocenę i zróżnicowane traktowanie. Najogólniej dyskryminacja oznacza brak równości osób, które ze względu, płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną znajdują się w niekorzystnym położeniu bez uzasadnionego powodu. Zakaz dyskryminacji w Polsce wywodzi się z Konstytucji marcowej[4], Konstytucji kwietniowej[5], Konstytucji Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej[6] oraz obecnie obowiązującej Konstytucji RP. Już Konstytucja marcowa wprowadziła zasadę równości wobec prawa[7], natomiast na gruncie tzw. Konstytucji kwietniowej, zasygnalizowano jedynie ideę równości[8], zaś Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, bazując na regule równouprawnienia, odwoływała się bezpośrednio do równości ze względu na kryterium płci[9]. W aktualnie obowiązującej Konstytucji RP[10] zakaz dyskryminacji wyraża art. 32 ust. 2, który stanowi: „Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny". Dodatkowo Konstytucja RP przyznaje każdemu prawo do równego

[2] „Feminizm jest pojęciem wywodzącym się od łacińskiego słowa *femina*, czyli kobieta. Oznacza on ruchy, ideologie i doktryny skupiające się wokół równości prawnej, politycznej oraz społecznej kobiet i mężczyzn" – J. Helios, W. Jedlecka, *Wpływ feminizmu na sytuację społeczno-prawną kobiet*, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/80044 (dostęp: 10.11.2022).

[3] *Dyskryminacja*, https://mfiles.pl/pl/index.php/Dyskryminacja (dostęp: 10.11.2022).

[4] Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. (Dz.U. z 1921 r., Nr 44, poz. 267), dalej: Konstytucja marcowa.

[5] Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. z 1935 r., Nr 30, poz. 227, dalej: Konstytucja kwietniowa.

[6] Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. z 1952 r., Nr 33, poz. 232).

[7] Art. 96 Konstytucji marcowej stanowi: „Wszyscy obywatele są równi wobec prawa. Urzędy publiczne są w równej mierze dla wszystkich dostępne na warunkach, prawem przepisanych. Rzeczpospolita Polska nie uznaje przywilejów rodowych ani stanowych, jak również żadnych herbów, tytułów rodowych i innych z wyjątkiem naukowych, urzędowych i zawodowych. Obywatelowi Rzeczypospolitej nie wolno przyjmować bez zezwolenia Prezydenta Rzeczypospolitej tytułów ani orderów cudzoziemskich".

[8] Art. 7 ust. 1 i 2 Konstytucji kwietniowej stanowi: „Wartością wysiłku i zasług obywatela na rzecz dobra powszechnego mierzone będą jego uprawnienia do na sprawy publiczne. Ani pochodzenie, ani wyznanie, ani płeć, ani narodowość nie mogą być powodem ograniczenia tych uprawnień".

[9] Zgodnie z art. 66 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej „kobieta w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ma równe z mężczyzną prawa we wszystkich dziedzinach życia państwowego, politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego".

[10] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

traktowania przez władze publiczne[11], co jest istotne z punktu widzenia stosowania prawa. Zgodnie z tą zasadą każdorazowe zastosowanie prawa względem obywatela, osoby prawnej czy też cudzoziemca ma być zastosowane z poszanowaniem zasady równości[12]. Należy podkreślić, że dyskryminacja jest naruszeniem zasady równości, więc należałoby wyprowadzić definicję równości. Powołując się na definicję zawartą w *Słowniku języka polskiego PWN*, równość to „brak podziału społeczeństwa ze względu na płeć, rasę czy pozycję społeczną"[13], natomiast w potocznym rozumieniu równość oznacza równorzędne traktowanie wszystkich obywateli. Niezależnie od tego, jak definiuje się równość, widać jej ścisły związek z dyskryminacją, gdyż jeśli nie byłoby równości, to w opinii autorki nie można byłoby mówić o dyskryminacji. Jeden termin nie może funkcjonować bez tego drugiego, „jak pokazuje praktyka, samo tylko przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na płeć nie gwarantuje równouprawnienia, równego traktowania ani równych szans kobietom i mężczyznom – te bowiem wymagają stałej refleksji, edukacji, instytucjonalnych wzmocnień, a także – a być może zwłaszcza – podnoszenia świadomości i poszerzania pola wyobraźni, jak taka równość powinna wyglądać"[14].

Dyskryminacja pośrednia, a bezpośrednia w zatrudnieniu

Pierwszą próbą zdefiniowania dyskryminacji pośredniej podjął Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w wyroku z 12 grudnia 1974 r.[15]: „Zasady dotyczące równości traktowania zakazują nie tylko jawnej dyskryminacji ze względu na przynależność państwową, lecz także wszystkich ukrytych form dyskryminacji, które, w wyniku zastosowania innych kryteriów rozróżnienia, prowadzą faktycznie do tego samego skutku". Nie ulega wątpliwości, iż mimo że Trybunał użył innego sformułowania niż dyskryminacja pośrednia, to jednocześnie wyprowadził definicję tego pojęcia. W polskim porządku prawnym termin dyskryminacji pośredniej w pracy znajduje się w art. 18^{3a} § 4 Kodeksu pracy, według którego „dyskryminowanie pośrednie istnieje wtedy, gdy na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje albo szczególnie niekorzystna sytuacja w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych wobec wszystkich lub znacznej liczby pracowników należących do grupy wyróżnionej ze względu na jedną lub kilka przyczyn określonych w § 1[16], chyba że postanowienie, kryterium lub

[11] Art. 32 ust. 1 Konstytucji RP stanowi: „Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne".

[12] Art. 32 Konstytucji RP.

[13] *Słownik języka polskiego PWN*, hasło: równość, https://sjp.pwn.pl/sjp/rownosc;2517813.html (dostęp: 10.11.2022).

[14] A. Czarnecka, *Kobiety w Polsce w XXI wieku*, Raport Centrum Praw Kobiet, https://cpk.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/raport_całość_cpk.pdf (dostęp: 10.11.2022).

[15] Sprawa 152/73, *Giovanni Maria Sotgiu v. Deutsche Bundespost*, ECR z 1974 r., Nr 2, poz. 153.

[16] Art. 18^{3a} § 1 Kodeksu pracy stanowi: „Pracownicy powinni być równo traktowani w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych, w szczególności bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, zatrudnienie w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy".

działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne". Dyskryminacja pośrednia w prawie pracy odnosi się zatem do sytuacji, w których pozornie neutralna polityka lub praktyka pracodawcy ma dyskryminujący charakter, odnosi się do wszystkich lub znacznej liczby pracowników, a jej przejawem jest niekorzystne ukształtowanie warunków zatrudnienia. Innymi słowy, pracodawca może przyjąć pewne zasady, praktyki lub kryteria, które wydają się mieć jednakowe zastosowanie do wszystkich pracowników, ale w rzeczywistości skutkują nierównym traktowaniem różnych grup pracowników. Przykładem dyskryminacji pośredniej w prawie pracy może być wymaganie od pracowników posiadania określonych cech fizycznych lub związanych z płcią, które nie są wymagane do wykonywania pracy, ale wykluczają określone grupy pracowników. Niezależnie od przypadku dyskryminacja pośrednia jest niezgodna z zasadą równego traktowania i godzi w prawa pracowników.

Natomiast definicja legalna dyskryminacji bezpośredniej znajduje się w art. 18^{3a} § 3 Kodeksu pracy, który wskazuje, że „dyskryminowanie bezpośrednie istnieje wtedy, gdy pracownik z jednej lub z kilku przyczyn określonych w § 1^{17} był, jest lub mógłby być traktowany w porównywalnej sytuacji mniej korzystnie niż inni pracownicy". Dyskryminacja bezpośrednia charakteryzuje się więc nieuzasadnionym pozbawieniem lub ograniczeniem praw przysługujących ogółowi pracowników np. ze względu na płeć, orientację seksualną, przekonania religijne. Dyskryminacja bezpośrednia ma miejsce w sytuacji, gdy dana osoba w sposób celowy jest traktowana gorzej ze względu na swoje cechy, poglądy, trudności lub płeć. Należy także podkreślić, że dyskryminacja bezpośrednia może odnosić się nie tylko do zatrudnionego już pracownika, ale także do potencjalnego pracownika – kandydata do pracy. Przykładem dyskryminacji bezpośredniej może być np. odmowa zatrudnienia danej osoby ze względu na płeć.

Wybrane aspekty dyskryminacji w Kodeksie pracy

Polski Kodeks pracy[18] zwraca szczególną uwagę na to, aby zakaz dyskryminacji był respektowany przez wszystkich pracowników. Środki ochrony prawnej przed dyskryminacją można znaleźć już w art. 11(2)[19] i art. 11(3)[20] k.p., gdzie pojawia się stwierdzenie, że wszystkim pracownikom[21], niezależnie od przynależności rasowej, religijnej, orientacji

[17] Zgodnie z art. 18^{3a} § 1 Kodeksu pracy „pracownicy powinni być równo traktowani w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych, w szczególności bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, zatrudnienie w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy".

[18] Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1510 z późn. zm.), dalej: k.p.

[19] Art. 11^{2} k.p.: „Pracownicy mają równe prawa z tytułu jednakowego wypełniania takich samych obowiązków; dotyczy to w szczególności równego traktowania mężczyzn i kobiet w zatrudnieniu".

[20] Art. 11^{3} k.p.: „Jakakolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu, bezpośrednia lub pośrednia, w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, zatrudnienie w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy – jest niedopuszczalna".

[21] Zgodnie z art. 2 k.p. pracownikiem jest osoba zatrudniona na podstawie umowy o pracę, powołania, wyboru, mianowania lub spółdzielczej umowy o pracę.

seksualnej czy też płci, przysługują jednakowe prawa. Zasady równych praw pracowników (art. 11^2 k.p.) oraz zakazu dyskryminacji (art. 11^3 k.p.) znalazły swoje uszczegółowienie w unormowaniach rozdziału IIa działu pierwszego k.p. *Równe traktowanie w zatrudnieniu*, określający sfery (obszary) zatrudnienia, w jakich pracodawca[22] jest zobowiązany do równego traktowania pracowników (art. 18^{3a} § 1 k.p.)[23]. Przepisy te w dużej mierze zostały powołane do realizacji środków ochrony, o których mowa w art. 33 ust. 1[24] Konstytucji RP, mówiącym o tym, że kobiecie i mężczyźnie przysługują te same uprawnienia (zasada równości płci). Na gruncie prawa pracy ta zasada ma szczególny wydźwięk w kwestii ochrony równości w wynagrodzeniu kobiet i mężczyzn.

Mimo wprowadzenia przepisów mających na celu wyeliminowanie nierówności płacowych, w dalszym ciągu występuje istotna dysproporcja w zarobkach kobiet i mężczyzn. Na gruncie prawa pracy należy zwrócić uwagę na dyskryminację w kontekście zatrudnienia oraz w wynagrodzeniu. Powinno się rozróżnić, na czym polega dyskryminacja zatrudnieniowa, a na czym dyskryminacja w wynagrodzeniu. Dyskryminacja zatrudnieniowa to nieproporcjonalna reprezentacja kobiet lub mężczyzn wśród osób bezrobotnych, mimo posiadania porównywalnych kwalifikacji i cech zawodowych. Można więc wyprowadzić dwie istotne cechy, które świadczą o tym, że mamy do czynienia z dyskryminacją zatrudnieniową, mianowicie nieproporcjonalnie większy odsetek bezrobotnych[25] kobiet niż bezrobotnych mężczyzn oraz bezrobotne kobiety i bezrobotni mężczyźni powinni dysponować podobnymi kwalifikacje i kompetencjami. Natomiast dyskryminacja w wynagrodzeniu charakteryzuje się nieuzasadnionymi dysproporcjami w zarobkach kobiet i mężczyzn wykonujących tę samą albo porównywalną pracę. „Zgodnie z art. 78 § 1[26] k.p. wynagrodzenie za pracę powinno być tak ustalone, aby odpowiadało w szczególności rodzajowi wykonywanej pracy i kwalifikacjom wymaganym przy jej wykonywaniu, a także uwzględniało ilość i jakość świadczonej pracy. Przepis ten określa podstawowe kryteria ustalania wynagrodzenia w nawiązaniu do konstytucyjnego zakazu dyskryminacji

[22] Zgodnie z art. 3 k.p. pracodawcą jest jednostka organizacyjna, choćby nie posiadała osobowości prawnej, a także osoba fizyczna, jeżeli zatrudniają one pracowników.

[23] A. Kosut, *Równość i sprawiedliwość w dostępie do zatrudnienia*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G – Ius" 2015, nr 2, s. 93–114.

[24] Art. 33 ust. 1 Konstytucji RP: „Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym".

[25] Zgodnie z art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 690 z późn. zm.) „bezrobotny oznacza osobę, o której mowa w art. 1 ust. 3 pkt 1 i 2 lit. a–g oraz i–m oraz osobę, o której mowa w art. 1 ust. 3 pkt 2 lit. ha, która bezpośrednio przed rejestracją jako bezrobotna była zatrudniona nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez okres co najmniej 6 miesięcy, oraz osobę, o której mowa w art. 1 ust. 3 pkt 3, 4 i 4a, niezatrudnioną i niewykonującą innej pracy zarobkowej, zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym w danym zawodzie lub w danej służbie albo innej pracy zarobkowej albo jeżeli jest osobą niepełnosprawną, zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia co najmniej w połowie tego wymiaru czasu pracy, nieuczącą się w szkole, z wyjątkiem uczącej się w szkołach dla dorosłych lub przystępującej do egzaminu eksternistycznego z zakresu programu nauczania tej szkoły oraz uczącej się w branżowej szkole II stopnia i szkole policealnej, prowadzącej kształcenie w formie stacjonarnej lub zaocznej, lub w szkole wyższej, gdzie studiuje na studiach niestacjonarnych, zarejestrowaną we właściwym dla miejsca zameldowania stałego lub czasowego powiatowym urzędzie pracy oraz poszukującą zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej".

[26] Art. 78 § 1 k.p.: „Wynagrodzenie za pracę powinno być tak ustalone, aby odpowiadało w szczególności rodzajowi wykonywanej pracy i kwalifikacjom wymaganym przy jej wykonywaniu, a także uwzględniało ilość i jakość świadczonej pracy".

w życiu gospodarczym (art. 32 ust. 2 Konstytucji RP) oraz konstytucyjnej zasady równego prawa kobiet i mężczyzn do zatrudnienia, awansów, a w szczególności do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości (art. 33 ust. 2 Konstytucji RP)"[27]. Zarówno dyskryminacja na tle zatrudnieniowym, jak i na tle zarobkowym są ściśle związane z art. 33 ust. 2 Konstytucji RP, który literalnie wskazuje, że niezależnie od płci każdemu człowiekowi przysługuje równe prawo do zatrudnienia, jak i otrzymywania równego wynagrodzenia. Jednak zdaniem autorki dyskryminacja na tle zarobkowym jest mocniej chroniona, co może sugerować, że problem z równością wynagrodzeń jest bardziej powszechny. Dyskryminację na tle zarobkowym łatwiej jest dostrzec. Zgodnie z raportem SDG z 2020 r. „pracujące kobiety w Polsce otrzymują przeciętnie o 9% niższą płacę niż mężczyźni. Jest to mniejsza dysproporcja niż w całej UE (gdzie wynosi 16%), jednak w przeciwieństwie do ogólnej tendencji w regionie od 2010 r. zwiększyła się dwukrotnie. Największe zróżnicowanie jest m.in. pomiędzy pracującymi w działalności finansowej i ubezpieczeniowej oraz w informacji i komunikacji, gdzie kobiety zarabiają o 30% mniej niż mężczyźni. Natomiast więcej od mężczyzn (o 5–8%) otrzymują za pracę kobiety zatrudnione w transporcie i gospodarce magazynowej oraz budownictwie"[28] oraz „wskaźnik zatrudnienia w wieku produkcyjnym wśród kobiet jest niższy niż wśród mężczyzn (70% wobec 79%), a stopa bezrobocia kobiet w tej samej grupie wieku jest wyższa niż stopa bezrobocia mężczyzn (4% wobec 3%)"[29].

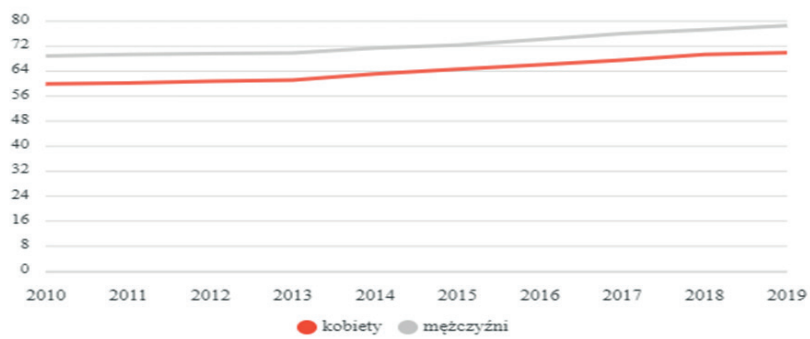

Wykres 1. Wskaźnik zatrudnienia w wieku produkcyjnym w Polsce (w %)
Źródło: *Raport 2020...*

Regulacje zawarte w k.p. wprowadzają zasadę równego wynagrodzenia za pracę. Mimo że ta zasada nie jest, jak w przypadku zasady konstytucyjnej, wyrażona literalnie, pozwala interpretować przepis art. 78 § 1 k.p. w ten sposób, iż każdorazowy przejaw

[27] Wyrok SO w Gdańsku z 10 marca 2022 r., sygn. akt VII U 1225/21, Lex nr 3341915.
[28] *Raport 2020. Polska na drodze zrównoważonego rozwoju*, https://raportsdg.stat.gov.pl/2020/cel5.html (dostęp: 2.12.2022).
[29] Ibidem.

dyskryminacji na tle zarobkowym nie będzie tolerowany. Zarówno Konstytucja RP, jak i k.p. wprowadzają zasadę jednakowego wynagradzania za pracę o jednakowej wartości bez względu na płeć. Dostrzegając zatem problem dysproporcji płacowych zachodzących w oparciu o kryterium płci, postuluje się równość wynagrodzeń dla kobiet i mężczyzn. Regulacje te mają na celu ochronę interesu pracowników oraz realizację konstytucyjnych zasad mających na celu przeciwdziałanie dyskryminacji. Zgodnie z art. 18^{3a} § 1 k.p. pracodawca ma obowiązek zapewnienia równego traktowania pracownikom w szczególności w zakresie:

- nawiązania i rozwiązania stosunku pracy;
- warunków zatrudnienia;
- awansowania;
- dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych.

Oznacza to, że pracodawca nie może dyskryminować pracownika z powodu: płci, wieku, niepełnosprawności, rasy, religii, narodowości, przekonań politycznych, przynależności związkowej, pochodzenia etnicznego, wyznania, orientacji seksualnej, a także ze względu na zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony albo w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy.

Rodzaje środków ochrony kobiet – pracownic w zatrudnieniu

Pracownica, która w zatrudnieniu doświadczyła dyskryminacji, ma prawo wystosować skargę[30] do Państwowej Inspekcji Pracy (dalej jako PIP). Skarga powinna zawierać następujące dane:

1) dane wnoszącego (imię, nazwisko, bądź nazwę);
2) adres wnoszącego;
3) adres środka komunikacji elektronicznej wnoszącego, jeżeli informacje w tym zakresie nie wynikają jednoznacznie z wniesionej skargi, w przypadku skarg złożonych w postaci elektronicznej;
4) określać przedmiot skargi lub wniosku, w którym wskazane będą nazwa i adres podmiotu, którego dotyczy skarga;
5) być opatrzona podpisem własnoręcznym, jeżeli została wniesiona w postaci papierowej;
6) być opatrzona kwalifikowanym podpisem elektronicznym, podpisem zaufanym albo podpisem osobistym, jeżeli została wniesiona środkami komunikacji elektronicznej.

[30] Zob. § 5 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2002 r. w sprawie organizacji przyjmowania i rozpatrywania skarg i wniosków (Dz.U. Nr 5, poz. 46), który brzmi: „Skargi i wnioski mogą być wnoszone pisemnie, telegraficznie lub za pomocą dalekopisu, telefaksu, poczty elektronicznej, a także ustnie do protokołu".

Skarga do PIP daje wiele korzyści. Po pierwsze, służy ochronie praw pracowników – zgłoszenie dyskryminacji do PIP pomaga chronić prawa pracowników, którzy doświadczyli dyskryminacji. Inspektorzy mogą pomóc w wyjaśnieniu praw pracowniczych i upewnić się, że jesteś traktowany sprawiedliwie i zgodnie z prawem. Po drugie, daje możliwość dochodzenia roszczeń – zgłoszenie dyskryminacji do PIP może otworzyć drogę do dochodzenia roszczeń z tytułu dyskryminacji przed sądem pracy. Po trzecie, ma charakter prewencyjny – owo zgłoszenie może być formą prewencji i odstraszania przed przyszłymi przypadkami dyskryminacji w miejscu pracy, co z kolei prowadzi do zwiększenia szans na zakończenie dyskryminacji. Inspektorzy powinni badać zgłoszone przypadki dyskryminacji i wydawać nakazy zaprzestania i zaniechania działań. Mogą również pomóc pracodawcom w opracowaniu planu przeciwdziałania dyskryminacji. Dodatkowo, mimo że skarga nie może zostać wniesiona anonimowo, gdyż zgodnie z § 8 ust. 1 rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie organizacji przyjmowania i rozpatrywania skarg i wniosków[31] skargi i wnioski niezawierające imienia i nazwiska (nazwy) oraz adresu wnoszącego pozostawia się bez rozpoznania, to zgodnie z art. 44 ust. 3 ustawy z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy[32] pracownicy, o których mowa w ust. 1[33], są obowiązani do nieujawniania informacji, że kontrola przeprowadzana jest w następstwie skargi, chyba że zgłaszający skargę wyrazi na to pisemną zgodę. W praktyce oznacza to, że pracodawca nie ma możliwości dowiedzenia się bez wiedzy i zgody skarżącego, kto wniósł skargę.

Dyskryminowanej kobiecie przysługuje również prawo do wystąpienia z powództwem do sądu pracy. W przypadku dyskryminacji w pracy w pozwie można wnosić o odszkodowanie za doznaną szkodę. Przepis art. 18^{3d} k.p. wskazuje, że osobie, wobec której pracodawca naruszył zasadę równego traktowania, przysługuje prawo do odszkodowania w wysokości nie niższej niż minimalne wynagrodzenie za pracę. Co do zasady o szkodzie w przypadku dyskryminacji można mówić, gdy osoba doświadczy szkody rzeczywistej (*damnum emergens*) lub utraci korzyści (*lucrum cessans*), które w sytuacji, gdzie nie doświadczyłaby dyskryminacji, mogłaby uzyskać. Zgodnie z ugruntowaną linią orzeczniczą za szkodę rzeczywistą uznaje się stratę (*damnum emergens*) polegającą na pomniejszeniu majątku poszkodowanego, na uszczupleniu aktywów[34], natomiast „w razie dochodzenia naprawienia szkody w postaci utraconych korzyści, utrata korzyści musi być przez żądającego odszkodowania wykazana z tak dużym prawdopodobieństwem, że praktycznie w świetle doświadczenia życiowego można przyjąć, że utrata korzyści rzeczywiście miała miejsce”[35]. Ponadto w sprawach dotyczących dyskryminacji

[31] Zob. ibidem.

[32] Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1614 z późn. zm.).

[33] Art. 44 ust. 1 ustawy z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy stanowi: „Pracownicy wykonujący czynności kontrolne są odpowiedzialni za sumienne wykonywanie swoich obowiązków, w szczególności za rzetelne i obiektywne ujmowanie i dokumentowanie wyników kontroli oraz za przestrzeganie przepisów o ochronie informacji niejawnych”.

[34] Wyrok SN z 15 czerwca 2005 r., sygn. akt IV CK 731/04, Lex nr 177217.

[35] Wyrok SN z 21 czerwca 2001 r., sygn. akt IV CKN 382/00, Lex nr 52543.

w zatrudnieniu możliwe jest dochodzenie również zadośćuczynienia – „odszkodowanie z art. 18^{3d} k.p. obejmuje wyrównanie uszczerbku w dobrach majątkowych i niemajątkowych pracownika. O istnieniu tego drugiego elementu można wnosić z kilku okoliczności. Po pierwsze, przepis ten przyznaje prawo do odszkodowania w wysokości minimalnego wynagrodzenia niezależnie od powstania jakiejkolwiek szkody. Po drugie, z tego przepisu nie wynika, aby w razie szkody majątkowej przysługiwało pracownikowi odrębne świadczenie odszkodowawcze (zadośćuczynienie) za doznaną krzywdę”[36]. Zadośćuczynienie jest to kwota pieniężna mająca zrekompensować doznaną krzywdę (szkodę niemajątkową). Nie ulega wątpliwości, że pracownica, która była dyskryminowana, doświadczyła także wielu negatywnych przeżyć związanych z tym zdarzeniem, co w konsekwencji może rzutować np. na jej samopoczucie. Zasadne w takiej sytuacji jest wystąpienie z roszczeniem o zadośćuczynienie (obok roszczenia odszkodowawczego), zgodnie z art. 18^{3b} § 1 k.p.

Dodatkowo dyskryminowanej kobiecie przysługuje żądanie o przywrócenie do pracy, jeśli została ona nielegalnie zwolniona lub usunięty z pracy. W pozwie do sądu pracy należy wskazać konkretne formy dyskryminacji, które miały miejsce, takie jak dyskryminacja ze względu na płeć, orientację seksualną, rasę, wiek, niepełnosprawność lub przekonania religijne, oraz przedstawić dowody na dyskryminację, np. zeznania świadków, dokumenty firmowe, nagrania wideo lub audio, lub innego rodzaju dowody potwierdzające dyskryminację.

Naruszenie zakazu dyskryminacji niewątpliwie godzi w dobra osobiste[37] osoby, która doświadczyła dyskryminacji. „Dyskryminacja jest nieuchronnie związana z naruszeniem godności człowieka, której poszanowanie jest nakazem nie tylko prawnym (art. 30 Konstytucji RP; art. 113 k.p.), lecz również moralnym”[38]. Naruszenie dóbr osobistych każdej osoby, bez względu na przyczynę, prowadzi do powstania roszczenia na gruncie prawa cywilnego. Pracownica, która doświadczyła dyskryminacji w zatrudnieniu, może na drodze sądowej dochodzić zaniechania praktyk skutkujących naruszeniem lub zagrożeniem dobra osobistego[39]. Ponadto pokrzywdzona pracownica w wyniku naruszenia dóbr osobistych może żądać od osoby, która się go dopuściła, aby ta dopełniła czynności, które pozwolą usunąć skutki tego naruszenia. Dodatkowo pokrzywdzona może domagać się również zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na

[36] Wyrok SA w Szczecinie z 13 lutego 2018 r., III APa 16/17, Lex nr 2575774.

[37] Art. 23 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1360 z późn. zm.) stanowi: „Dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach”.

[38] Wyrok SN z 11 kwietnia 2006 r., sygn. akt I PK 169/05, OSNP 2007, Nr 7–8, poz. 93.

[39] Zgodnie z art. 24 § 1 Kodeksu cywilnego „ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności, ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny”.

wskazany cel społeczny. Korzyścią dla pokrzywdzonej pracownicy dochodzenia swoich praw na gruncie prawa cywilnego jest to, że ze środków ochrony przewidzianych w art. 23 § 1 Kodeksu cywilnego może korzystać każda osoba, której dobra osobiste zostały naruszone, co oznacza, że ten środek ochrony przysługuje każdemu, kto doświadczył dyskryminacji, niezależnie od rodzaju dyskryminacji, a także obszaru.

Przykłady dyskryminacji w świetle polskiego orzecznictwa sądowego

Przepisy k.p. zawierają otwarty katalog przykładów dyskryminacji. „Wyliczenie kryteriów dyskryminacyjnych w k.p. ma charakter przykładowy (podobnie jak katalog dóbr osobistych) i to niezależnie od tego, czy kryteria te odnoszą się do cech osobowych pracownika lub jego wyborów życiowych niemających związku z wykonywaną pracą, czy też dotyczą wykonywanej przez niego pracy, statusu prawnego samego pracodawcy itd."[40], co powoduje, że orzecznictwo w tej materii jest dość ogólnikowe, niemniej jednak można z niego wyprowadzić pewne stałe przykłady dyskryminacji i ich charakterystykę. Sad Najwyższy postanowieniem z 29 czerwca 2021 r. wskazuje, że „zgodnie z art. 11^2 k.p. pracownicy mają równe prawa z tytułu jednakowego wypełniania takich samych obowiązków. Nakaz równego traktowania pracowników określony w art. 11^2 k.p. odnosi się więc do pracowników pozostających w takiej samej sytuacji. Pracodawca narusza ten nakaz, jeżeli traktuje pracownika inaczej (gorzej) niż potraktowałby inną osobę znajdującą się w takiej sytuacji"[41]. Wynika z tego, że jeśli obiektywnie porównując kobietę i mężczyznę wykonujących ten sam rodzaj pracy i przykładając do pracy należytą staranność, mają prawo domagać się równego wynagrodzenia. W sytuacji gdy kobieta, mimo jednakowego zakresu obowiązków w pracy, otrzymuje niższe wynagrodzenie, to mamy do czynienia z dyskryminacją. Sąd Najwyższy zatem zwraca uwagę na obiektywne porównanie rodzaju wykonywanej pracy z wynagrodzeniem. Jeśli zatem kobieta otrzymuje niższe wynagrodzenie, to jest sytuacja, w której pada ona ofiarą dyskryminacji. Z kolei w postanowieniu z 24 marca 2022 r. Sąd Najwyższy wprowadził pojęcie „zwykłego" nierównego traktowania. „Dyskryminacją w rozumieniu art. 113 k.p. nie jest nierówne traktowanie pracowników z jakiejkolwiek przyczyny, ale ich zróżnicowanie ze względu na odrębności, o których przepis ten stanowi. Dyskryminacja w odróżnieniu od »zwykłego« nierównego traktowania oznacza gorsze traktowanie pracownika ze względu na jego cechę lub właściwość, określoną w k.p. jako przyczyna dyskryminacji"[42]. Należy więc przyjąć, że dyskryminacja i nierówne nie są pojęciami tożsamymi. Sąd Najwyższy wskazał, że dyskryminacja, w odróżnieniu od „zwykłego" nierównego traktowania, oznacza gorsze traktowanie pracownika ze względu na jego

[40] H. Szewczyk, *Prawo pracy – dyskryminacja, pojęcie, kryteria oceny. Glosa do wyroku SN z dnia 2 października 2012 r., II PK 82/12*, „Orzecznictwo Sądów Polskich" 2014, nr 11, s. 107.
[41] Postanowienie SN z 29 czerwca 2021 r., sygn. akt II PSK 90/21, Lex nr 3371166.
[42] Postanowienie SN z 24 marca 2022 r., sygn. akt II PSK 337/21, Lex nr 3415941.

cechę lub kryterium określonego w k.p. jako przyczynę dyskryminacji. Przy takiej wykładni należy więc przyjąć, że w sytuacji gdy pracownik zarzuca pracodawcy naruszenie przepisów o zakazie dyskryminacji w zatrudnieniu, to powinien wskazać przyczynę, ze względu na którą dopuszczono się wobec niego aktu dyskryminacji.

Podsumowanie

W ocenie autorki problematyka dyskryminacji kobiet w zakładach pracy, mimo zapewnienia wielu środków ochrony przed tym zjawiskiem, jest wciąż żywa. Zasada równości kobiet i mężczyzn jest gwarantowana we wszystkich podstawowych międzynarodowych dokumentach dotyczących praw człowieka podpisanych i ratyfikowanych przez Polskę. Zasada równouprawnienia i przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na płeć (a także inne kryteria) została zapisana m.in. w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności[43] oraz w Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych[44] celem zapewnienie środków ochrony kobietom przed wszelkimi przejawami dyskryminacji. Członkostwo Polski w Unii Europejskiej stanowi gwarancją dla kobiet, że Polska zawsze zapewni im środki ochrony przed dyskryminacją. Niemniej jednak wiele kobiet wciąż styka się z różnymi przejawami dyskryminacji w zatrudnieniu. Kobiety wciąż nie mają zapewnionych równych szans w otrzymaniu awansu albo w rekrutacji, są także gorzej wynagradzane w porównaniu do mężczyzn. Wiele z nich ma również trudności w pogodzeniu życia prywatnego i zawodowego, co niekorzystnie rzutuje na ich rozwój zawodowy. Również w sferze pracy wciąż istnieją stereotypy dotyczące płci, które powodują dyskryminację kobiet i utrudniają im rozwijanie kariery zawodowej. W związku z tym nadal istnieje potrzeba walki z dyskryminacją w miejscu pracy i promowania równych szans dla wszystkich pracowników.

Mając na uwadze powyższe, w ramach wniosków *de lege ferenda*, należy stale promować równość płci. Tylko konsekwentne zwiększanie świadomości społeczeństwa i edukacja pozwolą na wyeliminowanie stosowania pojęcia dyskryminacji w praktyce i ograniczą jego istnienie do definicji słownikowej. Kolejnym krokiem w walce o równość płci w zatrudnieniu jest wdrażanie polityk antydyskryminacyjnych oraz monitorowanie i raportowanie, danych dotyczących płci w miejscu pracy, aby zidentyfikować obszary, w których pojawia się dyskryminacja. Pracodawcy powinni również regularnie

[43] Art. 14 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.) stanowi: „Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn".

[44] Art. 26 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167) stanowi: „Wszyscy są równi wobec prawa i są uprawnieni bez żadnej dyskryminacji do jednakowej ochrony prawnej. Jakakolwiek dyskryminacja w tym zakresie powinna być ustawowo zakazana oraz powinna być zagwarantowana przez ustawę równa dla wszystkich i skuteczna ochrona przed dyskryminacją z takich względów, jak: rasa, kolor skóry, płeć, język, religia, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuacja majątkowa, urodzenie lub jakiekolwiek inne okoliczności".

analizować dane dotyczące wynagrodzeń i awansów, aby upewnić się, że są one oparte na zasadach równości płci. Ponadto pracodawcy powinni postawić na świadome procesy rekrutacji oraz awanse, mianowicie przy procesie rekrutacyjnym przykładać uwagę do tego, czy kobiety mają równe szanse względem mężczyzn na zdobycie stanowiska zarówno na szczeblu średnim, jak i wyższym. Pracodawcy już na etapie zamieszczania ogłoszenia o pracę powinni również zwracać uwagę, czy ogłoszenia są neutralne płciowo.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Kosut A., *Równość i sprawiedliwość w dostępie do zatrudnienia*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G – Ius" 2015, nr 2.

Szewczyk H., *Prawo pracy – dyskryminacja, pojęcie, kryteria oceny. Glosa do wyroku SN z dnia 2 października 2012 r., II PK 82/12*, „Orzecznictwo Sądów Polskich" 2014, nr 11.

Akty prawne

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. z 1952 r., Nr 33, poz. 232).

Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2002 r. w sprawie organizacji przyjmowania i rozpatrywania skarg i wniosków (Dz.U. Nr 5, poz. 46).

Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. z 1935 r., Nr 30, poz. 227).

Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1921 r., Nr 44, poz. 267).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1360 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1320 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 690 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 1614 z późn. zm.).

Orzecznictwo

Postanowienie SN z 29 czerwca 2021 r., sygn. akt II PSK 90/21, Lex nr 3371166.
Postanowienie SN z 24 marca 2022 r., sygn. akt II PSK 337/21, Lex nr 3415941.
Wyrok SA w Szczecinie z 13 lutego 2018 r., III APa 16/17, Lex nr 2575774.
Wyrok SO w Gdańsku z 10 marca 2022 r., sygn. akt VII U 1225/21, Lex nr 3341915.
Wyrok SN z 21 czerwca 2001 r., sygn. akt IV CKN 382/00, Lex nr 52543.
Wyrok SN z 15 czerwca 2005 r., sygn. akt IV CK 731/04, Lex nr 177217.
Wyrok SN z 11 kwietnia 2006 r., sygn. akt I PK 169/05, OSNP 2007, Nr 7–8, poz. 93.
Wyrok TSUE z 12 grudnia 1974 r., sprawa 152/73, *Giovanni Maria Sotgiu v. Deutsche Bundespost*, ECR z 1974 r., Nr 2, poz. 153.

Źródła internetowe

Czarnecka A., *Kobiety w Polsce w XXI wieku*, Raport Centrum Praw Kobiet, https://cpk.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/raport_całość_cpk.pdf.
Dyskryminacja, https://mfiles.pl/pl/index.php/Dyskryminacja.
Helios J., Jedlecka W., *Wpływ feminizmu na sytuację społeczno-prawną kobiet*, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/80044.
Raport 2020. Polska na drodze zrównoważonego rozwoju, https://raportsdg.stat.gov.pl/2020/cel5.html.
Słownik języka polskiego PWN, hasło: równość, https://sjp.pwn.pl/sjp/rownosc;2517813.html.

Measures to protect women against discrimination in workplaces

Summary

The times of the socialist system in Poland were accompanied by the recurring view that in the new model of the state, women achieved full equality. Representatives of the communist authorities tried to present women as emancipated. The new profile of the woman presented her as one who, while performing work previously reserved for men, at the same time fulfills her duties as a mother, wife and housewife in an exemplary manner. However, despite promoting equality, women often earned less than men despite doing the same type of work. Despite constantly emphasizing equality, the communist authorities did not care about real equality. In fact, the driving force for increasing women's position in society was not the good will of the ruling party and, above all, the economy. The need to quickly rebuild the country and then transform Polish industry to the Soviet model resulted in the government needing an unlimited number of hands of citizens willing to work. However, the changes in

society that took place during this period were undoubtedly the driving force behind the changes that took place in the context of women's position in a society that until recently treated women as second-class citizens. Nowadays, we have a number of regulations both at the national level (e.g. the Constitution of the Republic of Poland, the Labor Code) and at the international level (e.g. the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the International Covenant on Civil and Political Rights), which aim to provide means of protection women against all manifestations of discrimination. However, despite the introduction of these regulations, women still face broadly understood manifestations of gender discrimination. Gender discrimination means unequal treatment of women or men, which is caused solely by the gender factor. However, discrimination in relationships resulting from professional relationships is understood as a less favorable situation of a given employee compared to other employees, which consists in unjustified limitation or deprivation of rights due to the employment relationship. In this work, I would like to present the issue of discrimination against women in employment and the protection measures that a woman is entitled to in the event of unjustified unequal treatment.

Keywords: labor law, protection measures, discrimination, employee, workplace

DOI: 10.31648/kpp.10018

Jakub Ligocki
Uniwersytet Szczeciński
ORCID: 0009-0009-0153-0234
jakub.ligocki.wpia@gmail.com

Zarys prawa rozwodowego w świetle filipińskiego prawa rodzinnego

Wstęp

Rodzina stanowi najstarszą, naturalną i podstawową komórkę społeczeństwa[1], natomiast małżeństwo jest fundamentem tworzenia rodziny i spełnia doniosłe funkcje względem nie tylko małżonków czy dzieci, ale także szerszej społeczności i państwa[2]. Zarówno rodzina, jak i małżeństwo podlegają ochronie konstytucyjnej (np. art. 18 Konstytucji RP[3]) i chociaż kwestię rozpadu związku postrzega się jako zjawisko niepożądane, o negatywnym wydźwięku aksjologicznym, to w Polsce na przestrzeni lat obserwuje się wzrost liczby rozwodów. Tylko w 2022 r. odnotowano ponad 60 tys. przypadków prawnego zakończenia związków małżeńskich[4]. Rozwód traktowany jest w społeczeństwie jako prawo każdej jednostki do godnego życia[5], wysoce niemoralny więc wydaje się zabieg legislacyjny wprowadzający zakaz rozwodów. Są jednak na świecie dwa kraje, w których taki zakaz istnieje, to Filipiny i Watykan.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie alternatywnych wobec rozwodu środków umożliwiających „złagodzenie" negatywnych skutków małżeństwa zgodnie z postanowieniami ustawodawstwa filipińskiego, tj. unieważnienie małżeństwa i separacja prawna. Dodatkowo poddane zostaną analizie przepisy regulujące prawo rozwodowe, które obejmują populację muzułmańską tego państwa. Wprowadzenie instytucji

[1] Art. 10 Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 169).
[2] T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2018, s. 30.
[3] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483).
[4] Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik demograficzny*, Warszawa 2023, s. 64.
[5] U. Dudziak, *Polacy wobec rozwodów. Przyczyny i skutki rozpadu rodziny oraz wskazania profilaktyczne*, „Studia Warmińskie" 2012, nr 49, s. 19.

nierozerwalnych małżeństw dla ludności niemuzułmańskiej godzi w interesy współmałżonków oraz ich wspólnego potomstwa i przyczynia się do rozwoju różnych zjawisk patologicznych w społeczeństwie.

Zarys historyczny prawa rozwodowego na Filipinach

Celem wyjaśnienia zabiegu filipińskiego ustawodawcy decydującego się na przyjęcie określonego sposobu regulacji instytucji rozwodu konieczne jest uwzględnienie kontekstu historycznego. W okresie przedkolonialnym, który zakończył się w 1521 r.[6], rozwody stanowiły powszechne zjawisko wśród rdzennych plemion tego terytorium, jednak obwarowane były swoistymi sankcjami o charakterze ekonomicznym[7]. Dotyczyły m.in. małżonka, który postrzegany był jako winny rozkładu pożycia. Zgodnie z poglądem Jeofrey'a B. Abalosa w przypadku rozwiązania związku małżeńskiego na skutek cudzołóstwa żony, była ona zobowiązana do zapłacenia grzywny i zwrotu posagu[8]. Natomiast w przypadkach gdy rozwód następował z winy męża, zwrot posagu nie był wymagany[9]. Podczas hiszpańskiej kolonizacji i wdrażania religii chrześcijańskiej na terytorium Filipin dążono do ograniczenia możliwości dokonywania rozwodów ze względu na liberalne podejście rdzennych plemion do tej instytucji, co utrudniało wprowadzenie katolickiego sakramentu małżeństwa[10]. Na gruncie *Siete Partidas*, będącego kodeksem obowiązującym wówczas na obszarze Filipin[11], rozwód był zabroniony, w przeciwieństwie do separacji prawnej[12], którą dopuszczano, gdy jeden z małżonków miał zamiar wstąpić do zakonu (przy wymaganej zgodzie drugiego małżonka) bądź w przypadku dopuszczenia się cudzołóstwa. Separację prawną dopuszczano także, gdy jedna ze stron dokonała aktu herezji[13]. Rozwód ponownie stał się dozwolonym sposobem na rozwiązanie związku małżeńskiego w okresie amerykańskiej kolonizacji na mocy ustawy nr 2710[14], jednakże tylko w przypadku cudzołóstwa. Regulacja ta została obwarowana pewnymi ograniczeniami, np. powództwo nie mogło zostać wytoczone przez osobę, która mieszkała na terytorium Filipin przez rok przed wniesieniem pozwu[15]. Następnie, podczas japońskiej okupacji, na mocy rozporządzenia nr 141, które obowiązywało do 1944 r.[16], doszło do istotnego rozszerzenia przesłanek umożliwiających ważne dokonanie

[6] C. Halili, *Philippine history*, Philippines 2004, s. 162–169.

[7] J.B. Abalos, *Divorce and separation in the Philippines. Trends and correlates*, „Demographic Research" 2017, vol. 36, s. 1523.

[8] Ibidem.

[9] Ibidem.

[10] *Filipiny – jedyne poza Watykanem państwo nieuznające rozwodów*, https://pch24.pl/filipiny-jedyne-poza-watykanem-panstwo-nieuznajace-rozwodow/ (dostęp: 18.02.2024).

[11] R. Sasor, *Reguły stanu rycerskiego w Siete Partidas Alfonsa X Mądrego. Tekst i kontekst*, „Terminus" 2022, t. XXIV, s. 292.

[12] J.M. Juco, *Fault, consent and breakdown – the sociology of divorce legislation in the Philippines*, „Philippine Sociological Review" 1966, vol. 14, s. 67.

[13] Ibidem.

[14] Act No. 2710, March 11, 1917, https://elibrary.judiciary.gov.ph/thebookshelf/showdocs/11/33591 (dostęp: 18.02.2024).

[15] Ibidem.

[16] J.M. Juco, op. cit., s. 68.

rozwodu. Wytoczenie powództwa o rozwód dopuszczano w przypadku zaistnienia takich okoliczności, jak zniesławienie czynem lub rażąca zniewaga w stopniu uniemożliwiającym dalsze wspólne pożycie, zamach na życie drugiego małżonka czy „nieuleczalna" niepoczytalność[17]. Wskazane rozporządzenie uchylono po ogłoszeniu przez gen. Douglasa MacArthura reaktywacji rządu Wspólnoty Narodów. Konsekwencją tego zdarzenia była utrata mocy prawnej wszystkich aktów uchwalonych przez japońskiego ustawodawcę, a prawa Wspólnoty Narodów sprzed wojny ponownie stały się w pełni skuteczne[18].

Dnia 30 sierpnia 1950 r. wszedł w życie kodeks cywilny Filipin[19] (dalej: k.c.f.), którego przepisy zezwalały jedynie na separację prawną uregulowaną w tytule IV. Pozew o orzeczenie separacji prawnej mógł zostać złożony z powodu cudzołóstwa żony bądź konkubinatu męża w rozumieniu filipińskiego kodeksu karnego albo w przypadku zamachu na życie któregokolwiek z małżonków (art. 97 k.c.f.). W każdym przypadku przed orzeczeniem separacji sąd zobowiązany był do podjęcia stosownych kroków w celu pojednania małżonków. Ponadto aby separacja mogła dojść do skutku, musiało istnieć przekonanie, że pojednanie między małżonkami jest „wysoce nieprawdopodobne" (art. 98 k.c.f.). W konsekwencji ustawodawca w art. 105 k.c.f. określił, że czynności sądowe obejmujące postępowanie separacyjne mogły zostać wszczęte dopiero po upływie sześciu miesięcy od dnia złożenia pozwu. Zgodnie z orzeczeniem filipińskiego Sądu Najwyższego powyższy okres ma umożliwić pogodzenie się między małżonkami. Ten „praktyczny środek nie ma jednak wpływu na inne przepisy, takie jak ustalenie opieki nad dziećmi oraz alimenty"[20]. Warto podkreślić, że z odesłania zawartego w art. 97 k.c.f. wynika, że zarówno zdrada małżeńska, jak i życie w związku nieformalnym stanowią „przestępstwa przeciwko czystości", zgodnie z art. 333 i art. 334 filipińskiego kodeksu karnego[21]. Niemniej jednak w judykaturze przyjmuje się, że pociągnięcie do odpowiedzialności karnej na skutek życia w konkubinacie może nastąpić po spełnieniu następujących przesłanek: mężczyzna musi być żonaty, a kobieta posiadać uzasadnioną informację na ten temat. Konkubent ponadto wyraża zgodę na zamieszkanie konkubiny w domu, który dzieli z małżonką, bądź nawiązuje z nią relacje intymne w okolicznościach budzących zgorszenie lub utrzymuje stosunki seksualne z nią w jakimkolwiek innym miejscu[22].

Z kolei 3 sierpnia 1988 r. w życie wszedł filipiński kodeks rodzinny[23] (dalej: f.k.r.) i zastąpił przepisy k.c.f. regulujące kwestie małżeństwa i rodziny. Zgodnie z tym aktem prawnym rozwód co do zasady nie jest dozwolony na terytorium Filipin, z wyjątkiem

---

[17] Ibidem.

[18] Ibidem.

[19] Republic Act No. 386, June 18, 1949, The Civil Code of the Philippines, https://chanrobles.com/civilcodeofthephilippinesfulltext.html (dostęp: 19.02.2024).

[20] Wyrok filipińskiego SN z 31 lipca 1956 r. (G.R. No. L-9667).

[21] An Act Revising The Penal Code And Other Penal Laws Act No. 3815 December 8, 1930, The Revised Penal Code of the Philippines, https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/PHL_revised_penal_code.pdf (dostęp: 21.02.2024).

[22] Wyrok filipińskiego SN z 27 lutego 2023 r. (G.R. No. 264179).

[23] Executive Order No. 209, s. 1987, https://www.officialgazette.gov.ph/1987/07/06/executive-order-no-209-s-1987/ (dostęp: 21.02.2024).

Filipińczyków, których małżonkiem jest obcokrajowiec, a do rozwodu dojdzie w innym kraju (art. 26 f.k.r.). Filipiński Sąd Najwyższy podniósł, że „tylko obywatele Filipin są objęci polityką przeciwko rozwodom absolutnym, które są uważane za sprzeczne z naszą koncepcją porządku publicznego i moralności. Jednakże cudzoziemcy mogą uzyskiwać rozwody za granicą, które mogą być uznawane na Filipinach, pod warunkiem że są one ważne zgodnie z ich prawem krajowym”[24]. Prawo rozwodowe obejmujące ludność muzułmańską Filipin jest normowane przez inny akt prawny, jakim jest kodeks muzułmańskich praw osobistych Filipin[25] (dalej: k.m.p.o.f.). W okresie stanu wojennego (1972–1986) prezydent Ferdinand Marcos wydał dekret, kodyfikując rozwody muzułmańskie i jednocześnie zezwalając na utworzenie sądów szariackich[26]. Osoby niebędące muzułmanami wyjątkowo mogły ubiegać się o rozwód, gdy ich związek małżeński został zawarty zgodnie z prawem szariatu[27].

Separacja prawna, unieważnienie małżeństwa oraz stwierdzenie nieważności małżeństwa na gruncie f.k.r.

W postanowieniach f.k.r. brak jest regulacji odnoszących się do instytucji rozwodu. Jednakże zgodnie z treścią jego przepisów małżonek może skorzystać z jednego z trzech uprawnień: 1) separacji prawnej (art. 55–67 f.k.r.), 2) unieważnienia małżeństwa (art. 45–47 f.k.r.), 3) stwierdzenia nieważności małżeństwa (art. 35–38 i 41–44 f.k.r.).

W pozwie o orzeczenie separacji prawnej małżonek wnoszący pozew (dalej: małżonek niewinny) oświadcza, że małżeństwo zostało ważnie zawarte, lecz drugi małżonek (dalej: małżonek winny) dopuścił się czynu, który doprowadził do rozkładu pożycia małżeńskiego[28]. Zgodnie z art. 55 f.k.r. istnieje dziesięć przesłanek (stanowiących katalog zamknięty), których spełnienie umożliwia ważne złożenie powyższego pozwu. Ustawodawca dokonał w tym przepisie rozróżnienia na trzy okoliczności odnoszące się do: małżonka niewinnego, małżonka winnego i obojga małżonków. Przykładowo, do pierwszej „kategorii” należy art. 55 ust. 1 f.k.r., normujący okoliczność, jaką jest powtarzająca się przemoc fizyczna lub rażące znęcanie się skierowane przeciwko małżonkowi niewinnemu, wspólnemu dziecku lub dziecku niewinnego małżonka. Agresywne zachowanie może przyjąć także formę prześladowania psychicznego w postaci wyzwisk[29]. W drugim wariancie można wskazać na art. 55 ust. 6 f.k.r., który za okoliczność umożliwiającą złożenie pozwu o orzeczenie separacji prawnej uznaje homoseksualizm małżonka winnego. Ostatecznie stosownym przykładem dla trzeciej kategorii jest niewierność małżeńska lub perwersja seksualna (art. 55 ust. 8

[24] Wyrok filipińskiego SN z 30 lipca 1989 r. (G.R. No. 80116).
[25] Presidential Decree No. 1083, https://lawphil.net/statutes/presdecs/pd1977/pd_1083_1977.html (dostęp: 21.02.2024).
[26] *Filipiny – jedyne...*
[27] Ibidem.
[28] C.K. Gloria, *Who needs divorce in the Philippines?*, „Mindanao Law Journal” 2008, vol. 1, s. 20.
[29] Wyrok filipińskiego SN z 23 października 2006 r. (G.R. No. 153206).

f.k.r.). Perwersja seksualna jest pojęciem nieposiadającym definicji legalnej na gruncie przepisów f.k.r., niemniej jednak z treści orzecznictwa za dewiację należy uznać przykładowo unikanie stosunku waginalnego[30]. Jednakże nawet w przypadku spełnienia którejkolwiek z przesłanek zawartych w art. 55 f.k.r., pozew o separację może zostać odrzucony w sytuacjach, gdy małżonek niewinny lub małżonek winny wyrazili zgodę na popełnienie któregokolwiek przestępstwa lub na dokonanie któregokolwiek czynu zawartego w powyższym przepisie bądź współdziałali w celu jego popełnienia lub dokonania (art. 56 ust. 1–3 f.k.r.). Ponadto odrzucenie pozwu o separację prawną nastąpi, gdy oboje małżonkowie „przyczynili się do orzeczenia separacji prawnej" (art. 56 ust. 4 f.k.r.). Niemniej jednak porzucenie współmałżonka na skutek stosowanej przez niego ustawicznej przemocy nie wypełnia dyspozycji art. 56 ust. 4 f.k.r.[31] Odrzucenie pozwu o separację następuje także, gdy małżonkowie działali w zmowie w celu uzyskania orzeczenia o separacji (art. 56 ust. 5 f.k.r.) oraz gdy powództwo jest przedawnione (art. 56 ust. 6 f.k.r.). W trakcie trwania postępowania i w przypadku braku porozumienia stron sąd ustala, który z małżonków ma obowiązek sprawować opiekę nad dziećmi, biorąc pod uwagę wybór określonego rodzica przez dziecko oraz moralne i materialne dobro dzieci (art. 62 f.k.r. w zw. z art. 49 f.k.r.).

Orzeczenie separacji prawnej wiąże się z czterema skutkami prawnymi:

1) małżonkowie uprawnieni są do prowadzenia oddzielnego życia, lecz ich więzi małżeńskie nie zostają zerwane (art. 63 ust. 1 f.k.r.), gdyż skutkiem separacji nie jest definitywne rozwiązanie związku małżeńskiego;
2) dochodzi do likwidacji małżeńskiej wspólnoty majątkowej, a winny małżonek nie ma prawa do udziału w zyskach przez nią wypracowanych (art. 63 ust. 2 f.k.r.);
3) opiekę nad małoletnimi dziećmi przyznaje się małżonkowi niewinnemu, z wyjątkiem sytuacji, gdy dziecko nie osiągnęło 7 roku życia; wówczas opieka jest zasadniczo przyznawana matce, o ile sąd nie stwierdzi istnienia ważnych powodów uzasadniających inny podział opieki (art. 63 ust. 3 f.k.r. w zw. z art. 213 f.k.r.);
4) winny małżonek zostaje pozbawiony prawa do dziedziczenia ustawowego po niewinnym małżonku. Nadto zapisy na rzecz małżonka winnego dokonane w testamencie małżonka niewinnego zostaną unieważnione *ex lege* (art. 63 ust. 4 f.k.r.).

Przyjmuje się, że w przypadku śmierci jednego z małżonków postępowanie zostaje umorzone zgodnie z zasadą *actio personalis moritur cum persona*[32]. Separacja prawna może zapewnić kobiecie lub mężczyźnie prawo do oddzielnego życia. Niemniej jednak związek małżeński nadal trwa, przez co małżonkowie nie mają możliwości całkowitego przejęcia kontroli nad swoim życiem i przyszłością[33]. Sytuacja ta jest szczególnie niesprawiedliwa wobec kobiet, które zostały porzucone przez mężów, co stanowi powszechne

[30] Wyrok filipińskiego SN z 27 kwietnia 2022 r. (G.R. No. 208258).
[31] Ibidem.
[32] Wyrok filipińskiego SN z 31 stycznia 1972 r. (G.R. No. L-30977).
[33] V. Fenix-Villavicencio, R.J. David, *Our right to self-determination: Pilipina's position on the issues of divorce and abortion*, „Friedrich-Ebert-Stiftung" 2000, s. 7.

zjawisko na Filipinach[34]. Nie decydują się one na złożenie pozwu o orzeczenie separacji prawnej, ponieważ proces ten jest kosztowny, a autonomia uzyskana dzięki tej instytucji prawa rodzinnego niewielka[35].

Unieważnienie małżeństwa jest uprawnieniem, którego skutki są bardziej zbliżone do rozwodu niż do separacji prawnej. Małżeństwa podlegające unieważnieniu, choć wadliwe w chwili ich zawarcia, są uznawane jako ważne do czasu ich unieważnienia prawomocnym wyrokiem sądu[36]. Uprawomocnienie wyroku unieważniającego powoduje, że małżeństwo nie wywołuje dalszych skutków prawnych, a małżonkowie, po spełnieniu określonych wymogów, mogą ponownie zawrzeć związek małżeński z innymi osobami[37].

Małżeństwo może zostać unieważnione w przypadku spełnienia jednej z sześciu przesłanek wymienionych w art. 45 f.k.r. Należy do nich m.in. trwała i nieuleczalna impotencja jednego z małżonków (art. 45 ust. 5 f.k.r.). Zgodnie z poglądami utrwalonymi w judykaturze, nawet jeśli mężczyzna jest zdolny do odbycia stosunku seksualnego, lecz w sposób długotrwały odmawia współżycia ze współmałżonką, to wypełnia on dyspozycję art. 45 ust. 5 f.k.r.[38]

Następną przesłankę stanowi okoliczność, w której jednej z małżonków został dotknięty poważną i nieuleczalną chorobą przenoszoną drogą płciową (art. 45 ust. 6 f.k.r.) czy sytuacja, gdzie zgoda na zawarcie małżeństwa została uzyskana w wyniku oszustwa – z wyjątkiem przypadku, w którym drugi małżonek był tego świadom i przez cały czas współżył ze stroną jako mąż lub żona (art. 45 ust. 3 f.k.r.).

Co istotne, małżeństwo może zostać unieważnione z jednego z wymienionych powodów, pod warunkiem że istniały one w chwili zawarcia związku małżeńskiego, lecz zostały ujawnione dopiero po jego zawiązaniu. Aby powództwo o unieważnienie małżeństwa było skuteczne, należy przestrzegać terminów określonych w art. 47 f.k.r. W związku z tym, w przypadku przesłanek określonych w art. 45 ust. 5 i 6 f.k.r., należy przeprowadzić tę czynność w terminie 5 lat od zawarcia małżeństwa (art. 47 ust. 5 f.k.r.), natomiast w sytuacji opisanej w art. 45 ust. 3 f.k.r. – w ciągu 5 lat od momentu uzyskania informacji o oszustwie (art. 47 ust. 3 f.k.r.). Zmowa małżonków stanowi jedną z podstaw do oddalenia pozwu o unieważnienie małżeństwa. Ponadto orzeczenie o unieważnieniu nie może opierać się wyłącznie na przyznaniu się do winy przez jednego z małżonków – konieczne jest przedstawienie stosownych dowodów w celu uzasadnienia wytoczenia powództwa (art. 48 f.k.r.). W trakcie trwania postępowania oraz po unieważnieniu małżeństwa opiekę nad dziećmi ustala sąd, jeśli małżonkowie nie dojdą do porozumienia w tej kwestii, biorąc pod uwagę moralne i materialne dobro dzieci, mając na względnie także ich wybór rodzica (art. 49 f.k.r.). Podnosi się, że kobiety niechętnie decydują się na wytoczenie powyższego powództwa głównie ze względu na długotrwały i kosztowny proces[39]. W literaturze przyjmuje się zbyt ogól-

[34] Ibidem.
[35] Ibidem.
[36] C.K. Gloria, op. cit., s. 21.
[37] Ibidem.
[38] Wyrok filipińskiego SN z 16 stycznia 1997 r. (G.R. No. 119190).
[39] J.R. Torres-Ricafrente, *Case analysis of annulled women and their manner in moving forward*, „International Journal of Arts, Sciences and Education" 2022, vol. 3, s. 25.

nikowo, że postępowanie trwa „poniżej lub powyżej roku”[40], mimo że w Polsce proces rozwodowy może trwać od kilku miesięcy do kilku lat[41]. Nie stanowi to racjonalnego argumentu, ponieważ w przypadku orzeczenia o unieważnieniu małżeństwa skutki są bardziej doniosłe niż przy separacji prawnej. Czas oczekiwania wynoszący około roku zdaje się rekompensować fakt, że małżonkowie po prawomocnym zakończeniu sprawy mogą zawrzeć nowy związek małżeński z osobą, z którą mają szansę prowadzić satysfakcjonujące życie. Unieważnienie małżeństwa przywraca małżonkom „status”, jaki mieli przed zawarciem małżeństwa, np. w sytuacji gdy niewinny małżonek posiadał nieruchomość, której był jedynym właścicielem, istnieje nikłe prawdopodobieństwo, że winny małżonek będzie uprawniony do roszczenia jakichkolwiek praw z tytułu własności[42]. Jednocześnie w przypadku unieważnienia małżeństwa co do zasady nie przyznaje się alimentów, a prawa do dziedziczenia ulegają wygaśnięciu, ze względu na utracenie statusu małżonka[43]. Przyjmuje się, że kwestie podziału majątku małżonków najczęściej są mało skomplikowane, ponieważ większość unieważnień dotyczy „małżeństw z krótkim stażem”[44].

Ostatnim uprawnieniem małżonków jest oświadczenie o bezwzględnej nieważności małżeństwa, na pozór istotnie zbliżonym do instytucji unieważnienia małżeństwa. Zgodnie z jego treścią stwierdza się, że małżeństwo nigdy nie zostało zawarte, a jego małżonkowie mogą ponownie zawrzeć inny związek małżeński po spełnieniu określonych wymogów[45]. Z wyjątkiem nielicznych przypadków małżeństwo nie wywołuje żadnych skutków prawnych. Wyróżnia się cztery okoliczności, które muszą być spełnione, aby oświadczenie miało moc prawną. W zakresie pierwszej z nich mieszczą się np. małżeństwa zawarte: przez strony poniżej 18 roku życia, nawet za zgodą rodziców lub opiekunów (art. 35 ust. 1 f.k.r.), w wyniku błędu co do tożsamości drugiej strony (art. 35 ust. 5 f.k.r.), czy co do zasady małżeństwa bigamiczne lub poligamiczne (art. 35 ust. 4 f.k.r.). Do drugiej kategorii należą związki kazirodcze, tj. pomiędzy wstępnymi i zstępnymi dowolnego stopnia oraz między rodzeństwem, w tym przyrodnim (art. 37 f.k.r.). Małżeństwo może zostać uznane za nieważne ze względu na klauzulę „porządku publicznego”, która jest tożsama ze szczególnymi relacjami rodzinnymi innymi niż wymienionymi w art. 37 f.k.r., tj. zawarte między pasierbami (art. 38 ust. 2 f.k.r.) czy między rodzicem przysposabiającym a przysposobionym dzieckiem (art. 38 ust. 4 f.k.r.). Ostatecznie oświadczenie o bezwzględnej nieważności małżeństwa wywoła skutki prawne, gdy małżeństwo zostało zawarte z małżonkiem, który w chwili zawiązania węzła małżeńskiego był psychicznie niezdolny do wypełnienia istotnych obowiązków małżeńskich, nawet jeśli niezdolność ta ujawniła się dopiero po jego zawarciu (art. 36 f.k.r.). Powyższa okoliczność wydaje się być kluczowa i najczęściej przywoływana w toku postępowania. Przepis ten jest wysoce kontrowersyjny – filipiński Prokurator

[40] Ibidem.
[41] B. Gapińska-Rambalska, *Ile trwa rozwód z orzekaniem o winie, a ile bez orzekania?*, https://www.adwokat-beatagr.pl/ile-trwa-rozwod-z-orzekaniem-o-winie-a-ile-bez-orzekania/ (dostęp: 4.03.2024).
[42] J.R. Torres-Ricafrente, op. cit., s. 29.
[43] Ibidem.
[44] Ibidem.
[45] C.K. Gloria, op. cit., s. 22.

Generalny określił art. 36 f.k.r. jako „najbardziej liberalną procedurę rozwodową na świecie”[46]. Zgodnie z utrwaloną linią orzeczniczą choroba psychiczna musi być na tyle poważna i trwała, że pozbawia człowieka świadomości obowiązków wynikających z więzi małżeńskiej. Jeden ze współmałżonków musi na nią cierpieć jeszcze przed zawarciem małżeństwa, chociaż widoczne objawy mogą pojawić się dopiero po jego zawarciu. Dysfunkcja ta musi być nieuleczalna bądź, jak podniesiono w wyroku, „wyleczenie byłoby poza możliwościami strony”[47]. W nowszym orzeczeniu filipińskiego Sądu Najwyższego[48] określono osiem przesłanek, które należy spełnić, aby powyższy przepis mógł stanowić podstawę unieważnienia związku małżeńskiego. Jest to m.in. wymóg, aby przyczyna niezdolności psychicznej była: zidentyfikowana medycznie lub klinicznie, podniesiona w pozwie, w sposób należyty udowodniona przez biegłych i w sposób przejrzysty uzasadniona w stosownej decyzji. Taka choroba musi być zarazem na tyle poważna, aby spowodować niezdolność strony do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Tak więc „łagodne cechy charakteru, zmiany nastroju, sporadyczne wybuchy emocjonalne” nie mieszczą się w zakresie tej przesłanki[49]. Psychiczna niezdolność przejawia się w różnych zachowaniach, tj. uzależnienie od narkotyków, alkoholizm czy przemoc fizyczna. Według badań przeprowadzonych przez Jelliana R. Torresa-Ricafrente każda z siedmiu kobiet, które powołały się na jedną z tych przesłanek, z powodzeniem doprowadziła do unieważnienia małżeństwa[50]. Skuteczność niniejszych działań wydaje się wysoce kontrowersyjna, bowiem uzależnienie od narkotyków, alkoholizm czy przemoc fizyczna są przesłankami, które umożliwiają jedynie dokonanie separacji prawnej (odpowiednio art. 55 ust. 5 i 1 f.k.r.). Ponadto zgodnie ze stanowiskami w literaturze pary, których małżeństwo ulega rozkładowi z przyczyn związanych z zachowaniem jednego z małżonków niewskazującym na niezdolność psychiczną, muszą pozostać ze sobą w związku małżeńskim, nawet jeśli wykaże się, że jeden z małżonków jest np. osobą homoseksualną[51]. Niezdolność psychiczna nie jest tożsama ze sprzecznymi osobowościami małżonków czy z różnicami, które są nie do pogodzenia. Warto podkreślić, że w literaturze wskazuje się, iż w pierwszym pozwie na podstawie art. 36 f.k.r. wystarczy zawrzeć jedynie trzy elementy, które będą stanowiły wystarczającą podstawę do wniesienia skutecznego powództwa[52], tj. określenie uprawnienia, które przysługuje powodowi, zobowiązanie pozwanego do poszanowania takiego uprawnienia oraz określenie działania lub zaniechania pozwanego, które narusza to prawo[53]. Warto dodać, że na dalszym etapie postępowania konieczne jest zlecenie biegłemu sporządzenia opinii dotyczącej stanu psychicznego danego małżonka, co znacząco zwiększa koszty postępowania i wydłuża jego czas trwania.

[46] Wyrok filipińskiego SN z 13 lutego 1997 r. (G.R. No. 108763).
[47] Wyrok filipińskiego SN z 4 stycznia 1995 r. (G.R. No. 112019).
[48] Wyrok filipińskiego SN z 13 lutego 1997 r. (G.R. No. 108763).
[49] Ibidem.
[50] J.R. Torres-Ricafrente, op. cit., s. 31.
[51] C.K. Gloria, op. cit., s. 23.
[52] J.R. Torres-Ricafrente, op. cit., s. 23.
[53] Ibidem.

Rozwód na gruncie filipińskiego k.m.p.o.f.

Na gruncie postanowień f.k.r. instytucja rozwodu nie została skodyfikowana *a contrario* do przepisów zawartych w k.m.p.o.f. Przepisy tego aktu prawnego mają zastosowanie do instytucji prawa rodzinnego, a w konsekwencji do małżeństw, w których obie strony są muzułmanami lub tylko mężczyzna jest muzułmaninem, a małżeństwo zostało zawarte zgodnie z prawem muzułmańskim lub niniejszym kodeksem na terytorium Filipin (art. 13 k.m.p.o.f.).

Rozwód, zgodnie z art. 45 k.m.p.o.f., jest formalnym rozwiązaniem więzi małżeńskiej, udzielanym wyłącznie po wyczerpaniu wszelkich możliwych środków pojednania między małżonkami. Może być on dokonany poprzez: wyrzeczenie się żony przez męża (*talaq*), ślubowanie wstrzemięźliwości przez męża (*ila*), *zihar*, „akty przekleństwa" (*li'an*), *khul'*, wykonanie przez żonę delegowanego prawa do odrzucenia (*tafwld*) oraz dekret sądowy (*faskh*).

Rozwód przez *talaq* to tradycyjna postać rozwiązania małżeństwa, które dochodzi do skutku poprzez jednostronną i dyskrecjonalną decyzję mężczyzny[54]. Przyjmuje się, że uprawnienia kobiety przy *talaq* są ograniczone do minimum, a w niektórych społeczeństwach nie istnieją[55]. Dla skuteczności takiego rozwodu wystarczy oświadczenie woli mężczyzny w postaci trzykrotnie wypowiedzianych słów „odrzucam Cię"[56]. Rozwód odbywa się najczęściej bez udziału jakiegokolwiek organu władzy publicznej, a na obszarze niektórych państw może zostać dokonany poprzez wiadomość na komunikatorze społecznym[57]. Zgodnie z postanowieniami k.m.p.o.f. *talaq* może zostać dokonany przez męża w drodze „pojedynczego odrzucenia żony" w „okresie bezmiesiączkowym", w którym całkowicie powstrzymał się od stosunków cielesnych z żoną. Jednakże mąż odrzucający żonę ma prawo przyjąć ją z powrotem, poprzez wznowienie wspólnego pożycia (art. 46 k.m.p.o.f.). Natomiast zgodnie z postanowieniami k.m.p.o.f. mąż może przekazać żonie prawo do sfinalizowania rozwodu *talaq* (*tafwid)* – w tym przypadku „odrzucenie" małżonka będzie miało taki sam skutek, jak gdyby zostało dokonane przez męża (art. 51 k.m.p.o.f.).

Możliwość orzeczenia rozwodu następuje także wtedy, gdy mąż złoży przysięgę powstrzymania się od wszelkich stosunków cielesnych ze swoją żoną przez okres nie krótszy niż 4 miesiące (*ila*) (art. 47 k.m.p.o.f.). Po jego upływie mężczyzna może postąpić w dwojaki sposób: podjąć współżycie na nowo, co jest równoznaczne z dalszym trwaniem związku małżeńskiego, albo odmówić odbycia stosunku małżeńskiego, co skutkować będzie sfinalizowaniem rozwodu. Okres ten można również przerwać w każdej chwili, lecz wiąże się to z koniecznością odkupienia win przez męża, zgodnie z naukami Mahometa[58].

---

[54] M. Sadowski, *Małżeństwo w prawie islamu,* Poznań 2015, s. 9.

[55] M. Enright, *The beginning of the sharpness: loyalty, citizenship and Muslim divorce practice,* „International Journal of Law in Context" 2013, vol. 9, nr 3, s. 1.

[56] S.D. Nader, *Twenty years after Gutierrez v. Collins: public policy and conflict of laws analysis in Texas tort cases,* „Baylor Law Review" 2000, vol. 52, s. 225.

[57] K. Krzysztofek, *Dopuszczalność stosowania prawa szariatu w zakresie spraw rozwodowych i spadkowych w prawodawstwie Unii Europejskiej,* „Studia z Prawa Wyznaniowego" 2016, nr 19, s. 26.

[58] A.M. Piwko, *Muzułmańskie prawo rodzinne – sposoby rozwiązania małżeństwa w islamie oraz zasady dziedziczenia majątku,* „Nurt SVD" 2013, nr 1, s. 212.

Zihar stanowi kolejną formę rozwodu, która pełni rodzaj swoistej sankcji wobec kobiety zachowującej się w sposób niewłaściwy, co ma charakter wysoce uznaniowy. Po wypowiedzeniu przez męża słów „jesteś dla mnie jak plecy mojej matki" małżonkowie zobowiązani są do wstrzymania współżycia, dopóki nie dokona on ekspiacji[59]. Żona może zwrócić się do sądu o zobowiązanie małżonka do dokonania odkupienia win lub do orzeczenia o *talaq* bez uszczerbku dla jej prawa do ubiegania się o inne odpowiednie środki (art. 48 k.m.p.o.f.).

Zgodnie z art. 49 k.m.p.o.f., gdy mąż oskarża żonę o cudzołóstwo, sąd może orzec rozwód po przeprowadzeniu stosownej rozprawy i po dokonaniu przez strony wymaganych czynności przysięgi (*li'an*). Jest to tzw. przysięga potępienia i wzajemnego wyklinania – polega na pięciokrotnym złożeniu oświadczenia woli przez męża i przysiędze na Boga, że partnerka dopuściła się zdrady małżeńskiej[60].

Dwa następne sposoby na ważne dokonanie rozwodu zgodnie z postanowieniami k.m.p.o.f. przysługują wyłącznie małżonce – są to *khul'* oraz *faskh*. Zgodnie z pierwszą formą, częściej określaną w literaturze jako *al-chol'a*, żona uprawniona jest do wytoczenia powództwa o rozwód po złożeniu oferty zwrotu lub po zrzeczeniu się swojego majątku w zamian za zwolnienie z więzi małżeńskiej (art. 50 k.m.p.o.f.). Przyjmuje się, że do „uzasadnionych przypadków" należą takie okoliczności, jak choroba weneryczna męża, brak odpowiedniego utrzymania żony czy odmowa odbycia stosunku seksualnego przez co najmniej 3 miesiące[61]. Natomiast sąd może orzec o rozwodzie na podstawie *faskh* w takich sytuacjach, jak skazanie męża prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności na okres co najmniej jednego roku (art. 52 lit. b k.m.p.o.f.) czy niepoczytalność lub nieuleczalna choroba małżonka, która spowodowałaby, że trwanie związku małżeńskiego byłoby szkodliwe dla rodziny (art. 52 lit. e k.m.p.o.f.). *Faskh* może przyjąć także formę kwalifikowaną w przypadku szczególnego okrucieństwa męża, przejawiającym się w takich zachowaniach, jak utrudnianie przestrzegania praktyk religijnych (art. 53 lit. d k.m.p.o.f.) czy próba zmuszenia żony do prowadzenia niemoralnego życia (art. 53 lit. b k.m.p.o.f.).

Gdy rozwód dokonany przez *talaq* lub *faskh* stanie się nieodwołalny, fakt ten wywołuje szereg skutków wobec małżonków, określonych w art. 54 k.m.p.o.f. Dochodzi do rozwiązania więzi małżeńskiej, co umożliwia małżonkom pełnoprawne zawarcie nowego związku małżeńskiego. Tracą oni wzajemne prawa do dziedziczenia, a opieka nad wspólnymi dziećmi ustalana jest zgodnie z postanowieniami kodeksu. Mąż może zostać zobowiązany do uiszczania alimentów na rzecz żony i dziecka, a żona uprawniona jest do odzyskania od męża swojego majątku: w całości, gdy *talaq* został dokonany po skonsumowaniu małżeństwa, lub w połowie, jeśli miał on miejsce przed skonsumowaniem małżeństwa. Ostatecznie wspólnota majątkowa małżonków zostaje rozwiązana i zlikwidowana.

[59] Ibidem, s. 211.
[60] *Zina – cudzołóstwo*, https://www.islam-sunna.pl/zina-cudzolostwo/ (dostęp: 5.03.2024).
[61] A.M. Piwko, op. cit., s. 213.

Niechęć do rozwodów w filipińskim społeczeństwie

Mimo że na Filipinach istnieje możliwość rozwiązania małżeństwa, to sytuacja ta dotyczy jedynie muzułmanów, którzy zgodnie z danymi z 2020 r. stanowili raptem ok. 6% całej populacji tego państwa[62]. Małżonkowie rzadko decydują się na wytoczenie powództwa w celu unieważnienia związku małżeńskiego lub orzeczenia separacji prawnej, przede wszystkim ze względu na wysokie koszty całego procesu, wynoszące średnio 35 tys. zł[63]. Koszt ten radykalnie wzrasta, jeśli unieważnienie jest kwestionowane przez drugą stronę oraz gdy konieczne jest powołanie biegłego w celu sporządzenia oceny psychologicznej[64]. Kobiety niechętnie podejmują się takich kroków, również ze względu na nikłą ochronę prawną po przerwaniu węzła małżeńskiego, w szczególności poprzez brak możliwości orzeczenia o obowiązku alimentacyjnym. Nie bez znaczenia pozostaje także kultura Filipin. Jej istotnym aspektem jest dążenie do utrzymania filipińskiej rodziny w nienaruszonym stanie[65]. Ponadto zgodnie z badaniem opublikowanym w „Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research" w 2018 r. to mężczyźni kontrolują majątek oraz podejmują wszelkie decyzje dotyczące rodziny, co stanowi główny powód przemocy wobec małżonek[66]. Zazwyczaj jedynie zamożne obywatelki Filipin mają możliwość wytoczenia pozwu o unieważnienie małżeństwa oraz uiszczenia opłat związanych z badaniami psychologicznymi – przyjmuje się, że takie przypadki zdarzają się nader rzadko[67].

Brak możliwości sfinalizowania rozwodu dla niemuzułmańskiej ludności Filipin i trudność w uzyskaniu unieważnienia małżeństwa nie oznacza jednak, że pary pozostają w monogamicznych związkach małżeńskich przez całe życie. Wśród niższej klasy żonaci mężczyźni bardzo często zawierają nieformalne związki z innymi kobietami[68]. Mężczyzna ma przyzwolenie społeczne na założenie oddzielnego gospodarstwa domowego z kochanką, nawet jeśli w ten sposób popełnia przestępstwo. Ta praktyka nie jest piętnowana, o ile mężczyzna nie zaniedbuje swoich obowiązków wobec swojej pierwszej rodziny. Mężczyźni, którzy współżyją z innymi kobietami i utrzymują obowiązki ekonomiczne wobec więcej niż jednego gospodarstwa domowego, często są podziwiani za bycie „prawdziwym mężczyzną" (*pagkakalaki*) i za dostosowanie się do przyjętej przez społeczeństwo „kultury macho"[69]. Taki stan rzeczy jest wysoce

[62] *Religious composition by country, 2010–2050*, https://www.pewresearch.org/religion/interactives/religious-composition-by-country-2010-2050/ (dostęp: 5.03.2024).

[63] *Cost of annulment in the Philippines*, https://www.duranschulze.com/cost-of-annulment-in-the-philippines/ (dostęp: 5.03.2024).

[64] I. Barrero, *Divorce prohibition in the Philippines: a system serving the patriarchy*, https://igg-geo.org/?p=13576&lang=en#f+13576+3+5 (dostęp: 5.03.2024).

[65] C.K. Gloria, op. cit., s. 28.

[66] R.P. Bernarte, Q.M.M. Acedegbega, M.L.A. Fadera, H.J.G. Yopyop, *Violence against women in the Philippines*, „Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research" 2018, vol. 6, s. 117–124.

[67] I. Barrero, op. cit.

[68] A. Lauser, *Philippine women on the move: marriage across borders*, „International Migration" 2008, vol. 46, s. 90.

[69] Ibidem, s. 91.

niesprawiedliwy i prowadzi do upokorzenia kobiet, które często obwiniane są za to, że nie utrzymały zainteresowania męża[70]. Warto zaznaczyć, że zgodnie z tegorocznym badaniem opinii publicznej na temat rozwodów 49% ludności pozostaje przeciwko legalizacji rozwodów, a tylko 30% jest za wprowadzeniem tej instytucji do porządku prawnego[71]. Dokonując analizy postanowień kodeksu, należałoby przyjąć, że zakres zastosowania przepisów dotyczących okoliczności, których aktualizacja umożliwia dokonanie ważnej separacji bądź unieważnienie małżeństwa, jest zbyt wąski – mają one charakter katalogów zamkniętych. Nie można pominąć także stanowiska Kościoła, który argumentuje, że rozwód na Filipinach jest niepotrzebny, ze względu na fakt istnienia przepisów umożliwiających zakończenie niesatysfakcjonującego małżeństwa[72]. Podnosi się także, iż rozwód jest niemoralny, zniszczy filipińską rodzinę oraz dzieci, zalegalizuje rozwiązłość i będzie nadużywany przez małżonków, którym łatwiej będzie zrezygnować z małżeństwa niż próbować pogodzić występujące między nimi różnice[73].

Choć w filipińskim Kongresie złożono kilka projektów ustaw rozwodowych, żaden z nie przyczynił się do zalegalizowania rozwodów. W 2018 r. zatwierdzono ustawę rozwodową w Izbie Reprezentantów, lecz później „utknęła" ona w Senacie[74]. Przygotowano także projekty ustaw nowelizujących f.k.r. Zgodnie z projektem nr 6993 małżonkowie byliby uprawnieni do wytoczenia powództwa o rozwód w takich przypadkach, jak dopuszczenie się do zdrady, aktu homoseksualizmu czy bigamii[75]. Z kolei projekt nr 4016 zezwala na tę czynność chociażby w takiej sytuacji, jak uzależnienie od narkotyków, alkoholizm lub niewierność małżonka[76]. Na początku 2020 r. wstępnie zatwierdzono inne projekty ustaw: nr 100, nr 838 i nr 2263, które mają na celu legalizację rozwodów w kraju i znaczne ułatwienie dokonania ważnej separacji prawnej[77]. W 2021 r. powyższe ustawy zostały odrzucone przez Senat ze względu na silny sprzeciw ze strony koalicji katolickich.

Podsumowanie

Zakaz rozwodów dotyczący ludności niemuzułmańskiej na obszarze Filipin stanowi niemoralny zabieg ustawodawcy, który sprzyja tworzeniu się różnorodnych patologii społecznych. Na Filipinach funkcjonuje wiele toksycznych, nieszczęśliwych

[70] Ibidem.
[71] *Only small percentage of Filipinos want divorce legalized*, https://aleteia.org/2024/08/16/only-small-percentage-of-filipinos-want-divorce-legalized (dostęp: 19.08.2024).
[72] J.B. Abalos, op. cit., s. 1525.
[73] C.K. Gloria, op. cit., s. 18
[74] *Filipiny: trwa batalia o legalizację rozwodów*, https://pch24.pl/filipiny-trwa-batalia-o-legalizacje-rozwodow/ (dostęp: 6.03.2024).
[75] M.J.V. Cantorias, *„I dos and don'ts". Re-visiting the proposal to legalize divorce in the Philippines*, „Arellano Law and Policy Review" 2008, vol. 9, nr 1, s. 79.
[76] Ibidem, s. 80.
[77] I. Barrero, op. cit.

i przemocowych małżeństw. Kościół katolicki, którego wyznawcy stanowią ok. 80% społeczeństwa Filipin[78], stara się wstrzymywać prace nad reformą prawa. Konferencja Biskupów Katolickich Filipin (CBCP) sprzeciwiła się zalegalizowaniu prawa do rozwodów, twierdząc, że „święte małżeństwo" złączone jest przez Boga i powinno być chronione przed ingerencją państwa[79]. Filipińczycy, którzy nie chcą pozostawać w związku małżeńskim, mogą wnioskować jedynie o stwierdzenie nieważności albo unieważnienie małżeństwa. Działania te są jednak bardzo kosztowne i stać na nie niewielu obywateli. Ponadto często kończą się niepowodzeniem. Nie pomaga tutaj także brak konkretnych działań organizacji międzynarodowych, które miałyby na celu wspomóc zalegalizowanie rozwodów. Na szczęście od pewnego czasu ma miejsce liberalizacja prawa. Gotowość zalegalizowania rozwodów wyraził prezydent Ferdinand Marcos Jr. w 2022 r.[80] Takie działanie byłoby z pewnością właściwą reakcją na nastroje społeczne, ponieważ – jak wynika z sondażu przeprowadzonego przez instytut Social Weather Stations – 50% obywateli popiera wprowadzenie instytucji rozwodu w przypadku par pozostających w separacji z powodu „różnic nie do pogodzenia"[81]. Również filipińska Komisja Praw Człowieka (*Komisyon ng Karapatang Pantao*) podnosi, że „uchwalenie ustawy rozwodowej chroniłoby prawa kobiet, a nawet mężczyzn, którzy są obecnie uwięzieni w dysfunkcyjnych i przemocowych związkach"[82]. Izba Reprezentantów 15 maja 2024 r. zatwierdziła w drugim czytaniu projekt ustawy, która zezwala na dokonanie rozwodu[83]. Określa on proponowane przesłanki rozwodu, które obejmują: niezdolność psychiczną, nierozwiązywalne różnice, przemoc domową, zmianę płci przez jednego z małżonków, jak również separację trwającą co najmniej 5 lat, a ponadto te określone w art. 55 f.k.r. Niemniej jednak aby przedmiotowe zmiany weszły w życie, konieczna będzie zmiana filipińskiej Konstytucji. Sekcja 2 art. 15 Konstytucji stanowi bowiem, że „małżeństwo, jako nienaruszalna instytucja społeczna, jest podstawą rodziny i podlega ochronie państwa"[84].

[78] *Religious affiliation in the Philippines (2020 census of population and housing)*, https://psa.gov.ph/content/religious-affiliation-philippines-2020-census-population-and-housing (dostęp: 20.08.2024).

[79] Z. Brzezińska, *Na Filipinach trwa walka o legalizację rozwodów*, https://kobieta.rp.pl/prawo/art-39410221-na-filipinach-trwa-walka-o-legalizacje-rozwodow (dostęp: 20.08.2024).

[80] *Happily never after. Fighting for the right to divorce in the Philippines*, https://www.france24.com/en/tv-shows/focus/20240623-happily-never-after-fighting-for-the-right-to-divorce-in-the-philippines (dostęp: 20.08.2024).

[81] *SWS special report*, https://www.sws.org.ph/swsmain/artcldisppage/?artcsyscode=ART-20240531152134 (dostęp: 20.08.2024).

[82] Zob. stronę Philippine News Agency: https://www.pna.gov.ph/articles/1197491 (dostęp: 20.08.2024).

[83] Ibidem.

[84] 1987 Constitution Of The Republic Of The Philippines, https://lawphil.net/consti/cons1987.html (dostęp: 20.08.2024).

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Abalos J.B., *Divorce and separation in the Philippines. Trends and correlates*, „Demographic Research" 2017, vol. 36.

Bernarte R.P., Acedegbega Q.M.M., Fadera M.L.A., Yopyop H.J.G., *Violence against women in the Philippines*, „Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research" 2018, vol. 6.

Cantorias M.J.V., *„I dos and don'ts". Re-visiting the proposal to legalize divorce in the Philippines*, „Arellano Law and Policy Review" 2008, vol. 9, nr 1.

Dudziak U., *Polacy wobec rozwodów. Przyczyny i skutki rozpadu rodziny oraz wskazania profilaktyczne*, „Studia Warmińskie" 2012, nr 49.

Enright M., *The beginning of the sharpness: loyalty, citizenship and Muslim divorce practice*, „International Journal of Law in Context" 2013, vol. 9, nr 3.

Fenix-Villavicencio V., David R.J., *Our right to self-determination: Pilipina's position on the issues of divorce and abortion*, „Friedrich-Ebert-Stiftung" 2000.

Gloria C.K., *Who needs divorce in the Philippines?*, „Mindanao Law Journal" 2008, vol. 1.

Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik demograficzny*, Warszawa 2023.

Halili C., *Philippine history*, Philippines 2004.

Juco J.M., *Fault, consent and breakdown – the sociology of divorce legislation in the Philippines*, „Philippine Sociological Review" 1966, vol. 14.

Krzysztofek K., *Dopuszczalność stosowania prawa szariatu w zakresie spraw rozwodowych i spadkowych w prawodawstwie Unii Europejskiej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego" 2016, nr 19.

Lauser A., *Philippine women on the move: marriage across borders*, „International Migration" 2008, vol. 46.

Nader S.D., *Twenty years after Gutierrez v. Collins: public policy and conflict of laws analysis in Texas tort cases*, „Baylor Law Review" 2000, vol. 52.

Piwko A.M., *Muzułmańskie prawo rodzinne – sposoby rozwiązania małżeństwa w islamie oraz zasady dziedziczenia majątku*, „Nurt SVD" 2013, nr 1.

Sadowski M., *Małżeństwo w prawie islamu,* Poznań 2015.

Sasor R., *Reguły stanu rycerskiego w Siete Partidas Alfonsa X Mądrego. Tekst i kontekst*, „Terminus" 2022, t. XXIV.

Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2018.

Torres-Ricafrente J.R., *Case analysis of annulled women and their manner in moving forward*, „International Journal of Arts, Sciences and Education" 2022, vol. 3.

Akty prawne

Act No. 2710, March 11, 1917, https://elibrary.judiciary.gov.ph/thebookshelf/showdocs/11/33591.

An Act Revising The Penal Code And Other Penal Laws Act No. 3815 December 8, 1930, The Revised Penal Code of the Philippines, https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/PHL_revised_penal_code.pdf.

Executive Order No. 209, https://www.officialgazette.gov.ph/1987/07/06/executive-order-no-209-s-1987/.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483).

Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 169).

Presidential Decree No. 1083, https://lawphil.net/statutes/presdecs/pd1977/pd_1083_1977.html.

Republic Act No. 386, June 18, 1949, The Civil Code of the Philippines, https://chanrobles.com/civilcodeofthephilippinesfulltext.html.

1987 Constitution Of The Republic Of The Philippines, https://lawphil.net/consti/cons1987.html.

Orzecznictwo

Wyrok filipińskiego SN z 31 lipca 1956 r. (G.R. No. L-9667).
Wyrok filipińskiego SN z 31 stycznia 1972 r. (G.R. No. L-30977).
Wyrok filipińskiego SN z 30 lipca 1989 r. (G.R. No. 80116).
Wyrok filipińskiego SN z 4 stycznia 1995 r. (G.R. No. 112019).
Wyrok filipińskiego SN z 16 stycznia 1997 r. (G.R. No. 119190).
Wyrok filipińskiego SN z 13 lutego 1997 r. (G.R. No. 108763).
Wyrok filipińskiego SN z 23 października 2006 r. (G.R. No. 153206).
Wyrok filipińskiego SN z 27 kwietnia 2022 r. (G.R. No. 208258).
Wyrok filipińskiego SN z 27 lutego 2023 r. (G.R. No. 264179).

Źródła internetowe

Barrero I., *Divorce prohibition in the Philippines: a system serving the patriarchy*, https://igg-geo.org/?p=13576&lang=en#f+13576+3+5.

Brzezińska Z., *Na Filipinach trwa walka o legalizację rozwodów*, https://kobieta.rp.pl/prawo/art39410221-na-filipinach-trwa-walka-o-legalizacje-rozwodow.

Cost of annulment in the Philippines, https://www.duranschulze.com/cost-of-annulment-in-the-philippines/.

Filipiny – jedyne poza Watykanem państwo nieuznające rozwodów, https://pch24.pl/filipiny-jedyne-poza-watykanem-panstwo-nieuznajace-rozwodow/.
Filipiny: trwa batalia o legalizację rozwodów, https://pch24.pl/filipiny-trwa-batalia-o-legalizacje-rozwodow/.
Gapińska-Rambalska B., *Ile trwa rozwód z orzekaniem o winie, a ile bez orzekania?*, https://www.adwokat-beatagr.pl/ile-trwa-rozwod-z-orzekaniem-o-winie-a-ile-bez-orzekania/.
Happily never after. Fighting for the right to divorce in the Philippines, https://www.france24.com/en/tv-shows/focus/20240623-happily-never-after-fighting-for-the-right-to-divorce-in-the-philippines.
Only small percentage of Filipinos want divorce legalized, https://aleteia.org/2024/08/16/only-small-percentage-of-filipinos-want-divorce-legalized.
Philippine News Agency, https://www.pna.gov.ph/articles/1197491.
Religious affiliation in the Philippines (2020 census of population and housing), https://psa.gov.ph/content/religious-affiliation-philippines-2020-census-population-and-housing.
Religious composition by country, 2010–2050, https://www.pewresearch.org/religion/interactives/religious-composition-by-country-2010-2050/.
SWS special report, https://www.sws.org.ph/swsmain/artcldisppage/?artcsyscode=ART-20240531152134.
Zina – cudzołóstwo, https://www.islam-sunna.pl/zina-cudzolostwo/.

An outline of divorce based on the Philippine family law

Summary

Divorce is a family law institution that allows for the dissolution of an unsatisfactory or dysfunctional marriage. It is a permissible exception to the constitutional principle of the permanence of the marriage relationship. The Philippines is one of two countries in the world where divorce, barring isolated exceptions, is legal only for the country's Muslim population. The purpose of this article is to present and analyze ways for the "mitigation" of negative aspects of marriage according to Philippine legislation. In addition, there will be a presentation and approximation of the divorce law that concerns the country's Muslim population. Finally, the broad social implications of the divorce ban on the rest of the Philippine population will be discussed. This argument leads to the position that unbreakable marriages are an unwarranted legislative intervention, leading to the creation of various social pathologies. Despite the fact that it is possible to file a lawsuit to annul a marriage or obtain a legal separation, this is an expensive and complicated process that is inaccessible to the majority of the Filipino population.

Keywords: family law, divorce, separation, marriage annulment, Philippine legislation

DOI: 10.31648/kpp.10619

Paweł Olbromski
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: 0009-0008-9962-3297
pawel.olbromski@o2.pl

Strategia szachów – rozwój umiejętności analitycznych u prawników

Wstęp

„Prawnik to jeden z najpopularniejszych zawodów wykonywanych przez zawodowych szachistów, którzy nie oddali się wyłącznie szachom”[1]. Przytoczona wypowiedź Billa Walla, historyka szachów, wskazuje na zależność między dwoma pozornie odległymi dziedzinami –prawem a szachami. Wielu wybitnych szachistów, spośród których wyróżnić należy Paula Morphy'ego, było jednocześnie zawodowymi prawnikami. Język szachowy stale przenika do akademickiej nomenklatury nauk prawnych[2]. Obecnie dużą popularnością w Polsce cieszą się turnieje szachowe organizowane przez samorządy zawodowe prawników[3]. Zarówno szachy, jak i prawo to systemy zasadnicze. Prawo oparte jest na konstytucji, ustawach i aktach wykonawczych obowiązujących powszechnie oraz napisanych wedle pewnych zasad, natomiast szachy bazują na ustalonych regułach gry identycznych dla wszystkich graczy. W świetle powyższych faktów należałoby zatem rozważyć, w jaki sposób umiejętności wyniesione z gry w szachy mogą posłużyć prawnikom w pracy. Szczególną uwagę trzeba poświęcić kształtowaniu strategii oraz rozwojowi myślenia analitycznego, niezbędnych dla obu profesji, co stanowi zasadniczy cel artykułu.

[1] M.A. Rivera, E. Rott-Pietrzyk, *Sześćdziesiąt cztery pola*, https://gazeta.us.edu.pl/node/432793 (dostęp: 16.10.2023).

[2] Zob. A. Radwan, *Chess-boxing around the rule of law – Polish constitutionalism at trial*, https://verfassungsblog.de/chess-boxing-around-the-rule-of-law-polish-constitutionalism-at-trial/ (dostęp: 16.10.2023) czy odwołania do zasad gry w szachy w publikacji: G. Lorini, *Can constitutive rules create a practice?*, http://praxis.univalle.edu.co/index.php/filosofica/article/view/1930/2971 (dostęp: 16.10.2023).

[3] Turniej Szachowy o Puchar Dziekana WPiA UŚ w Katowicach (9 grudnia 2022 r.), WSPiA Rzeszów z OIRP Turniej o Puchar Dziekana OIRP (11 marca 2023 r.) czy VIII Ogólnopolskie Mistrzostwa Lekarzy i Prawników w szachach z honorowym patronatem KRRP (25–27 listopada 2022 r.).

Obecność strategii w szachach i w pracy prawnika

Strategię będziemy określać na potrzeby niniejszej pracy za *Słownikiem języka polskiego PWN* jako „przemyślany plan działań w jakiejś dziedzinie”[4]. Każdy szachista wie, jak ważną rolę ogrywa ona w trakcie rozgrywki. Tradycyjnie partię szachów pod kątem użycia strategii dzieli się na otwarcie (debiut), grę środkową oraz końcówkę. Strategicznym celem jest zamatowanie króla przeciwnika, tzn. doprowadzenie do sytuacji, w której król znajduje się pod atakiem bierki przeciwnika i nie ma możliwości odejścia na pole, na którym nie znajdowałby się pod atakiem, co kończy grę. Da się tu zauważyć pierwszą analogię do pracy prawnika w sądzie, który stara się doprowadzić do wykazania niewinności swojego klienta, udowodnienia winy oskarżonego, uzasadnienia roszczeń czy też zanegowania żądań strony przeciwnej, co przekłada się na zwycięstwo w procesie. Widać zatem, że zarówno szachista, jak i prawnik ukierunkowani będą w powyższych obszarach na myślenie w kategorii wygrany – przegrany.

Można też jednak dostrzec drugi wymiar „stosunku do otoczenia konkurencyjnego”[5] w działalności prawników – tzw. orientacja na współpracę zauważalna w pozasądowej działalności prawniczej, tj. mediacjach, koncyliacjach, negocjacjach oraz podobnych formach alternatywnych metod rozwiązywania sporów. Prawnicy są we wspomnianych obszarach zmuszeni do współdziałania, aby każda ze stron osiągnęła mniej lub bardziej satysfakcjonujący ją kompromis. W szachach również można dostrzec „orientację na współpracę”. W przypadku trudnej sytuacji na szachownicy gracze mogą zagrać tzw. trzykrotne powtórzenie, trzy razy wykonując te same ruchy, co kończy się remisem; podobnie gdy identyczna pozycja pojawi się trzeci raz. Pomijając pat, niedostateczny materiał oraz zasadę 50 ruchów[6], remis można przeciwnikowi zaoferować. Warto nadmienić, że współczesne partie wielkich graczy, arcymistrzów szachowych, najczęściej kończą się remisami. Wymienione sytuacje pozwalają graczom, w wyniku współpracy, na uznanie siebie jako równych graczy, a więc swego rodzaju kompromis w starciu szachowych umiejętności.

Przykładem strategii stosowanej w sprawach z udziałem oskarżyciela publicznego będzie tzw. *small fish & big fish*. Prokurator będzie starał się najpierw o to, żeby osiągnąć niewielkie zwycięstwa, takie jak ugruntowanie pojedynczych korzystnych twierdzeń świadka, czy obalanie odosobnionych argumentów strony przeciwnej. Kiedy wygra już pierwsze starcia, po analizie i wnikliwej ocenie sytuacji będzie przystępował

[4] *Słownik języka polskiego PWN*, hasło: strategia, https://sjp.pwn.pl/szukaj/strategia.html (dostęp: 16.10.2023).

[5] J.M. Lichtarski, K. Piórkowska, A. Witek-Crabb, *Jak myślą stratedzy? O zbieżnych i rozbieżnych orientacjach w myśleniu strategicznym*, https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1073298 (dostęp: 16.10.2023).

[6] Pat – sytuacja, gdy gracz nie może wykonać legalnego posunięcia, a jego król nie jest szachowany. Niedostateczny materiał – sytuacja, gdy bierki pozostałe w grze nie wystarczają do dania mata. Zasada 50 ruchów – sytuacja, gdy zawodnicy wykonają 50 posunięć, podczas których nie zrobili żadnego posunięcia pionkiem, ani nie zbili żadnej bierki.

do udowadniania głównych zarzutów procesowych[7]. Widać tu analogię do koncepcji stosowanej w królewskiej grze, zgodnie z którą najpierw należy zajmować środek planszy, aby powoli kontrolować jak najwięcej pól, a dopiero po zrealizowaniu powyższego powinno się przystąpić do właściwego ataku na króla przeciwnika.

Podobnym mechanizmem cechuje się strategia „wstępującego" porządku argumentacji, wykorzystywana przez prawników przy prezentowaniu swoich racji. Kluczem będzie w niej uszeregowanie i przedstawianie argumentów według ich siły – subiektywnie od najsłabszych do najsilniejszych[8]. Analogicznie postępuje w debiucie szachista. Będzie on najpierw wprowadzał do gry figury lekkie, a kiedy te będą rozwinięte – figury ciężkie[9]. Są od tej zasady wyjątki. Skorzystać można ze strategii porządku „zstępującego"[10], rozpoczynając od najsilniejszego argumentu (w szachach – od figur ciężkich). Przeciwnik może jednak wtedy już na początku zaatakować najważniejszy argument, najsilniejszą figurę, wzmacniając swoją pozycję. Oczywisty będzie tu aspekt czasowy; najskuteczniej sprawdzi się sprawne przedstawienie argumentacji, tak samo jak wyprowadzenie potrzebnych bierek bez wykonywania zbędnych ruchów – czas może „grać na korzyść, bądź niekorzyść", co determinuje właściwy strategiczny wybór. Skuteczność podważania racji przeciwnika osiągnie apogeum, kiedy prawnik będzie kwestionował najsłabsze argumenty oponenta. Atakowanie słabych punktów w narracji drugiej strony to pewna strategia na osiągnięcie zwycięstwa w rozprawie sądowej. Nie inaczej w trakcie rozgrywki szachowej – figury skuteczne w działaniu to takie, które atakują najsłabsze miejsca pozycji przeciwnika[11]. Jest to najbardziej intuicyjna strategia, dająca pożądane rezultaty. Zarówno szachiści, jak i prawnicy wykorzystują rekwizyty do wzmocnienia swojej strategii. Podczas sądowego przesłuchania świadka używanie przez którąś z osób telefonu komórkowego czy notesu ma odwrócić uwagę od tego, co w danej chwili mówi świadek[12]. Podobnie bywa w trakcie meczu szachów, kiedy gracz sięga po butelkę wody, rezygnuje z wykonania ruchu, nagle cofając rękę albo też wstaje i przechadza się po pomieszczeniu, próbując odciągnąć uwagę przeciwnika od szachownicy. W strategiach zauważalna będzie dwutorowość[13]. Pierwsza faza to zdobywanie wiedzy i przygotowanie teoretyczne do gry albo działalności prawniczej. W drugim etapie następuje właściwe użycie wyuczonych strategii w praktyce, wsparte doświadczeniem gracza czy też prawnika.

---

[7] M. Kende, *5 ways chess can make you a better law student and lawyer*, https://ssrn.com/abstract=3630680 (dostęp: 16.10.2023).

[8] J. Jabłońska-Bonca, *Prawnik a sztuka negocjacji i retoryki*, Warszawa 2003, s. 131.

[9] Wagę bierek mierzy się ich wartością punktową, gdzie pion jest wart 1 punkt, figury lekkie: skoczek i goniec – 3 punkty, figury ciężkie: wieża – 4,5 punktu, hetman – 9 punktów.

[10] J. Jabłońska-Bonca, op. cit., s. 132.

[11] P. Wolff, *Szachy dla żółtodziobów, czyli wszystko, co powinieneś wiedzieć o...*, tłum. Z. Landowski, Poznań 2010, s. 146.

[12] D. Wzorek, *Prawnicy w natarciu? Strategie negocjacji statusu przestępcy w toku procesu karnego*, „Archiwum Kryminologii" 2021, vol. XLIII, z. 2, s. 318–320.

[13] O dwutorowości w stosowaniu strategii przez prawników zob. ibidem, s. 341–343.

Myślenie analityczne

Ważną cechą dobrego stratega będzie myślenie analityczne – staranne, rozważające wszystkie szanse i zagrożenia sytuacji. Można zdefiniować je jako „możliwość szczegółowego zbadania i rozłożenia na części faktów i myśli, aby dostrzec ich silne i słabe strony", także jako „rozwój zdolności do wnikliwego myślenia, rozwiązywania problemów, analizy danych oraz przywoływania i używania informacji"[14]. Szachista przed wykonaniem ruchu powinien zastanowić się, dlaczego wybrał takie, a nie inne posunięcie, czy poprawia ono jego sytuację, jak może zareagować na nie przeciwnik. Analityczne myślenie jest niezbędne zawodowym szachistom również poza grą, w szczególności kiedy przygotowują się do turnieju. Świadomy gracz rozważy, jak rozłożyć siły na wszystkie sparingi, które go czekają, czy nawet jak ustalić odpowiedni plan wyżywienia, nie różniąc się w tym zakresie od innych sportowców.

Pracy prawnika myślenie analityczne towarzyszy przede wszystkim, gdy przygotowuje się on do reprezentacji swojego klienta w sądzie. Rozważa wtedy dobór argumentacji, dowody świadczące za i przeciw osobie reprezentowanej, pytania do świadków. Podobnie jak szachista, skrupulatny prawnik przemyśli, jak na jego zachowanie zareaguje druga strona. Analityczne podejście przydaje się prawnikom również w pozasądowej działalności mediacyjnej, negocjacyjnej i koncyliacyjnej, kiedy muszą oni „określić wspólnie pole porozumienia za cenę ustępstw swoich i oponenta"[15]. Negocjujący prawnicy w swoich analizach wezmą pod uwagę siłę drugiej strony, jej gotowość do ustępstw (występującą tak często na szachownicy, gdy przeciwnik poświęca swoje bierki, żeby przybliżyć się do spektakularnego zwycięstwa) oraz komunikację niewerbalną, która zdradza rzeczywisty stan emocjonalny przeciwnika.

Szczególną uwagę trzeba zwrócić na proces decyzyjny sędziego, który ogłasza i uzasadnia wyrok, kierując się przy tym myśleniem analitycznym. Opierać się on będzie na intuicji, która jest wynikiem doświadczenia[16]. Gary Klein, twórca metody RPD (skrót od ang. *recognition-prime decision* – podejmowanie decyzji na podstawie rozpoznania), wskazuje na model zachowań charakterystycznych dla osób, które są zobligowane do podjęcia decyzji. Na podstawie badania dowódców straży pożarnej zauważył, że doświadczone osoby nie porównują ze sobą dostępnych opcji, a tylko rozpatrują jedną z nich, analizują pod kątem przydatności i odrzucają, gdy okaże się ona nieadekwatna, przechodząc do kolejnej możliwości. Schemat powtarza się, aż do znalezienia właściwego rozwiązania. „W oderwaniu od konkretnego eksperymentu model ten opisuje procedury decyzyjne w następujący sposób: w pierwszej fazie pamięć skojarzeniowa automatycznie podsuwa plan działania. Nacisk kładzie się na rozpoznanie sytuacji jako znajomej. Faza druga to proces rozumowania, w którym umysł sprawdza plan,

[14] Definicje za: A. Amer, *Analytical thinking. Pathways to higher education*, Cairo 2005.
[15] J. Jabłońska-Bonca, op. cit., s. 158.
[16] A. Damasiewicz, *Czy każdy sędzia powinien być szachistą?*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały" 2013, nr 2, s. 128.

dokonując jego symulacji. Rozpatrywana możliwość zostaje przetestowana w wyobraźni, dzięki czemu decydent może wykryć słabe punkty danego rozwiązania. W razie wykrycia błędu, analizowana jest kolejna możliwość. Wynika z tego, że opcje są generowane i oceniane kolejno, pojedynczo, a ich wady i zalety nie są ze sobą porównywane oraz wybierana jest pierwsza akceptowalna możliwość (...)"[17]. W ten sam sposób podejmują decyzje doświadczeni szachiści w trakcie rozgrywki, gdy zastanawiają się nad wyborem posunięcia. Grupa sędziów zapytana o to, czy korzysta z intuicji na dowolnym etapie postepowania, prawie w całości na nią wskazała (niektórzy nie użyli tego terminu, jednak mechanizm był zgodny z przytoczonym wcześniej w artykule)[18]. Kluczem będzie tutaj rozwinięta pamięć do znanych schematów[19], tak charakterystyczna dla szachistów, rozpoznających biegle znane sobie otwarcia czy końcówki.

Pozostaje kwestia rozwoju i nauki myślenia analitycznego. W dziedzinie szachów niewątpliwie pomocne będą wszelkiego rodzaju zadania szachowe – łamigłówki prezentujące konkretne problemy do rozwiązania na szachownicy. Właśnie tak szkolić się można w taktyce, będącej sercem królewskiej gry. Niezbędne jest dobre opanowanie reguł gry i nauczenie się typowych schematów otwarcia oraz końcówek. Pomocne mogą okazać się wszelkiego rodzaju kursy czy też filmiki instruktażowe. Dzisiejsze szachowe platformy internetowe wychodzą naprzeciw oczekiwaniom graczy, oferując wiele materiałów szkoleniowych. Z kolei w dziedzinie prawa przodować będzie praktyka zawodowa; w im większej liczbie spraw dany prawnik weźmie udział, tym jego umiejętności analityczne oraz intuicja będą lepsze. Samokształcenie to kolejny sposób na naukę analitycznego myślenia; teoretyczne schematy można znaleźć w wielu publikacjach, później warto stosować je w codzienności.

Korzyści płynące z gry w szachy

Opisując korzyści płynące z gry w szachy, należy zacząć od odkłamania popularnego twierdzenia o wyjątkowo rozwiniętej pamięci ogólnej szachistów. Poddano eksperymentowi dwie grupy – doświadczonych szachistów oraz nowicjuszy. Ustawiono przed nimi plansze z rozegranymi pozycjami, a następnie poproszono o odtworzenie sytuacji. Doświadczeni poradzili sobie zdecydowanie lepiej niż nowicjusze. W drugiej części eksperymentu bierki ustawiono jednak przypadkowo, ponownie prosząc później o odtworzenie pozycji. Tym razem niedoświadczeni poradzili sobie podobnie albo niewiele gorzej[20].

[17] Ibidem, s. 126.

[18] Cytowane badania polegające na przeprowadzeniu wywiadów z setką sędziów cywilistów z wydziałów cywilnych i gospodarczych sądów rejonowych i Sądu Okręgowego w Krakowie z artykułu A. Damasiewicz – ibidem, s. 129–140.

[19] Ibidem, s. 135. O pamięci do znanych schematów więcej w części *Korzyści płynące z gry w szachy* niniejszego artykułu.

[20] Ibidem.

Eksperyment ten, oprócz tego, że zadał kłam przekonaniu o dobrej pamięci ogólnej osób grających w szachy, ujawnił pierwszą znaczącą korzyść. Jest nią rozwinięta pamięć do znanych schematów, które szachista może łatwo rozpoznawać dzięki wypracowywaniu intuicji. Właśnie ona będzie kluczowa dla prawników, w przypadku gdy będą odwzorowywali stan faktyczny, poszukiwali linii orzeczniczej dotyczącej podobnych przypadków czy też wykonywali jakąkolwiek inną pracę, w której umiejętność rozpoznawania schematów okaże się niezbędna.

Kolejną korzyścią jest wykształcenie intuicji, co było sygnalizowane przeze mnie już we wcześniejszym rozdziale. Intuicja, definiowana jako „poznanie bezpośrednie, niepoprzedzone rozumowaniem" bądź też „narzucające się przekonanie, którego nie można w pełni uzasadnić"[21], stanowić będzie przydatne narzędzie pracy doświadczonego prawnika. Będzie on mógł przy jej pomocy zakwalifikować daną sprawę do „właściwego dla niej" schematu, do którego bez trudu znajdzie odpowiadające jej akty prawne lub wyroki sądów, ponieważ robił to już przy wcześniejszych sprawach „tego typu". Mimo że zmieniają się osoby, okoliczności, a nawet nieistotne detale, rdzeń zachowań przystaje do generalnych i abstrakcyjnych norm prawnych opisujących te właśnie zachowania. Intuicji ekspertów warto ufać, gdy zachodzą równocześnie dwa warunki. Po pierwsze, w ich dziedzinie muszą występować regularne prawidłowości, umożliwiające przewidywanie. Po drugie, prawidłowości muszą dać się poznać dzięki długotrwałej praktyce[22]. Zarówno w dziedzinie szachów, jak i prawa oba te warunki są obecne.

Następną korzyścią staje się rozwijanie koncentracji. Jest ona niezbędna, by bez żadnych rozproszeń podjąć każdą kluczową decyzję; z całą pewnością i taką dotyczącą wyboru właściwego ruchu w partii, rozsądnego dysponowania czasem pozostałym na zegarze gracza, skomplikowanego analizowania pozycji, jak również wydania wyroku, dobrania właściwych słów w czasie mowy końcowej, zadawania przemyślanych pytań świadkowi, wnikliwej obserwacji sali sądowej, ustępowania ze swoimi roszczeniami, wysłuchiwania próśb przeciwnika negocjacyjnego.

Następne dwie korzyści mogą się przydać szczególnie nowicjuszom, a nawet osobom, które dopiero są na etapie studiów prawniczych. Pierwsza z nich to nauka działania wśród reguł i zgodnie z nimi. Szachy to dyscyplina sportowa szczególna pod tym względem ze swoim bogatym repertuarem zasad. Wyolbrzymiana przez wielu ludzi zawiłość szachów staje się prostsza po zapoznaniu się z ich wszystkimi, nie tak licznymi regułami. Pozwala to na sprawne odnajdywanie się w zakamarkach rozgrywki, co już bliźniaczo przypomina poruszanie się w gąszczu przepisów prawnych, lecz na tym analogia się nie kończy. Szachy opracowały własne systemy turniejowe, rankingowe oraz przepisy statutowe, zawarte dogłębnie w kodeksie szachowym[23]. Nad wszystkimi

[21] *Słownik języka polskiego PWN*, hasło: intuicja, https://sjp.pwn.pl/szukaj/intuicja.html (dostęp: 16.10.2023).

[22] Za: A. Damasiewicz, op. cit., s. 140.

[23] Zob. A. Filipowicz, *Kodeks szachowy*, Warszawa 2002, którego wydawcą jest Polski Związek Szachowy – organizacja sportowa powstała w 1926 r.

wymienionymi zasadami czuwa Międzynarodowa Federacja Szachowa (FIDE), która to niczym Organizacja Narodów Zjednoczonych zrzesza narodowe związki szachowe; obecnie jest ich tam 199[24]. Druga korzyść, która może przydać się niedoświadczonym prawnikom, to nauka rywalizacji. Szachy nie bez powodu nazywane są często „najwspanialszą strategiczną grą wojenną"[25], ponieważ ich istota sprowadza się do uczciwej walki między dwoma szachistami na podstawie reguł. Możliwość udziału w różnorakich turniejach, rankingowa ocena najlepszych graczy i mierzalne statystyki gier na portalach internetowych to przykłady elementów świadczących o konkurencyjnym charakterze szachów. Natomiast w życiu wszystkich adeptów prawa rywalizacja będzie odgrywać istotną rolę. Począwszy od zmagań między studentami o oceny, nagrody konkursowe, a nawet o atrakcyjne miejsce odbywania praktyk, nauka zdrowej rywalizacji zaprocentuje, kiedy trzeba się im będzie w przyszłości zmierzyć o miejsce z kolegami i koleżankami przystępującymi do aplikacji zawodowej, w sądzie z przeciwnikiem procesowym, a także z konkurentami na rynku pracy o klientów.

Paul Morphy – przykład szachisty i prawnika

Spośród wielu wybitnych szachistów łączących to zajęcie z byciem prawnikiem, wśród których wspomnieć należy o Ksawerym Tartakowerze, Friðriku Ólafssonie, Wolfgangu Unzickerze oraz Domenico Ponzianim, jedna postać zasługuje na szczególne uznanie. Chodzi o Paula Morphy'ego – XIX-wiecznego szachistę i prawnika ze Stanów Zjednoczonych. Przyszedł na świat w Nowym Orleanie w 1837 r. Zasady gry w szachy opanował w wieku 6 lat; będąc trzynastolatkiem pokonał sławnego Johanna Lowenthala, gracza ze światowej czołówki. W 1857 r. został pierwszym szachowym mistrzem Stanów Zjednoczonych. Rok później wyjechał do Europy, gdzie w brawurowym stylu zwyciężał najlepszych graczy; jeden z pokonanych, Adolf Anderssen, uznał go za najsilniejszego gracza świata. Nie doszło jednak do pojedynku z Anglikiem Howardem Stantonem, powszechnie uważanym za najlepszego szachistę globu. Wobec tego Morphy wrócił do USA w maju 1859 r., gdzie witano go z wielkim entuzjazmem. W swoim rodzinnym mieście starał się rozwijać karierę adwokacką, w czym przeszkodziła mu wojna secesyjna oraz krzywdząca opinia powszechna, według której wybitny szachista nie mógł być jednocześnie dobrym adwokatem. Powyższe fakty oraz zawód miłosny przyczyniły się do tego, że Morphy stopniowo wycofywał się ze świata szachów, postępowała także u niego melancholia przeradzająca się w chorobę psychiczną. Zmarł w 1884 r.[26]

---

[24] Dane pochodzące ze strony FIDE: https://fide.com/, zakładka „About fide" (dostęp: 16.10.2023).
[25] P. Wolff, op. cit., s. 11.
[26] *Paul Morphy – życiorys*, https://web.archive.org/web/20081218183350/http://strony.aster.pl/morphy/zyciorys.html (dostęp: 16.10.2023); *Paul Morphy*, http://www.szachowisko.pl/paul-morphy.php (dostęp: 16.10.2023).

Paul Morphy był człowiekiem niezwykle inteligentnym. Ukończył studia prawnicze w dwa lata, znał na pamięć kodeks cywilny Luizjany po francusku i po angielsku już podczas bycia studentem[27], posługiwał się biegle czterema językami. Wiele z jego partii to tzw. symultany, gdzie grał na kilku szachownicach jednocześnie, rozgrywał także partie „na ślepo" – bez patrzenia na szachownicę. Z powodzeniem łączył też wymienione style gry[28]. Nie pozostawił po sobie prac dotyczących szachów; źródłem jego geniuszu są zapisy partii, jakie rozegrał. Stawiał na grę ofensywną mobilizującą jak najszybciej wszystkie figury; liczne były oszałamiające kombinacje ruchów, wykorzystywanie najmniejszych pomyłek przeciwników oraz błyskotliwe poświęcenia materiału. Niewątpliwie Morphy był przykładem szachisty – prawnika posiadającego cechy i umiejętności wskazane we wcześniejszej części niniejszych rozważań. Pozostał przy tym dżentelmenem, dla którego szachy nie miały stanowić źródła zarobku. Po niefortunnej publikacji prasowej na jego temat przemyślnie oświadczył, że „gra w szachy dla przyjemności, a nie dla zysku"[29]. Opinia publiczna nie była jednak w tamtych czasach przychylna szachistom, przez co nie mógł on wykorzystać w pełni swojego geniuszu, pozostając po dziś dzień postacią stosunkowo nieznaną[30]. Na jego cześć nazwano wariant otwarcia typu partia hiszpańska, zwany „obrona Morphy'ego".

Podsumowanie

Szachy i prawo to dziedziny, które pozornie są od siebie odległe. Mają jednak wiele wspólnych obszarów, z których czerpią zarówno szachiści, jak i prawnicy. Szachy i prawo stanowią dwa systemy oparte na zasadach, które wymagają podobnych umiejętności. Taktyczne i strategiczne myślenie naszpikowane analityką oraz intuicją specjalisty (najlepszy ruch a skuteczny argument prawny, planowanie rozgrywki a planowanie kariery), umiejętności negocjacyjne (negocjacje dotyczące remisu w grze a negocjacje na temat rozstrzygnięcia sporu prawnego), jak również rozwiązywanie problemów (powstałych na szachownicy a rozwiązywanych w życiu zawodowym) to przykłady podobieństw, jakie występują między wspomnianymi niszami. Warto zatem zarekomendować grę w szachy wszystkim prawnikom, którzy jeszcze nie zdecydowali się na wkroczenie do inspirującego świata królewskiej gry.

[27] M. Kende, op. cit.

[28] „W Birmingham zagrał »na ślepo« symultanę z ośmiu partii z wynikiem +6-1=1 [6 zwycięstw, jedna przegrana, jeden remis – przyp. aut.], także w »Cafe de la Regence« rozegrał symultanę »na ślepo«, wygrywając +6=2" – cyt. *Paul Morphy – życiorys*...

[29] Ibidem.

[30] Ibidem.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Amer A., *Analytical thinking. Pathways to higher education,* Cairo 2005.

Damasiewicz A., *Czy każdy sędzia powinien być szachistą?,* „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały" 2013, nr 2.

Filipowicz A., *Kodeks szachowy,* Warszawa 2002.

Jabłońska-Bonca J., *Prawnik a sztuka negocjacji i retoryki,* Warszawa 2003.

Wolff P., *Szachy dla żółtodziobów, czyli wszystko, co powinieneś wiedzieć o...,* tłum. Z. Landowski, Poznań 2010.

Wzorek D., *Prawnicy w natarciu? Strategie negocjacji statusu przestępcy w toku procesu karnego,* „Archiwum Kryminologii" 2021, vol. XLIII, z. 2.

Źródła internetowe

Kende M., *5 ways chess can make you a better law student and lawyer,* https://ssrn.com/abstract=3630680.

Lichtarski J.M., Piórkowska K., Witek-Crabb A., *Jak myślą stratedzy? O zbieżnych i rozbieżnych orientacjach w myśleniu strategicznym,* https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1073298.

Lorini G., *Can constitutive rules create a practice?,* http://praxis.univalle.edu.co/index.php/filosofica/article/view/1930/2971.

Paul Morphy – życiorys, https://web.archive.org/web/20081218183350/http://strony.aster.pl/morphy/zyciorys.html.

Paul Morphy, http://www.szachowisko.pl/paul-morphy.php.

Radwan A., *Chess-boxing around the rule of law – Polish constitutionalism at trial,* https://verfassungsblog.de/chess-boxing-around-the-rule-of-law-polish-constitutionalism-at-trial/.

Rivera M.A., Rott-Pietrzyk E., *Sześćdziesiąt cztery pola,* https://gazeta.us.edu.pl/node/432793.

Słownik języka polskiego PWN, hasło: intuicja, https://sjp.pwn.pl/szukaj/intuicja.html.

Słownik języka polskiego PWN, hasło: strategia, https://sjp.pwn.pl/szukaj/strategia.html.

The strategy of chess – a development of analytical abilities amongst the lawyers

Summary

Analytical abilities are essential in a lawyer's work. Lawyers should be able to deeply analyse the details, do research and ratiocinate in order to efficiently consider and draw right conclusions from any situation. Chess players learn to use intuition in repetitive patterns which aids the lawyers in reaching right decisions while practicing their job. Chess game also develops the ability to plan and realise actions which require applying strategy and tactics. These abilities prove themselves in negotiating or planning the strategy of the client's defence. Patience and self-reliance practiced during playing chess may be useful in a lawyer's job, who has to take important decisions for and on behalf the clients and deal with emergencies. The main goal of the article is to describe similarities encountered in professions of the chess players and the lawyers. The person who brilliantly combines the abilities from both areas is Paul Morphy, described in the last section.

Keywords: chess, Paul Morphy, analytical thinking, lawyer, strategy

DOI: 10.31648/kpp.10076

Aleksandra Strączyńska
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID: 0000-0002-0805-2177
aleksandrastraczynska@gmail.com

Jak w prawie postrzegana jest nagość? „Strój Adama i Ewy" w praktyce orzeczniczej

Wstęp

Celem artykułu jest przedstawienie przepisów prawnych odnoszących się w pośredni sposób do różnych form nagości, a także zbadanie tych przepisów, biorąc za kryterium oceny oczekiwania społeczne ze szczególnym uwzględnieniem zmian zachodzących w społeczeństwie na wielu płaszczyznach. Ideą artykułu jest także analiza wykładni tych przepisów w wybranych orzeczeniach sądowych, celem ukazania funkcjonowania teoretycznych założeń w praktyce. W pracy zostanie podjęta próba odpowiedzi na pytanie, czy obecne przepisy prawne odnoszące się do poruszanej problematyki są odpowiednio ukształtowane i czy w wystarczającym stopniu chronią społeczeństwo przed niechcianymi doświadczeniami polegającymi na oglądaniu nagości innych osób.

W starożytności nagość w codziennym życiu i w sztuce była powszechnie spotykana. Średniowiecze przyniosło inne obyczaje – wstyd wówczas stanowił cnotę; był zalecany i wielbiony. W kolejnych epokach stopniowo wracano do tradycji antycznych[1]. W końcu nadeszły lata 60. i 70. XX w., a wraz z nimi rewolucja seksualna. Doszło do radykalnych zmian w obyczajowości seksualnej. W państwach bloku wschodniego (w tym w Polsce Ludowej) przewrót zahamowany był w znacznym stopniu przez cenzurę i reżim, dlatego skutki rewolucji seksualnej można było w tych państwach zaobserwować w pełniejszej okazałości dopiero na przełomie lat 80. i 90. XX w. Nagość w kręgu cywilizacyjno-kulturowym państw rozwiniętych oczywiście nadal należy do sfery prywatnej, nie jest już jednak tematem tabu.

[1] J. Łojek, *Nagość ciała w obyczajowości i kultury Europy,* „Teksty – Teoria Literatury, Krytyka, Interpretacja" 1977, nr 3, s. 89–91.

Wyraźnie widać, że granice intymności nie są stałe, jasno wyznaczone. Istotne jest, aby prawo dotyczące tej materii nadążało wobec przemian kulturowych i ewoluowało wraz z nimi. Tempo zmian musi być odpowiednio dostosowane – zbyt nagłe modyfikacje prawa mogą zachwiać systemem moralnym danej społeczności. Każde działanie ustawodawcze jest ograniczeniem wolności i powinno być stosowane, gdy jest rzeczywiście uzasadnione. Ciągłe nowelizacje wprowadzają niepewność. Dobrym rozwiązaniem jest wykorzystanie elastyczności stosowania prawa, które dzięki używaniu klauzul niedookreślonych i luzów decyzyjnych jest możliwe. Przez elastyczność stosowania prawa można przełamywać nieadekwatności między tekstem prawnym powstałym w przeszłości, posiadającym pewną stałość i jakieś wyjściowe znaczenie, a realiami społecznymi, które z natury swej wciąż ulegają zmianom i zależne są od aksjologii[2]. W konsekwencji następuje dostosowanie regulacji prawnych do dynamiki życia społecznego oraz do złożoności i unikatowości stanów faktycznych, które stanowią podłoże całego procesu.

Wyjaśnienie podstawowych pojęć

Do nagości odnosi się pośrednio art. 140 Kodeksu wykroczeń, który brzmi: ,,Kto publicznie dopuszcza się nieobyczajnego wybryku, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 1500 złotych albo karze nagany". Innym przepisem, który również można interpretować jako zakaz nagości w określonych sytuacjach, jest art. 51 § 1 Kodeksu wykroczeń: ,,Kto krzykiem, hałasem, alarmem lub innym wybrykiem zakłóca spokój, porządek publiczny, spoczynek nocny albo wywołuje zgorszenie w miejscu publicznym, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny". Do pełnego zrozumienia tych przepisów niezbędna jest ich ogólna analiza oraz wyjaśnienie kilku ważnych pojęć.

Nieobyczajny wybryk można rozumieć jako czyn naruszający dobre obyczaje i jednocześnie zdolny do wywoływania publicznego zgorszenia[3]. Według Sądu Najwyższego ,,zakłócenie spokoju publicznego" należy rozumieć jako naruszenie równowagi psychicznej ludzi, powodujące negatywne odczucia psychiczne osób powstające z bezpośredniego oddziaływania na organy zmysłów. Zakłócenie spokoju publicznego ma miejsce nawet wtedy, jeśli dotyczy tylko jednej osoby[4]. Z kolei ,,zakłócenie porządku publicznego" Sąd Najwyższy definiuje jako wywołanie takiego stanu, który w konkretnych okolicznościach, w określonym miejscu i czasie, zgodnie z przyjętymi zwyczajami i obowiązującymi przepisami, określany jest jako nienormalny i który, przy obiektywnej ocenie, odczuwany jest jako utrudnienie lub uniemożliwienie powszechnie akceptowanego, zwykłego zachowania w miejscach dostępnych dla bliżej nieokreślonej liczby osób[5].

[2] L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001, s. 42–43.

[3] M. Siewierski, *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1958, s. 495.

[4] P. Kozłowska-Kalisz, *Wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks wykroczeń*, Warszawa 2009, s. 180.

[5] Wyrok SN z 2 grudnia 1992 r., sygn. akt III KRN 189/92.

Zwrot „wywołanie zgorszenia" jest uwikłany kulturowo, gdyż badając, czy faktycznie ma ono miejsce, należy ocenić, czy zachowanie człowieka jest niezgodne z normą obowiązującą w danym czasie i miejscu wśród określonej grupy społecznej[6]. Ocena ta może być obiektywna, pod warunkiem że dokonywana jest przez osobę o przeciętnej wrażliwości. Ponadto należy zauważyć, że aby można było mówić o zgorszeniu, to sytuacja je wywołująca musi nastąpić w miejscu publicznym, a więc takim, które dostępne jest dla z góry nieokreślonej liczby osób.

Konsekwencje spędzania czasu topless

Ciało mężczyzny niewątpliwie różni się od ciała kobiety i jest inaczej postrzegane, szczególnie jeśli chodzi o górną jego część. Kobieca klatka piersiowa wzbudza o wiele więcej emocji niż męska. Nie znaczy to jednak, że męski tors w każdej sytuacji może być swobodnie odsłonięty. Należy liczyć z tym, że takie widoki mogą kogoś oburzać. Taka sytuacja miała miejsce w Świdnicy, gdzie pewna kobieta zgłosiła straży miejskiej, że starszy pan ćwiczy w parku bez koszulki. Interwencja szybko się zakończyła, gdyż mężczyzna po zwróceniu uwagi natychmiast się ubrał. Gdyby protestował, mógłby zostać ukarany mandatem[7].

Na plaży nikogo nie dziwi nagi tors mężczyzny. Natomiast piersi kobiety zazwyczaj są zasłonięte przez kostium kąpielowy, który w swojej pierwotnej wersji nie przypominał kostiumu, jaki znamy z dzisiejszych czasów. Jeszcze w XIX w. kobiety na plaży były odziane w bardzo gruby materiał, który zakrywał ciało od szyi do kolan. Ubiór był wtedy bardzo mocno utożsamiany z moralnością. Po I wojnie światowej następowały delikatne zmiany, kostiumy kąpielowe zaczynały odsłaniać coraz więcej ciała (choć nadal występowały w wersji wyłącznie jednoczęściowej) i były bardziej przylegające do ciała, jednak jeszcze przed rozpoczęciem II wojny światowej pojawiły się kostiumy dwuczęściowe[8], które stopniowo stawały się coraz bardziej odważne, aż w końcu niektórzy ludzie postanowili opalać się w całkowitym negliżu.

Wyjście naprzeciw takim oczekiwaniom umożliwiło powstanie plaż nudystów, które cieszą się coraz większą popularnością. Są to miejsca, gdzie zarówno kobiety, jak i mężczyźni mogą swobodnie opalać się nago. W Polsce już od kilkudziesięciu lat również istnieją takie plaże. Większość z nich jest odpowiednio oznaczona tablicami. Urząd morski zezwala na takie oznakowania. Warto jednak zaznaczyć, że żadna z tych plaż nie ma statusu oficjalnego kąpieliska ustalonego na podstawie przepisów prawa wodnego[9]. Przepisy te nie pozwalają bowiem tworzyć kąpielisk strzeżonych dla konkretnych grup ludzi bądź użytkowników. Według polskiego prawa każde kąpielisko strzeżone musi być ogólnodostępne, więc gmina nie ma podstawy prawnej do wyznaczania kąpielisk strzeżonych dla

[6] M. Budyn-Kulik, *Umyślność w prawie i psychologii. Teoria i praktyka sądowa*, Warszawa 2015, s. 303.
[7] M. Moczulska, *Topless, bikini czy odkryty tors. Zobacz, za co dostaniesz mandat w mieście,* https://gazetawroclawska.pl/topless-bikini-czy-odkryty-tors-zobacz-za-co-dostaniesz-mandat-w-miescie/ar/899572 (dostęp: 1.10.2022).
[8] J. Łojek, op. cit., s. 99.
[9] Ustawa z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1566 z późn. zm.).

nudystów i naturystów[10]. Brak odpowiednich regulacji w zakresie statusu prawnego plaż dla nudystów i zasad ich zakładania wydaje się dość dużym niedopatrzeniem, szczególnie biorąc pod uwagę rosnące zainteresowanie tym tematem w społeczeństwie.

Stosunkowo niewiele jest jednak takich lokalizacji, gdzie kobieta całkowicie bezstresowo może się relaksować, nie zakrywając swojej górnej części ciała. Opalanie się topless poza wyznaczonymi do tego plażami w przypadku kobiet jest ryzykownym przedsięwzięciem, gdyż grozi mandatem. Nawet własna działka czy balkon, jeśli są położone w obszarze dobrze widocznym dla innych, nie są odpowiednimi miejscami, gdyż działaniem publicznym jest takie, które może być dostrzegalne dla nieokreślonej liczby osób[11]. Natomiast opalanie się w stroju kąpielowym na terenie prywatnym nie niesie ze sobą negatywnych skutków prawnych.

Czy opalanie się topless jest jednak konkretnie określonym występkiem, który wynika bezpośrednio z przepisów prawa, czy raczej mocno zakorzenionego w kulturze zwyczaju? Jest to kwestia złożona. Konsekwencje wyjścia poza schemat ustalony przez prawo i obyczaje często są niejednoznaczne, zależne od okoliczności towarzyszących zajściu. Próżno w polskim prawie szukać przepisu, który wprost zakazywałby opalania się topless kobietom. Należy jednak pamiętać, że nie każde zachowanie musi być w przepisach zakazane wprost, wymienienie wszystkich niedozwolonych działań jest przecież niemożliwe i doprowadziłoby do ogromnego chaosu, dlatego stosowane są pewne uogólnienia, określenia, które opisują więcej niż jeden czyn, wskazują one pewną kategorię danych zachowań. W analizowanym przypadku należy powołać się na wcześniej wspomniany już art. 140 oraz ewentualnie art. 51 § 1 Kodeksu wykroczeń. Przepisy są nieprecyzyjne, więc interpretacja może być różna.

W 2008 r. sąd I instancji w Szczecinie uznał za winne nieobyczajnego wybryku dwie kobiety opalające się topless na terenie kąpieliska i wymierzył każdej z nich karę nagany. Sąd w uzasadnieniu wyjaśniał, że nagi biust kobiecy może wywoływać różne skrajne reakcje (w tym oburzenie czy zażenowanie), okazywanie nagości jest obce w naszej kulturze, a zachowanie obwinionych było niezgodne z polskimi obyczajami i zasadami współżycia społecznego[12].

Sąd II instancji miał odmienne zdanie – uniewinnił kobiety. Takie rozstrzygnięcie argumentował tym, że inni plażowicze mieli wobec kobiet ambiwalentny stosunek. Sąd dodał także, że „dziwnie wyglądałyby syrenki warszawskie, kopenhaskie czy też warszawska Nike, gdyby ich nagie piersi były osłonięte, gdyby ich zasłonięcia nakazano. Nikt jednak nie wysnuł takiego pomysłu, jako że nikt nie uznał, iż wizerunek gołych piersi jest niemoralny, nieprzyzwoity. A więc i wizerunek gołych piersi obwinionej nie może być za taki uznany. Obyczajowość społeczeństwa, w tym i społeczeństwa polskiego, ulega ewolucji i w chwili obecnej osiągnęła ten etap, iż nagość w zaprezentowanym zakresie nie jest tematem tabu. (...) To, co jakiś czas temu można byłoby rozważać

[10] R. Horbaczewski, *Naturysta opala się na dziko, mors hartuje się bezprawnie*, https://www.prawo.pl/samorzad/morsowanie-i-naturyzm-ministerstwo-nie-zamierza-zmienic-prawa,509225.html (dostęp: 4.10.2022).

[11] Uchwała SN z 20 września 1973 r., sygn. akt VI KZP 26/73.

[12] Wyrok SR w Szczecinie z 7 listopada 2008 r., sygn. akt XVIII W 2071/08.

jako zachowanie niemoralne, nieprzyzwoite, a które można było określić także mianem wybryku, staje się zachowaniem ogólnie przyjętym przez część społeczeństwa. Nikogo w tej chwili nie dziwi kobieta nosząca spodnie, paląca papierosy, opalająca się w stroju bikini, a przecież w niedalekiej przeszłości były to zachowania – podobnie jak opalanie się topless – kontrowersyjne i nieakceptowane przez część społeczeństwa"[13]. Jak widać, wyroki I i II instancji są odmienne, co wyraźnie potwierdza, że stwierdzenie, czy dane zachowanie spełnia kryteria art. 140 Kodeksu wykroczeń, jest często kwestią sporną, trudno bowiem jednoznacznie stwierdzić, czy dany czyn wzbudził negatywne odczucia w postaci oburzenia lub gniewu. Zależne jest to od stopnia wrażliwości osób obserwujących dane zajście.

Wydaje się jednak, że ta wrażliwość społeczna na nagość ludzką jest coraz mniejsza. Takie wnioski można przynajmniej wysnuć, analizując sytuację, która miała miejsce latem 2022 r. w Warszawie. Dwie kobiety postanowiły sprawdzić, jakie reakcje wywołają ich nagie piersi na basenie. Przedsięwzięcie miło ich zaskoczyło, gdyż nie zwrócono im żadnej uwagi. Odsłonięte biusty nie przeszkadzały ani ratownikom, ani innym osobom korzystającym z basenu[14], jednak w tym samym roku we wrocławskim aquaparku, w strefie gastronomicznej funkcjonującej w ramach kompleksu saun, odmówiono obsłużenia klientki, która była topless. Było to ryzykowne, biorąc pod uwagę art. 135 Kodeksu wykroczeń, zgodnie z którym w przypadku gdy osoba zajmująca się sprzedażą towarów w przedsiębiorstwie handlu detalicznego lub w przedsiębiorstwie gastronomicznym ukrywa przed nabywcą towar przeznaczony do sprzedaży lub umyślnie bez uzasadnionej przyczyny odmawia sprzedaży takiego towaru, podlega karze grzywny[15]. Kwestią dyskusyjną jest ocena, czy odmowa była uzasadniona. Nie ma odgórnych wytycznych, jakie stroje i zachowania spełniają warunek obyczajności, a jakie nie, a wewnętrzne regulaminy różnych obiektów nie mogą bez racjonalnego powodu różnicować uprawnień i obowiązków ludzi, szczególnie ze względu na ich cechy płciowe.

Karmienie piersią w miejscach publicznych

Nie ma przepisów, które zakazywałyby karmienia piersią w miejscach publicznie dostępnych. Trzeba też pamiętać, że ciąża i macierzyństwo znajdują się pod szczególną ochroną państwa[16]. W praktyce jednak karmienie piersią w miejscach publicznych spotyka się z różnym odbiorem przez społeczeństwo.

---

[13] Wyrok SO w Szczecinie z 3 lutego 2009 r., sygn. akt IV Waz260/08.

[14] *Dwie Polki poszły na basen w samych kąpielówkach. Tak zareagowali ratownicy,* https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/warszawa/warszawa-poszly-na-basen-w-samych-kapielowkach-zaskakujaca-reakcja-ratownikow/br2m7h8 (dostęp: 15.10.2022).

[15] P. Mering, *Wrocławski aquapark nie chciał obsłużyć kobiety, która była topless. Zdarzenie miało miejsce w strefie gastronomicznej, ale w ramach saunarium*, https://bezprawnik.pl/wroclawski-aquapark-nie-chcial-obsluzyc-klientki-topless/ (dostęp: 15.10.2022).

[16] Art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t.j. Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

W 2014 r. klientka sopockiej restauracji złożyła powództwo o zadośćuczynienie w wysokości 10 tys. zł i publiczne przeprosiny w Internecie za bezprawne uniemożliwienie jej nakarmienia dziecka przy stoliku w restauracji, co stanowiło według niej dyskryminację ze względu na płeć. Kobieta poczuła się upokorzona, gdy podczas pobytu w lokalu nie pozwolono jej swobodnie nakarmić dziecka piersią i poproszono ją o dokończenie tej czynności na krześle w rogu sali, które znajdowało się blisko toalety. Powódka nie zgodziła się na zmianę miejsca i wyszła z budynku. Sąd I instancji oddalił powództwo, twierdząc, że jest bezzasadne, gdyż do dyskryminacji nie doszło. Sąd wskazywał, że kelner jedynie przekazał prośbę innych osób, co nie jest tożsame z nierównym traktowaniem[17].

Sąd apelacyjny zmienił wyrok I instancji i zasądził od pozwanego na rzecz powódki kwotę 2 tys. zł wraz z ustawowymi odsetkami od września do grudnia 2015 r. i za opóźnienie od dnia 1 stycznia 2016 r. do dnia zapłaty. Ponadto restaurator zobowiązany został do publicznych przeprosin. Sąd podkreślił, że już samo zaproponowanie kobiecie nakarmienia córki w miejscu oddalonym od pierwotnie zajętego stolika nastąpiło w związku z sygnalizowanym przez nią zamiarem osobistego nakarmienia dziecka, która to czynność jest związana z macierzyństwem, a tym samym z płcią żeńską, a więc w konsekwencji nastąpiło niekorzystne zróżnicowanie jej sytuacji w porównaniu z pozostałymi klientami przebywającymi w lokalu. Zdaniem sądu nie sposób uznać, aby zaspokojenie przez matkę potrzeb żywieniowych dziecka w miejscu publicznym mogło stanowić naruszenie przez nią wolności innych osób czy też naruszenie powszechnie przyjętych norm społecznych w europejskim kręgu kulturowym[18]. Wyrok ten prawdopodobnie stanie się kluczowy dla kształtowania przyszłego orzecznictwa w Polsce. Sądy krajowe chętniej sięgają bowiem do poglądów własnej judykatury, zaś rzadziej powołują się na stanowisko sądów unijnych i międzynarodowych[19]. Nie można jednak zapominać, że polski system prawa nie przewiduje precedensów, więc wskazany wyrok nie zobowiązuje żadnego sądu do kierowania się tym rozstrzygnięciem.

Rzecznik Praw Obywatelskich przyłączył się do postępowania w II instancji, popierając w całości podniesione w apelacji zarzuty naruszenia prawa materialnego. W ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich wszelkie działania skutkujące zawstydzeniem i upokorzeniem matek karmiących dzieci w miejscach publicznych oraz nakłaniające je, aby wybierając czas i miejsca karmienia, kierowały się normami społecznymi i moralnymi, a nie potrzebami swojego dziecka i własnym komfortem, stanowią niezgodne z prawem naruszenie zasady równego traktowania[20]. Kobieta, która zostanie wyproszona z lokalu ze względu na to, że karmi piersią, ma prawo dochodzenia odszkodowania od właściciela obiektu na podstawie przepisów ustawy z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania[21].

[17] Wyrok SO w Gdańsku z 12 grudnia 2016 r., sygn. akt I C 206/15.

[18] Wyrok SA w Gdańsku z 14 grudnia 2017 r., sygn. akt I ACA 187/17.

[19] A. Nadolska, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 14 grudnia 2017 r., sygn. akt I ACA 187/17*, „Przegląd Sejmowy" 2019, nr 2, s. 167–181.

[20] Pismo procesowe Rzecznika Praw Obywatelskich, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Sprawa%20pani%20Liwii.%20Pismo%20procesowe%20RPO%20-%20SA%20w%20Gdańsku.pdf (dostęp: 24.10.2022).

[21] Art. 12 w zw. z art. 60 ustawy z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (t.j. Dz.U. z 2010 r., Nr 254, poz. 1700 z późn. zm.).

Na pewno dużym ułatwieniem dla rodziców małych dzieci byłoby wydzielenie w lokalu przestrzeni dostosowanej do karmienia czy przewijania, choć decyzja o skorzystaniu z takiej możliwości zawsze powinna należeć do rodzica, nie powinien on odczuwać jakiegoś przymusu w tej kwestii. Obecnie wymóg wydzielenia takiej strefy obowiązuje wyłącznie w budynkach gastronomii, handlu lub usług o powierzchni użytkowej powyżej 1000 m^2, a także stacji paliw o powierzchni użytkowej powyżej 100 m^2. Pomieszczenie przeznaczone do karmienia i przewijania dzieci powinno być wyposażone w umywalkę oraz sprawną wentylację zapewniającą komfort pobytu. Pomieszczenie do karmienia piersią nie może być toaletą[22].

Nagie ciało w sztuce i reklamie

Nagość obecna jest także w sztuce, co oczywiście budzi kontrowersje. Niekiedy autor dzieła może usłyszeć zarzuty o obrazę uczuć religijnych[23]. Jest to temat skomplikowany i obszerny, dlatego w tym artykule nie będzie on szczegółowo analizowany. Wyjaśnić jednak trzeba pewne kwestie podstawowe. Zniewaga musi dotyczyć przynajmniej dwóch osób, a sprawca działać w przestrzeni publicznej. Ponadto zamiar sprawcy musi być bezpośredni. W szczególności przestępstwo obrazy uczuć religijnych może polegać na wyrażeniu pogardy, np. poprzez wypowiedź ustną lub pisemną, gesty, obelżywe zachowanie, zniszczenie, bądź uszkodzenie miejsca, jak i przedmiotu kultu[24]. „Przedmiotem czci religijnej jest Bóg pojmowany osobowo lub w inny sposób, a także rzecz, symbol, wizerunek, określone słowa lub imiona, które według doktryny danej wspólnoty religijnej uważane są za święte, godne najwyższego szacunku, poważania i uwielbienia"[25].

Dzieło sztuki (np. obraz, rzeźba) również może obrażać uczucia religijne. Zdarza się, że trudno znaleźć kompromis pomiędzy wolnością artystyczną a wolnością sumienia i wyznania. Konflikt tych wartości nastąpił np. w 2001 r., kiedy w gdańskiej galerii pewna wystawa przedstawiała instalację „Pasja", na którą składała się fotografia męskich genitaliów umieszczona na krzyżu oraz film z ćwiczącym na siłowni mężczyzną. Autorce dzieła został postawiony zarzut o obrazę uczuć religijnych. Kobieta została uznana za winną i wymierzono jej karę 6 miesięcy ograniczenia wolności polegającej na nieodpłatnym wykonywaniu kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze 20 godzin w stosunku miesięcznym. Sąd stwierdził, że krzyż użyty w instalacji może stanowić przedmiot kultu religijnego. W swoich dalszych rozważaniach sąd podkreślał, że umieszczenie na krzyżu męskiego członka może być obraźliwe dla chrześcijan, więc doszło do znieważenia przedmiotu czci religijnej, a oskarżona świadomie odniosła się do

[22] Art. 85a rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (t.j. Dz.U. z 2002 r., Nr 75, poz. 690 z późn. zm.).

[23] Art. 196 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

[24] S. Cebula, *Obraza uczuć religijnych, czyli kontrowersje wokół artykułu 196 kodeksu karnego*, „Studia Religiologica" 2012, nr 45, s. 294–295.

[25] J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000, s. 294.

symboliki chrześcijańskiej[26]. Sąd Okręgowy w Gdańsku uchylił jednak wyrok I instancji i skierował sprawę do ponownego rozpatrzenia[27]. Ostatecznie artystka została uniewinniona. Sąd w uzasadnieniu rozstrzygnięcia stwierdził, że autorka dzieła działała w zamiarze ewentualnym, a obraza uczuć religijnych może nastąpić wyłącznie, gdy sprawca czynu działa w zamiarze bezpośrednim[28].

Ta sytuacja ukazuje problem z jednoznacznym wskazaniem granicy pomiędzy przestępstwem obrazy uczuć religijnych a korzystaniem z wolności artystycznej. Trudności przysparza fakt, że obcowanie ze sztuką pociąga za sobą zetknięcie się z wieloma odmiennymi i subiektywnymi odczuciami odbiorców, którzy przecież mają inną wrażliwość i reagują w różny sposób. W doktrynie zwraca się uwagę, że w ocenie zaistnienia przestępstwa z art. 196 Kodeksu karnego należy brać pod uwagę powszechnie przyjęte normy kulturowo-obyczajowe panujące w danej społeczności, a ponadto należy odróżnić zniewagę od krytyki. Ta pierwsza związana jest z lekceważeniem, pogardą. Istotne jest także to, że ustalając, czy doszło do obrazy uczuć religijnych, należy kierować się przeważającymi w danym państwie i w danym czasie ocenami społecznymi (które ciągle ewoluują), a nie wyłącznie odczuciami osób urażonych[29]. Za jedną ze wskazówek interpretacyjnych odnoszących się do poruszanej problematyki może również posłużyć wyrok Trybunału Konstytucyjnego, w którym orzeczono, że ,,uczucia religijne, ze względu na ich charakter, podlegają szczególnej ochronie prawa. Bezpośrednio powiązane są bowiem z wolnością sumienia i wyznania, stanowiącą wartość konstytucyjną. Potwierdzają to także akty międzynarodowe (...). Dlatego też działania naruszające uczucie religijne mogą być przedmiotem zakazu ustawowego także wówczas, gdyby były podejmowane za pomocą środków służących realizacji wolności słowa"[30].

Gołe ciała można zobaczyć także w reklamach. Praktyka taka jest stosowana ze względu na swoją skuteczność marketingową, jednak stanowi działanie, które może nieść ze sobą problemy natury prawnej, gdyż zgodnie z ustawą o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji reklama taka może zostać uznana za czyn nieuczciwej konkurencji. Czynem nieuczciwej konkurencji w zakresie reklamy jest m.in. reklama sprzeczna z przepisami prawa, dobrymi obyczajami lub uchybiająca godności człowieka[31].

W 2014 r. do Komisji Etyki Reklamy wpłynęła skarga na reklamę wody mineralnej. Skarga dotyczyła tego, że spot zawierał treści erotyczne i był emitowany w godzinach porannych na kanale dla dzieci. Zespół orzekający nie dostrzegł w reklamie naruszenia norm kodeksu etyki reklamy. Według zespołu reklama nie naruszała dobrych obyczajów i była prowadzona w poczuciu odpowiedzialności społecznej, a ponadto nie wywoływała zagrożenia fizycznego, psychicznego lub moralnego dla rozwoju dzieci i młodzieży.

[26] Wyrok SR w Gdańsku z 18 lipca 2003 r., sygn. akt IV K 638/02.
[27] Wyrok SO w Gdańsku z 29 kwietnia 2004 r., sygn. akt V Ka 1795/03.
[28] Wyrok SR w Gdańsku z 4 czerwca 2009 r., sygn. akt II K 290/05.
[29] J. Krukowski, op. cit., s. 299.
[30] Ibidem. Zob. także orzeczenie TK z 7 czerwca 1994 r., sygn. akt K 17/93, OTK 1994, cz. I, poz. 11.
[31] Art. 16 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 1993 r., Nr 47, poz. 211 z późn. zm.).

Mimo tych ustaleń zespół zalecił, by zaprzestać emisji tej reklamy w kanałach dziecięcych[32]. Trzeba uwypuklić jednak fakt, że werdykty Komisji Etyki Reklamy nie są wyrokami sądowymi, a sama komisja nie jest organem właściwym do oceny zgodności z przepisami prawa.

Podsumowanie

Legalność pewnych zachowań i ewentualne konsekwencje prawne z nimi związane w głównej mierze zależne są od reakcji otoczenia. Kluczową rolę odgrywa kontekst sytuacyjny. Przepisy prawne odnoszące się w sposób pośredni do nagości są nieostre, ich interpretacja w sposób dynamiczny ulega zmianom. Co więcej, wciąż istnieją aspekty, które nie doczekały się jakiejkolwiek reakcji ustawodawcy. Wiąże się to z niepewnością, jaki wyrok zapadnie w danej sprawie. Tymczasem jednolitość orzecznictwa spełnia ważną funkcję w państwie prawnym, gdyż zapobiega przypadkowości rozstrzygnięć w podobnych sprawach, jednak biorąc pod uwagę zmiany obyczajności, należy docenić elastyczność, jaką oferuje nam prawo w kontekście konsekwencji związanych z nagością. Zwiększa to bowiem gwarancję, że każdy przypadek zostanie potraktowany indywidualnie, pod uwagę zostaną wzięte istotne szczegóły, a okoliczności towarzyszące zajściu zostaną dokładnie wyjaśnione. Postrzeganie nagości przez społeczeństwo dynamicznie się zmienia, a częste nowelizacje i zbyt szczegółowa legislacja przyczyniałyby się do niestabilności prawa. Ponadto każde rozstrzygnięcie dotyczące nagości powinno być przez organ dokładnie umotywowane. Uzasadnienie stanowi bowiem odzwierciedlenie procesu myślowego i decyzyjnego zakończonego sporządzeniem sentencji orzeczenia[33]. Wnikliwe i jasne uzasadnienie ułatwia zapoznanie się z tokiem rozumowania organu i umożliwia odniesienie się do podanych argumentów, a tym samym pozwala na skontrolowanie jego prawidłowości przez sąd odwoławczy.

Prawo powinno sprostać w rozsądnym wymiarze społecznym oczekiwaniom, ale także pozostawać spójne z obyczajami i tradycjami. Ocenianie różnych przejawów nagości pod względem konsekwencji prawnych jest zadaniem skomplikowanym. Jedną z trudności stanowi fakt, należy pogodzić ze sobą wolność do wyrażania siebie poprzez całkowitą bądź częściową nagość oraz prawo do niebycia obserwatorem czyjejś nagości. Zrozumiałe jest zarówno to, że ktoś ma potrzebę wyrażenia siebie poprzez nagość, jak i to, że ktoś może nie chcieć być odbiorcą tego negliżu. Przepisy tylko w sposób pośredni odnoszą się do poruszanej tematyki, więc ocena konkretnej sytuacji pod względem prawnym jest często zadaniem skomplikowanym i zależnym od wielu okoliczności. Orzecznictwo również nie przedstawia jednego sposobu rozumowania, choć wydaje się, że orzeczenia II instancji są mniej restrykcyjne i surowe dla osób, które swoim zachowaniem związanym w jakiś sposób z nagością wzbudziły kontrowersje. Czy

[32] *Nagość w reklamie wody dozwolona*, https://www.rp.pl/konsumenci/art4833921-nagosc-w-reklamie-wody-dozwolona (dostęp: 10.11.2022).

[33] Wyrok SN z 14 listopada 2001 r., sygn. akt II CKN 459/99, Lex nr 52342.

to dobrze, że przepisy zostawiają tak szerokie pole do interpretacji? Może to przyczynić się do zwiększenia niepewności prawa, jednak z drugiej strony prawo jest dzięki temu wciąż aktualne, mimo przemian kulturowych, a każda sprawa rozpatrywana jest w sposób indywidualny. Nie istnieje bowiem żaden gotowy schemat, którym można by się posłużyć.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Budyn-Kulik M., *Umyślność w prawie i psychologii. Teoria i praktyka sądowa*, Warszawa 2015.

Cebula S., *Obraza uczuć religijnych, czyli kontrowersje wokół artykułu 196 kodeksu karnego,* „Studia Religiologica" 2012, nr 45.

Kozłowska-Kalisz P., *Wykroczenia przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu,* [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks wykroczeń*, Warszawa 2009.

Krukowski J., *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000.

Leszczyński L., *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001.

Łojek J., *Nagość ciała w obyczajowości i kultury Europy,* „Teksty – Teoria Literatury, Krytyka, Interpretacja" 1977, nr 3.

Nadolska A., *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 14 grudnia 2017 r., sygn. akt I ACA 187/17,* „Przegląd Sejmowy" 2019, nr 2.

Siewierski M., *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1958.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t.j. Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 1993 r., Nr 47, poz. 211 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (t.j. Dz.U. z 2010 r., Nr 254, poz. 1700 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 20 lipca 2017 r. Prawo wodne (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1566 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (t.j. Dz.U. z 2002 r., Nr 75, poz. 690 z późn. zm.).

Orzecznictwo

Orzeczenie TK z 7 czerwca 1994 r., sygn. akt K 17/93, OTK 1994, cz. I, poz. 11.
Uchwała SN z 20 września 1973 r., sygn. akt VI KZP 26/73.
Wyrok SA w Gdańsku z 14 grudnia 2017 r., sygn. akt I ACA 187/17.
Wyrok SN z 2 grudnia 1992 r., sygn. akt III KRN 189/92.
Wyrok SN z 14 listopada 2001 r., sygn. akt II CKN 459/99, Lex nr 52342.
Wyrok SO w Gdańsku z 29 kwietnia 2004 r., sygn. akt V Ka 1795/03.
Wyrok SO w Gdańsku z 12 grudnia 2016 r., sygn. akt I C 206/15.
Wyrok SO w Szczecinie z 3 lutego 2009 r., sygn. akt IV Waz260/08.
Wyrok SR w Gdańsku z 18 lipca 2003 r., sygn. akt IV K 638/02.
Wyrok SR w Gdańsku z 4 czerwca 2009 r., sygn. akt II K 290/05.
Wyrok SR w Szczecinie z 7 listopada 2008 r., sygn. akt XVIII W 2071/08.

Źródła internetowe

Dwie Polki poszły na basen w samych kąpielówkach. Tak zareagowali ratownicy, https://www.fakt.pl/wydarzenia/polska/warszawa/warszawa-poszly-na-basen-w-samych-kapielowkach-zaskakujaca-reakcja-ratownikow/br2m7h8.

Horbaczewski R., *Naturysta opala się na dziko, mors hartuje się bezprawnie*, https://www.prawo.pl/samorzad/morsowanie-i-naturyzm-ministerstwo-nie-zamierza-zmienic-prawa,509225.html.

Mering P., *Wrocławski aquapark nie chciał obsłużyć kobiety, która była topless. Zdarzenie miało miejsce w strefie gastronomicznej, ale w ramach saunarium*, https://bezprawnik.pl/wroclawski-aquapark-nie-chcial-obsluzyc-klientki-topless/.

Moczulska M, *Topless, bikini czy odkryty tors. Zobacz, za co dostaniesz mandat w mieście,* https://gazetawroclawska.pl/topless-bikini-czy-odkryty-tors-zobacz-za-co-dostaniesz-mandat-w-miescie/ar/899572.

Nagość w reklamie wody dozwolona, https://www.rp.pl/konsumenci/art4833921-nagosc-w-reklamie-wody-dozwolona.

Pismo procesowe Rzecznika Praw Obywatelskich, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Sprawa%20pani%20Liwii.%20Pismo%20procesowe%20RPO%20-%20SA%20w%20Gdańsku.pdf.

How is nudity perceived in law? „Adam and Eve's costume" in judicial practice

Summary

Nudity is a completely natural thing and present in human life, it can take various forms, but not in all circumstances its presentation is legal. Society's perception of nudity is gradually changing and evolving, which causes confusion – it is not entirely clear when nudity is a crime. Courts approach this type of cases differently. There are no clear and direct provisions on this issue, which on the one hand may introduce some interpretation chaos, and on the other hand, it contributes to the flexibility of the law and its validity, despite changes taking place in society. The aim of the article is to present the relevant legal provisions that indirectly regulate this problem and to assess whether they are sufficient and properly formulated. An important element of the article is also the analysis of selected court decisions to show the functioning of theoretical assumptions in practice.

Keywords: nudity, nakedness, law, court decisions, judgment

DOI: 10.31648/kpp.9817

Bartosz Stróżewski
Akademia Nauk Stosowanych WSGE im. A. De Gasperi w Józefowie
ORCID: 0000-0002-1057-3983
bzstrozewski@gmail.com

Status prawny i zadania komornika w Niemczech

Wstęp

W Europie dominują dwa modele działania komornika sądowego, który jest albo urzędnikiem państwowym, albo przedsiębiorcą. W poszczególnych krajach przyjęto odmienne rozwiązania prawne. W niniejszym artykule zanalizowano status prawny i zadania powierzone komornikowi sądowemu w Niemczech. Z racji znikomej liczby aktualnych[1] publikacji na temat roli komornika w niemieckim systemie prawno-egzekucyjnym[2], istnieje pilna potrzeba opisania tego zagadnienia w polskiej literaturze naukowej, chociażby ze względu na coraz bardziej zglobalizowany charakter stosunków prawnych w Europie. Analiza roli komornika w niemieckim systemie prawno-egzekucyjnym może dostarczyć nie tylko istotnych spostrzeżeń dotyczących skuteczności egzekucji, ale też potencjalnych inspiracji dla polskiego systemu prawnego oraz wskazania zakresu, w jakim polskie postępowanie egzekucyjne jest uregulowane lepiej.

[1] W literaturze naukowej znaleźć można liczne publikacje traktujące o historii zawodu, szczególnie w okresie zaborów, kiedy ówczesny pruski system prawny obowiązywał także na polskich terenach zaboru pruskiego. Zob. K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 1993, s. 334–335; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. II: *Polska pod zaborami*, Kraków 2002, s. 144–146.

[2] Aktualny status komornika w Niemczech i innych państwach europejskich opisuje m.in. K. Lubiński, *Systemy organów egzekucyjnych w sprawach cywilnych i handlowych w państwach członkowskich Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem instytucji komornika sądowego*, [w:] K. Korzan (red.), *Komornicy jako organy egzekucyjne w nowych warunkach ustrojowych (poszukiwanie optymalnych rozwiązań)*, Sopot 1994, s. 76 i nast.; idem, *Status publicznoprawny komornika sądowego*, [w:] K. Lubiński (red.), *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, Sopot 2000, s. 7–28; K. Lubiński (red.), *Europejskie systemy finansowania egzekucji komorniczej w sprawach cywilnych i handlowych*, Sopot 2005.

Obecnie w Niemczech urzęduje 4200 komorników sądowych, którzy przeprowadzają ok. 1,3 mln zajęć egzekucyjnych[3]. Ich status prawny uregulowany został m.in. w § 154 niemieckiej ustawy o ustroju sądów (GVG)[4]. Zgodnie z nim komornicy sądowi to urzędnicy państwowi, którym powierzono doręczanie, wzywanie i egzekwowanie orzeczeń. Podstawowe akty prawne, na których opiera się system egzekucyjny to:

- GVGA (*Geschäftsanweisung für Gerichtsvollzieher*);
- ustawa o komornikach[5] (GvKostG; *Gesetz über Kosten der Gerichtsvollzieher*);
- ustawa o kosztach komorników[6] (ZPO; *Zivilprozessordnung*);
- kodeks postępowania cywilnego[7].

Ponadto prawo egzekucyjne uregulowane jest w aktach prawnych krajów związkowych. Dotyczą one w szczególności warunków zatrudnienia oraz kryteriów dotyczących kształcenia zawodowego[8].

Należy wskazać, że niemiecki model komorniczy jest często kwestionowany na arenie międzynarodowej, tak pod względem jego skuteczności, jak i praktyczności[9]. Niniejszy artykuł jest próbą obiektywnej analizy dostępnych niemieckojęzycznych publikacji naukowych oraz źródeł prawa, co może stanowić podstawę do rozwinięcia i pogłębienia analiz w przyszłych publikacjach oraz badaniach.

Organy egzekucyjne

Organami egzekucyjnymi w Niemczech są: komornik sądowy, sądy oraz urząd ksiąg wieczystych (*Grundbuchamt*). Organ egzekucyjny, do którego wierzyciel składa wniosek o podjęcie czynności egzekucyjnych, musi być właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dłużnika oraz ze względu na składnik majątku, z którego egzekucja

[3] *Zahlen, bitte!*, https://www.spiegel.de/wirtschaft/zahlen-bitte-a-19c3fd47-0002-0001-0000-000152926055 (dostęp: 10.09.2024).

[4] Gerichtsverfassungsgesetz (GVG), Ausfertigungsdatum: 12.09.1950, zuletzt geändert durch Art. 2G v. 25.10.2023 I Nr. 294 (tłum. ustawa o ustroju sądów powszechnych, data wydania: 12 września 1950 r., ostatnio zmieniona art. 2 G v. 25 października 2023 r., nr 294).

[5] Geschäftsanweisung für Gerichtsvollzieher (GVGA), Bundeseinheitliche Neufassung, von den einzelnen Landesjustizverwaltungen beschlossen, zB in NRW durch AV d. JM vom 9. August 2013 (2344-Z.124.1) – JMBl. NRW S. 210, in der Fassung der AV d. JM vom 16. Oktober 2018 (2344-Z.124.1) – JMBl. NRW S. 267, in Kraft getreten am 1. Dezember 2018 (tłum. przepisy postępowania dla komorników sądowych (GVGA), jednolita nowa wersja, przyjęta przez organy wymiaru sprawiedliwości poszczególnych krajów związkowych, np. w Nadrenii Północnej-Westfalii przez AV d. JM z dnia 9 sierpnia 2013 r. (2344-Z.124.1) – JMBl. NRW, s. 210, w wersji AV d. JM z dnia 16 października 2018 r. 2344-Z.124.1 – JMBl. NRW, s. 267, weszła w życie w dniu 1 grudnia 2018 r.).

[6] Gesetz über Kosten der Gerichtsvollzieher (Gerichtsvollzieherkostengesetz – GvKostG), Ausfertigungsdatum: 19.04.2001, zuletzt geändert durch Art. 20G v. 5.10.2021 I 4607 (tłum. ustawa o kosztach komorniczych – GvKostG, data wydania: 19 kwietnia 2001 r., ostatnio zmieniona art. 20G z dnia 5 października 2021 r. I 4607).

[7] Zivilprozessordnung (ZPO), Ausfertigungsdatum: 12.09.1950, zuletzt geändert durch Art. 6G v. 8.10.2023 I Nr. 272 (tłum. ZPO – kodeks postępowania cywilnego, data wydania: 12 września 1950 r., ostatnia zmiana w art. 6G z 8 października 2023 r., nr 272).

[8] M. Görtemaker, K. Hübener (red.), *Schwert der Justiz. Das Gerichtsvollzieherwesen in Deutschland von 1800 bis zur Gegenwart*, Berlin–Brandenburg 2019, s. 193.

[9] S. Pilz, *Die Privatisierung des Gerichtsvollzieherwesens im Lichte der Verfassung. Anmerkungen zum Entwurf eines Gesetzes zur Reform des Gerichtsvollzieherwesens*, DGVZ 2010, nr 6, s. 65–73.

ma być prowadzona[10]. Komornik jest odpowiedzialny za zajęcie ruchomości (art. 808, 930 ZPO) oraz niektórych papierów wartościowych (art. 821, 831 ZPO). Ponadto przeprowadza egzekucję przymusową z tytułów wykonawczych do wydania ruchomości (art. 883–885 ZPO). Sąd jest właściwym organem do zajmowania wierzytelności i innych praw majątkowych (art. 828 ust. 1, 857 ust. 1 ZPO) oraz do egzekucji z nieruchomości (art. 1, 161, 171b ZVG[11]), z wyjątkiem przypadków wpisu hipoteki przymusowej, który należy do kompetencji urzędu ksiąg wieczystych (*Grundbuchamt*) zgodnie z art. 1 niemieckiej ustawy o księgach wieczystych (*Grundbuchordnung*) oraz art. 866 i 867 ZPO. Sąd procesowy (*Prozessgericht*) dysponuje prawem nakładania zakazów i nakazów zgodnie z art. 890(1) ZPO. Jeśli chodzi o właściwość miejscową, to co do zasady dysponuje nią organ egzekucyjny okręgu, w którym dłużnik posiada stałe zameldowanie. Na przykład § 828(2) ZPO definiuje sąd egzekucyjny jako sąd rejonowy, w którym dłużnik ma swoją stałą siedzibę (meldunek) w Niemczech, a w przypadku braku stałego zameldowania w Niemczech sąd rejonowy, w którym można wytoczyć powództwo przeciwko dłużnikowi zgodnie z § 23 ZPO.

Komornik prowadzi egzekucję z różnych składników majątku dłużnika, m.in. z ruchomości czy gotówki posiadanej przez osobę zobowiązaną. W przypadku nieruchomości za rejestrację hipoteki zabezpieczającej odpowiada urząd ksiąg wieczystych (*Grundbuchamt*). Nadzór nad całym postępowaniem egzekucyjnym prowadzi sąd rejonowy. Postępowanie egzekucyjne charakteryzuje się zatem podziałem funkcji na różne organy egzekucyjne i wynikającą z tego „zdecentralizowaną organizację proceduralną"[12]. W niektórych przypadkach komornik, podobnie jak sędzia, jest ustawowo wyłączony z wykonywania swojego urzędu (§ 155 GVG)[13], np. jeżeli sam jest stroną lub przedstawicielem prawnym strony odpowiedzialnej za roszczenie lub jeżeli jego małżonek lub partner jest stroną, nawet jeśli małżeństwo lub związek partnerski już nie istnieje.

Status zawodowy i kierunki zmian

Zgodnie z § 1 GVO komornik jest urzędnikiem państwowym pełniącym szczególną funkcję w charakterze urzędnika średniego szczebla. Komornika można uznać za niezależny organ wymiaru sprawiedliwości, co wynika z tzw. teorii urzędu prywatnego (*Amtstheorie*)[14]. Warto podkreślić, że „podmiot sprawujący ten urząd nie jest niczyim

[10] F. Müller, *Vollstreckungsrecht 1*, Berlin 2008, s. 5.

[11] Gesetz über die Zwangsversteigerung und die Zwangsverwaltung ZVG in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 310-14, veröffentlichten bereinigten Fassung, zuletzt geändert durch Art. 24 G v. 19.12.2022 I 2606 (tłum. ustawa o przymusowej licytacji i zarządzie przymusowym z dnia 24 marca 1897 r. ze zm. w art. 24 G z dnia 19 grudnia 2022 r., 2606).

[12] O.G. Lippros, *Vollstreckungsrecht*, 10. Auflage, München 2011, s. 2 i cytowana tam literatura.

[13] Art. 155 Gerichtsverfassungsgesetz (GVG), Ausfertigungsdatum: 12.09.1950, zuletzt geändert durch Art. 2G v. 25.10.2023 I Nr. 294 (tłum. § art. 154 ustawy o ustroju sądów powszechnych, data wejścia w życie: 12 września 1950 r., ostatnia nowelizacja w art. 2G z dnia 25 października 2023 r., nr 294).

[14] T. Rauscher, P. Wax, J. Wenzel (red.), *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung: mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen Bd. 1: §§ 1–510c*, München 2007, ust. 30 i nast.

przedstawicielem, co ma przyczyniać się do zachowania przez niego niezależności w realizacji obowiązków – w dbaniu o interesy osób, na rzecz których działa”[15]. Zgodnie z § 3 zd. 1 GVO komornik sądowy musi sprawować urząd osobiście. Może on zatrudniać pracowników biurowych wykonujących wyłącznie prace kancelaryjne (§ 33 GVO)[16]. Niedozwolone jest przekazywanie lub wykonywanie obowiązków służbowych komornika. W przypadku gdy komornik naruszy obowiązujące go przepisy, narazi na odpowiedzialność odszkodowawczą Skarb Państwa – art. 34 ustawy zasadniczej (*Grundgesetz*) i art. 839 niemieckiego kodeksu cywilnego (*Bürgerliches Gesetzbuch*)[17].

Warto zauważyć, że postrzeganie zawodu komornika w Niemczech ulega poprawie. Coraz częściej identyfikuje się go jako osobę, która pełni rolę zarządcy instytucji, mającej także zadania doradcze, edukacyjne, a nawet społeczne. Literatura i praktyka mówią o zadaniu komornika polegającym na „wspieraniu dłużników w regulowaniu zobowiązań płatniczych”. Jako neutralny organ egzekucyjny komornik sądowy musi przede wszystkim prowadzić mediacje między stronami, których celem jest jak najskuteczniejsza realizacja interesów wierzycieli bez zaniedbywania ochrony dłużników. W tym zakresie komornik powinien mieć na uwadze interesy obu stron postępowania egzekucyjnego. Oczekiwania społeczne wymuszają nie tylko przekazywanie informacji i udzielanie porad, ale także sugerują pewne pomysły na zmiany, które mogą poszerzyć zakres odpowiedzialności pracy komornika. Te zmiany wynikają z przemian społecznych i gospodarczych. Warto rozważyć te tendencje, pod warunkiem że pomogą one w utrzymaniu elastyczności systemu egzekwowania prawa bez łamania go[18].

Naturalnym krokiem w ramach reformy procedur informacyjnych byłoby przekazanie szerszych kompetencji dotyczących egzekucji roszczeń właśnie na komorników sądowych. Ograniczenie ich roli jedynie do zbierania informacji dla wierzycieli nie odpowiada nowoczesnym standardom skutecznej egzekucji. Komornik powinien mieć możliwość oceny i wykorzystania otrzymanych informacji o majątku dłużnika w ramach egzekucji roszczeń. Rozważa się również przekazanie komornikom kompetencji w zakresie przedprocesowego dochodzenia roszczeń (*vorgerichtlicher Forderungseinzug*), np. wysyłanie upomnień, negocjacje z dłużnikiem itp., zanim sprawa trafi do sądu. Ponadto konieczne jest rozszerzenie możliwości pozyskiwania danych od osób trzecich, takich jak roszczenia z ubezpieczeń życiowych, kapitałowych czy rentowych, wypłaty z funduszy emerytalnych oraz informacje o nieruchomościach dłużnika – obecnie w tych obszarach pozyskiwanie danych jest utrudnione[19].

---

[15] R. Wrzecionek, *Zarządca sukcesyjny przedsiębiorstwa w spadku. Status i charakter prawny*, Warszawa 2020, s. 25–26.

[16] Por. § 33 GVO Büroangestellte (tłum. § 33 GVO, pracownicy biurowi).

[17] O. Jauernig, C. Berger, *Zwangsvollstreckungs- und Insolvenzrecht: ein Studienbuch*, München 2010, § 8 ust. 7.

[18] A. Bruns, *Vom Forderungseinzug zum Forderungsmanagement Neue Aufgaben für den Gerichtsvollzieher?*, wykład na wspólnym sympozjum Uniwersytetu Ruprechta-Karlsa w Heidelbergu i DGVB w dniu 6 listopada 2009 r. w Heidelbergu, DGVZ 2010, nr 2, s. 27.

[19] W. Gietman, H. Hesterberg, *Das deutsche Gerichtsvollzieherwesen nach 1990*, [w:] M. Görtemaker, K. Hübener (red.), op. cit., s. 190–193.

Na marginesie warto zaznaczyć, że rekrutację kandydatów na komorników prowadzi się głównie pośród pracowników administracji sądowej, jednak model ten stopniowo zaczyna zanikać. Obecnie w wielu landach wprowadza się nabór kandydatów spoza wymiaru sprawiedliwości. Wymagane jest odbycie półrocznego kursu, który przygotowuje kandydata do wykonywania zawodu. Należy zaznaczyć, że dotychczasowe programy i szkolenia zawodowe nie są już wystarczające, aby w pełni przygotować przyszłych komorników. Land Badenia-Wirtembergia w 2016 r. wprowadził kierunek studiów dla komorników na uczelni wyższej w Schwetzingen[20]. Permanentne wykształcenie przyszłych adeptów tego zawodu pozwoliłby na rozszerzenie powierzonych im zadań egzekucyjnych, a także na poszerzenie zakresu ich obowiązków o egzekucję z nieruchomości, co ma już miejsce w wielu krajach UE.

Organizacja pracy i podstawa prawna działalności komornika sądowego

Komornicy działają w ramach ogólnych uprawnień, które są jednakowe dla wszystkich członków tej grupy zawodowej, niezależnie od specyficznych przepisów obowiązujących w poszczególnych landach. Istniejące przepisy ustawowe oraz regulacje niższego szczebla stosują się w równym stopniu do wszystkich komorników, co zapewnia jednolitość procedur egzekucyjnych na terenie całego kraju.

Czas pracy komornika jest nienormowany, jednak nie ma on obowiązku pracować w wymiarze przekraczającym przeciętne godziny pracy urzędnika służby publicznej. Jest zobowiązany do utrzymywania na własny koszt biura i jego pracowników. Kilku komorników może prowadzić wspólne biuro (§ 30 GVO)[21], co jest niespotykane w polskim systemie prawnym.

Najważniejsze zadanie komornika sądowego stanowi przymusowa egzekucja, o ile nie jest ona przypisana innym organom egzekucyjnym (art. 753 ZPO). Czynności egzekucyjne komornika zasadniczo odnoszą się do zajęcia pieniędzy i odzyskania ruchomości. Ważnym zadaniem jest także doręczanie dokumentów, takich jak wezwania, monity i ogłoszenia o egzekucji, a także zbieranie oświadczeń majątkowych. W razie potrzeby komornik może żądać od dłużnika złożenia oświadczenia majątkowego w celu uzyskania informacji na temat jego sytuacji finansowej. W zakres obowiązków komornika wchodzą także aresztowania i okazania, oprotestowanie weksli i czeków, licytacje publiczne i aukcje.

Relacja prawna, która powstaje w wyniku egzekucji między komornikiem a wierzycielem, określana jest mianem „zlecenia", jednak ma charakter publicznoprawny. W związku z tym komornik jest zobowiązany do wykonania tego zlecenia w ramach swoich obowiązków urzędowych, a związany interesem wierzyciela powinien wykorzystać wszelkie

[20] Ibidem, s. 192.

[21] § 30 GVO, Geschäftszimmer, ab 01.06.2023 (aktuelle Fassung) (tłum. § 30 GVO, Siedziba, obowiązuje od 1 czerwca 2023 r., wersja aktualna).

dostępne mu prawnie środki w celu jego zaspokojenia. Komornik sądowy w Niemczech dysponuje, podobnie jak w Polsce, szerokim zakresem środków przymusu. Podstawę tych działań stanowi art. 758 ZPO. Celem tych uprawnień jest umożliwienie skutecznej egzekucji roszczeń wierzycieli, gdy dłużnik stawia opór. Przykład stanowi możliwość przeszukania mieszkania (§ 758 I ZPO) oraz otwarcie zamkniętych drzwi w celu przeprowadzenia przeszukania (§ 758 II ZPO). Choć otwarcie drzwi powinno być wcześniej pisemnie zapowiedziane dłużnikowi zgodnie z § 107 nr 7 GVGA, to nadal stanowi ingerencję w prawo do nietykalności mieszkania, gwarantowane przez art. 13 ust. 1 *Grundgesetz*.

W Niemczech nie ma systemu izb komorniczych (komornicy są urzędnikami państwowymi), ale tworzą oni grupy interesów. Większość z nich należy do Niemieckiego Stowarzyszenia Komorników (*Deutscher Gerichtsvollzieher Bund* – DGVB). Stowarzyszenie to z kolei jest członkiem Niemieckiego Stowarzyszenia Urzędników Państwowych (*Deutscher Beamtenbund*)[22]. Stowarzyszenie komorników prowadzi swoją stronę internetową (dgvb.de), ponadto co miesiąc wydaje „Deutsche Gerichtsvollzieher Zeitung"[23] – czasopismo skierowane do komorników sądowych, w którym publikowane są artykuły dotyczące zagadnień związanych aktualnościami prawnymi, nowościami w zakresie egzekucji sądowej, a także rozwoju zawodu komornika.

Komornik sądowy jest urzędnikiem administracji sądowej i zgodnie z dominującą opinią niezależnym organem wymiaru sprawiedliwości, ale działa na własny rachunek, zgodnie z wytycznymi ustaw[24]. Zarówno GVO, jak i GVGA zawierają liczne wymogi dla komorników sądowych, które jasno pokazują, że komornik sądowy różni się od zwykłych urzędników państwowych pod względem organizacji i metod pracy. Komornik sądowy jest także organem egzekucyjnym (art. 753(1) ZPO) i jako taki musi przestrzegać obowiązujących przepisów postępowania cywilnego. W zakresie, w jakim komornik działa jako organ egzekucyjny, podlega nadzorowi, ale nie bezpośredniemu zwierzchnictwu sądu. Zgodnie z art. 766 ZPO polega to na nadzorowaniu sposobu egzekucji oraz procedur, które mają być przestrzegane przez komornika sądowego.

Obszar terytorialny działania komornika sądowego również określa *Gerichtsvollzieherordnung* (GVO). W przypadku sądów rejonowych, przy których działa kilku komorników, tworzone są okręgi (rewiry) komornicze (§ 16 GVO)[25]. Komornik sądowy może wykonywać czynności urzędowe wyłącznie w przydzielonym mu okręgu komorniczym. Jeżeli żądana czynność urzędowa (taka jak zajęcie czy doręczenie dłużnikowi korespondencji) nie może zostać wykonana, ponieważ komornik nie jest właściwym miejscowo do dokonania czynności, to w takim wypadku poucza on i kieruje

[22] Oficjalna strona internetowa Niemieckiego Stowarzyszenia Urzędników Państwowych: https://www.dbb.de/.

[23] Oficjalna strona internetowa czasopisma: https://rsw.beck.de/zeitschriften/dgvz.

[24] S. Mroß, *Zwangsvollstreckung im 21. Jahrhundert Vom Forderungseinzug zum Forderungsmanagement?*, DGVZ 2010, nr 2, s. 25.

[25] § 16 GVO, Amtsgerichte mit mehreren Gerichtsvollziehern (tłum. § 16 GVO, Sądy rejonowe z kilkoma komornikami sądowymi).

wnioskodawcę do komornika we właściwym okręgu lub przekazuje tytuł wykonawczy wraz z dokumentami właściwemu miejscowo komornikowi sądowemu albo do biura podawczego właściwego sądu rejonowego (§ 20 GVO)[26].

Najważniejszymi aktami prawnymi regulującymi zawód komornika w Niemczech są wspomniane już GVGA (*Geschäftsanweisung für Gerichtsvollzieher*) – ustawa o komornikach, GvKostG (*Gesetz über Kosten der Gerichtsvollzieher*) – ustawa o kosztach komorników, ZPO (*Zivilprozessordnung*) – kodeks postępowania cywilnego[27]. Odpowiednie regulacje znajdują się również w prawie poszczególnych krajów związkowych, o ile ustawa zasadnicza nie przekazuje kompetencji ustawodawczej w danym zakresie federacji (art. 70 ust. 1 ustawy zasadniczej). W związku z powyższym kwestie związane z postępowaniem egzekucyjnym są uregulowane zarówno w prawie federalnym, jak i w prawie krajów związkowych. Zgodnie z § 154 GVG[28] szczegółowe unormowanie statusu komorników zawierają rozporządzenia o komornikach. Od 1 września 2013 r. obowiązuje jednolite rozporządzenie o komornikach (*Gerichtsvollzieherordnung*, GVO). Nie stanowi ono podstawy prawnej dla statusu komornika, ma tylko charakter rozporządzenia z mocą ustawy. Dodatkowo poszczególne kraje związkowe mogą wprowadzać własne regulacje, które obecnie dotyczą głównie kryteriów zatrudnienia w zawodzie oraz kształcenia komorników[29]. Zgodnie z systematyką ZPO komornik jest głównym organem egzekucyjnym. Jeżeli egzekucja nie została przekazana sądowi, jest on właściwy do jej przeprowadzenia (§ 753 ust. 1 ZPO). Do właściwości funkcjonalnej komornika należą czynności w ramach egzekucji roszczeń pieniężnych wymienione w § 802a ust. 2 ZPO oraz inne czynności egzekucyjne.

Nadzór nad czynnościami komornika

Komornik w Niemczech podlega podwójnemu nadzorowi judykacyjnemu sądu oraz nadzorowi służbowemu. Czynności komornika mogą być zaskarżane w drodze skargi – wierzyciel składa wówczas wniosek egzekucyjny także za pośrednictwem punktu koordynującego pracę komorników, który przekazuje ten wniosek do właściwego komornika. Nadzór sprawowany przez sąd różni się od nadzoru służbowego. Ten pierwszy dotyczy

[26] § 20 GVO, Örtliche Unzuständigkeit bei Erteilung des Auftrags, ab 1.06.2023 (aktuelle Fassung) (tłum. § 20 GVO, Brak miejscowego zakresu jurysdykcji przy wydawaniu nakazu, obowiązuje od 1 czerwca 2023 r., wersja aktualna).

[27] GVO i GVGA są, co często jest błędnie oceniane przez organy sądowe, zwykłymi przepisami administracyjnymi, a nie aktami prawnymi (ustawami *sensu stricto*). Nie mogą zatem stanowić niezależnej podstawy do ingerencji w prawa podstawowe (art. 20 ust. 3 ustawy zasadniczej). GVGA wydaje się być przede wszystkim wewnętrznym administracyjnym rozporządzeniem wykonawczym, które stanowi swoistą instrukcję obsługi ZPO. Z drugiej strony GVO jest ogólnym przepisem regulującym działania administracyjne; dotyczy działalności gospodarczej komornika, organizacji jego biura, przeprowadzania audytów biznesowych i wielu innych kwestii – zob. R. Götze, A. Schöder, *Der Gerichtsvollzieher zwischen Selbstständigkeit und Weisungsgebundenheit*, DGVZ 2009, nr 1, s. 1.

[28] § 154 Gerichtsverfassungsgesetz (GVG), Ausfertigungsdatum: 12.09.1950, zuletzt geändert durch Art. 2G v. 25.10.2023 I Nr. 294 (tłum. § art. 154 ustawy o ustroju sądów powszechnych, data wejścia w życie: 12 września 1950 r., ostatnia nowelizacja w art. 2G, 25 października 2023 r., nr 294).

[29] W. Gietman, H. Hesterberg, op. cit., s. 193.

konkretnej czynności egzekucyjnej lub odmowy jej dokonania i obejmuje pełną kontrolę z punktu widzenia zgodności z prawem oraz celowości. Przedmiotem sporów jest kwestia, czy w postępowaniu wywołanym skargą na sposób egzekucji sąd może nie tylko uchylić lub zmienić kwestionowaną czynność, czy też nakazać wykonanie czynności, której wykonania komornik odmówił lub udzielić mu wskazówek dotyczących dalszego postępowania w danej sprawie.

Nadzór służbowy nad komornikami sprawuje sędzia sądu rejonowego wykonujący czynności nadzorcze (§ 1 GVO)[30]. Organ nadzoru służbowego nie jest uprawniony do ingerencji w konkretną czynność egzekucyjną przez wydawanie poleceń, natomiast może po jej zakończeniu i w związku z nią udzielić ogólnych wskazówek na przyszłość. Nadzór służbowy obejmuje organizację i ogólne prowadzenie spraw. Ponadto komornik podlega nieograniczonemu nadzorowi administracji wymiaru sprawiedliwości w odniesieniu do obliczania i poboru kosztów postępowania egzekucyjnego.

Komornik podlega nadzorowi administracyjnemu ze strony sędziego zgodnie z § 2 GVO. Sąd nie kontroluje każdej czynności egzekucyjnej wykonywanej przez komornika. Kontrola ma miejsce, gdy zostaną zasygnalizowane jakieś nieprawidłowości, np. wpłynie skarga na czynności komornika.

Wynagrodzenie i rozliczenie działalności komornika w Niemczech

Głównym aktem prawnym regulującym uposażenie komornika jest *Verordnung über die Vergütung für Beamte im Vollstreckungsdienst* (*Vollstreckungsvergütungsverordnung*; VollstrVergV)[31] – rozporządzenie w sprawie wynagrodzeń dla urzędników w służbie egzekucyjnej. Komornicy sądowi otrzymują część opłat pobranych przez nich jako wynagrodzenie, które wynosi 15% z opłat pobranych przez komornika za przeprowadzenie czynności egzekucyjnych. Wysokość wynagrodzenia komornika zależy od rodzaju i zakresu wykonywanych czynności, a także od wartości egzekwowanej kwoty. Opłaty są określone w sposób ryczałtowy, co oznacza, że za każdą czynność przewidziana jest konkretna stawka, niezależnie od rzeczywistego nakładu pracy. Wynagrodzenie komornika obejmuje także zwrot kosztów podróży (*Wegegeld*), które mogą być zwiększone w przypadku trudnych warunków terenowych lub znacznych odległości. VollstrVergV zawiera również przepisy dotyczące sytuacji, w których komornik podejmuje czynności poza standardowymi godzinami pracy, np. w nocy, weekendy lub w święta, za które przysługuje dodatkowe wynagrodzenie.

Koszty egzekucyjne w Niemczech są regulowane przez ustawę o kosztach komorniczych (GvKostG)[32], która określa szczegółowe zasady naliczania opłat związanych z działalnością komornika. Zgodnie z przepisami opłaty za czynności egzekucyjne są

[30] Art. 1 Dienstaufsicht GVO, ab 1.06.2023 (aktuelle Fassung) (tłum. § 30 GVO, Nadzór, obowiązuje od 1 czerwca 2023 r., wersja aktualna).

[31] Vollstreckungsvergütungsverordnung – VollstrVergV (tłum. rozporządzenie w sprawie wynagrodzeń urzędników w służbie egzekucyjnej – VollstrVergV, zaktualizowane w B. 6 stycznia 2003 r. BGBl.I, s. 8; ostatnio zmienione w § 5V, 16 czerwca 2021 r., BGBl.I, s. 1840).

[32] Gesetz über Kosten der Gerichtsvollzieher (Gerichtsvollzieherkostengesetz – GvKostG), Ausfertigungsdatum: 19.04.2001, zuletzt geändert durch Art. 20 G v. 5.10.2021 I 4607 (tłum. ustawa o kosztach komorniczych – GvKostG, data wydania: 19 kwietnia 2001 r., ostatnia zmiana w art. 20G z dnia 5 października 2021 r., 4607).

pobierane jednorazowo, z wyjątkiem sytuacji, gdy zlecenie wymaga wielokrotnego wykonania tej samej czynności lub dotyczy wielu dłużników solidarnych, wówczas opłaty są naliczane odrębnie dla każdego przypadku. Ponadto koszty związane z licytacjami lub sprzedażą mogą być potrącane z uzyskanych środków, a jeśli zlecenie zostało wydane przed zmianą przepisów, to koszty są naliczane zgodnie z prawem obowiązującym w momencie wydania zlecenia. Przepisy przejściowe zapewniają, że w przypadku zmian prawnych koszty są rozliczane zgodnie z obowiązującymi wcześniej przepisami, co ma na celu zapewnienie stabilności i przewidywalności procesów egzekucyjnych.

Jako urzędnik służby publicznej komornik otrzymuje uposażenie zgodnie z ustawą o uposażeniu urzędników danego kraju związkowego. Wysokość uposażenia urzędników w Niemczech nie jest jednolita.

Podsumowanie

Komornicy odgrywają kluczową rolę w niemieckim systemie prawnym. Od dłuższego czasu postulują wprowadzenie zmian legislacyjnych dotyczących ich statusu zawodowego, które stanowiłoby uzupełnienie dla art. 154 GVG. Wnioskują, aby ujednolicić kluczowe zasady dotyczące stosunków służbowych i prawnych na poziomie ogólnokrajowym. Po zjednoczeniu Niemiec w 1990 r. zawód komornika zaczął się dynamicznie rozwijać i stopniowo ewoluuje w kierunku coraz bardziej profesjonalnej i etycznej egzekucji. Od osób wykonujących ten zawód wymaga się coraz to nowych umiejętności (np. kompetencji mediacyjnych), a zakres powierzonych obowiązków stale się powiększa. Niemieckie Stowarzyszenie Komorników (*Deutscher Gerichtsvollzieher Bund*) aktywnie działa na rzecz rozszerzenia kompetencji komorników oraz wprowadzenia reform edukacyjnych. Wprowadzenie tych zmian ma na celu podniesienie profesjonalizmu oraz dalsze doskonalenie systemu kształcenia komorników.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Bruns A., *Vom Forderungseinzug zum Forderungsmanagement Neue Aufgaben für den Gerichtsvollzieher?,* wykład na wspólnym sympozjum Uniwersytetu Ruprechta-Karlsa w Heidelbergu i DGVB w dniu 6 listopada 2009 r. w Heidelbergu, DGVZ 2010, nr 2.

Gietman W., Hesterberg H., *Das deutsche Gerichtsvollzieherwesen nach 1990*, [w:] M. Görtemaker, K. Hübener (red.), *Schwert der Justiz. Das Gerichtsvollzieherwesen in Deutschland von 1800 bis zur Gegenwart,* Berlin–Brandenburg 2019.

Görtemaker M., Hübener K. (red.), *Schwert der Justiz. Das Gerichtsvollzieherwesen in Deutschland von 1800 bis zur Gegenwart,* Berlin–Brandenburg 2019.

Götze R., Schöder A., *Der Gerichtsvollzieher zwischen Selbstständigkeit und Weisungsgebundenheit*, DGVZ 2009, nr 1.

Jauernig O., Berger C., *Zwangsvollstreckungs- und Insolvenzrecht: ein Studienbuch*, München 2010.

Lippros O.G., *Vollstreckungsrecht*, 10. Auflage, München 2011.

Lubiński K. (red.), *Europejskie systemy finansowania egzekucji komorniczej w sprawach cywilnych i handlowych*, Sopot 2005.

Lubiński K., *Status publicznoprawny komornika sądowego*, [w:] K. Lubiński (red.), *Analiza i ocena ustawy o komornikach sądowych i egzekucji*, Sopot 2000.

Lubiński K., *Systemy organów egzekucyjnych w sprawach cywilnych i handlowych w państwach członkowskich Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem instytucji komornika sądowego*, [w:] K. Korzan (red.), *Komornicy jako organy egzekucyjne w nowych warunkach ustrojowych (poszukiwanie optymalnych rozwiązań)*, Sopot 1994.

Mroß S., *Zwangsvollstreckung im 21. Jahrhundert Vom Forderungseinzug zum Forderungsmanagement?*, DGVZ 2010, nr 2.

Müller F., *Vollstreckungsrecht 1*, Berlin 2008.

Pilz S., *Die Privatisierung des Gerichtsvollzieherwesens im Lichte der Verfassung. Anmerkungen zum Entwurf eines Gesetzes zur Reform des Gerichtsvollzieherwesens*, DGVZ 2010, nr 6.

Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. II: *Polska pod zaborami*, Kraków 2002.

Rauscher T., Wax P., Wenzel J. (red.), *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung: mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen Bd. 1: §§ 1–510c*, München 2007.

Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 1993.

Wrzecionek R., *Zarządca sukcesyjny przedsiębiorstwa w spadku. Status i charakter prawny*, Warszawa 2020.

Akty prawne

Gerichtsverfassungsgesetz (GVG), Ausfertigungsdatum: 12.09.1950, zuletzt geändert durch Art. 2G v. 25.10.2023 I Nr. 294.

Geschäftsanweisung für Gerichtsvollzieher (GVGA), Bundeseinheitliche Neufassung, von den einzelnen Landesjustizverwaltungen beschlossen, zB in NRW durch AV d. JM vom 9. August 2013 (2344-Z.124.1) – JMBl. NRW S. 210, in der Fassung der AV d. JM vom 16. Oktober 2018 (2344-Z.124.1) – JMBl. NRW S. 267, in Kraft getreten am 1. Dezember 2018.

Gesetz über die Zwangsversteigerung und die Zwangsverwaltung ZVG in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 310-14, veröffentlichten bereinigten Fassung, zuletzt geändert durch Art. 24 G v. 19.12.2022 I 2606.

Gesetz über Kosten der Gerichtsvollzieher (Gerichtsvollzieherkostengesetz – GvKostG), Ausfertigungsdatum: 19.04.2001, zuletzt geändert durch Art. 20G v. 5.10.2021 I 4607.

Gesetz über Kosten der Gerichtsvollzieher (Gerichtsvollzieherkostengesetz – GvKostG), Ausfertigungsdatum: 19.04.2001, zuletzt geändert durch Art. 20 G v. 5.10.2021 I 4607.

Zivilprozessordnung (ZPO), Ausfertigungsdatum: 12.09.1950, zuletzt geändert durch Art. 6G v. 8.10.2023 I Nr. 272.

Źródła internetowe

Zahlen, bitte!, https://www.spiegel.de/wirtschaft/zahlen-bitte-a-19c3fd47-0002-0001-0000-00015292605.

Legal status and duties of a bailiff in Germany

Summary

The article analyses the legal status and duties of the bailiff in Germany. All enforcement authorities in Germany and their tasks are briefly characterised. In the following section, the author examines the position of the bailiff, their role as an intermediary between creditors and debtors, and the impact of their actions on the effectiveness of the enforcement of court decisions. The analysis is based on the key legal acts regulating the enforcement system in Germany, such as the GVGA, the GvKostG and the ZPO. It is pointed out that the role of the bailiff is not limited to the formal aspects of enforcement, but is evolving towards performing management, advisory and social functions. Highlighting the legal basis of the bailiff's activity, the supervision of their actions, both judicial by the court and official, was covered. The compensation of the bailiff is then briefly described, emphasising that, in addition to a fixed salary, the bailiff receives a percentage of the fees collected as a result of the enforcement. Given only several publications on this topic in the Polish academic literature, this general analysis is crucial to embark on further research.

Keywords: German judical enforcement offcier, enforcement proceedings in Germany, German enforcement law

DOI: 10.31648/kpp.9827

Karolina Więcek
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID: 0000-0001-5179-577X
karolina98253@gmail.com

Przepisy karne w ustawie o pomocy obywatelom Ukrainy – analiza

Wstęp

Federacja Rosyjska 24 lutego 2022 r. zaatakowała Ukrainę. Wojska rosyjskie weszły na terytorium Ukrainy, w wyniku czego rozpoczęła się masowa migracja mieszkańców Ukrainy uciekających przed wojną w poszukiwaniu schronienia. Ustawodawca zauważył problem legalności pobytu obywateli Ukrainy w Polsce i potrzebę skonstruowania nowych rozwiązań prawnych adekwatnych do nowej, nadzwyczajnej sytuacji. Nowa ustawa miała stanowić doraźną podstawę legalności pobytu Ukraińców, którzy wjechali na terytorium Polski z odpowiednimi uprawnieniami wjazdowymi[1].

Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (dalej: PomObUkrU) została opublikowana 12 marca 2022 r. w Dzienniku Ustaw[2].

Pierwotny projekt ustawy nie zawierał przepisów karnych, jednak ustawodawca zdecydował się wprowadzić je na mocy autopoprawki z dnia 8 marca 2022 r. „w celu zaostrzenie kar za przestępstwa związane z handlem ludźmi, popełnione na szkodę uchodźców w związku z trwającym kryzysem”[3]. Zaprojektowano wówczas art. 61a

[1] Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa z dnia 7 marca 2022 r., druk sejmowy nr 2069, https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2069 (dostęp: 20.11.2022).

[2] Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2022 r., poz. 583).

[3] Autopoprawka do rządowego projektu ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, druk sejmowy nr 2069-A, https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2069-A (dostęp: 20.11.2022).

(ostatecznie uchwalony jako art. 72), w którym ustawodawca zaostrzył kary za wybrane przestępstwa popełnione w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy[4].

Rozwiązanie to zrodziło szereg problemów interpretacyjnych w doktrynie prawa karnego. Należy wskazać, że przepisy karne zostały wprowadzone nie do Kodeksu karnego (dalej: k.k.), ale w odrębnej ustawie, przez co zarzuca się ustawodawcy złamanie zasady spójności i jednolitości prawa karnego[5].

Kolejna kwestia to interpretacja zakresu temporalnego stosowania PomObUkrU. W międzynarodowym prawie karnym porusza się problem zdefiniowania konfliktu zbrojnego oraz czasu jego zakończenia. Z tego powodu czas obowiązywania ustawy został wskazany niejednoznacznie, co rodzi wątpliwości odnośnie do tego, kiedy przepisy karne PomObUkrU przestaną obowiązywać.

Użycie przez ustawodawcę określenia „konflikt zbrojny na terytorium Ukrainy" prowadzi też do niejasności w interpretacji, ponieważ nie określił on konkretnie, o który konflikt chodzi[6]. Problematyczna jest tutaj kwestia konstytucyjności tego przepisu, bowiem zgodnie z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP[7] obowiązuje zasada *nullum crimen sine lege certa*.

Art. 72 PomObUkrU rodzi też wątpliwości w kwestii konstytucyjności procedowania ustawy. Regulamin Sejmu przewiduje bowiem specjalny tryb dla wprowadzania zmian w kodeksach, który nie został zachowany przy uchwalaniu tej ustawy, o czym szerzej w dalszej części niniejszego opracowania.

Rzeczona ustawa ma charakter epizodyczny, w związku z czym istnieje również potrzeba oceny zasadności zastosowania takiego rozwiązania zgodnie z obwieszczeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 lutego 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów w sprawie „Zasad techniki prawodawczej"[8].

Celem pracy jest charakterystyka przepisów karnych wynikających z art. 72 PomObUkrU, zakresu ich obowiązywania i stosowania, ich relacji do k.k. oraz problematyki zaostrzenia wymiaru kary. Artykuł jest próbą analizy wskazanych problemów i wątpliwości związanych z tym rozwiązaniem prawnym, mającą stanowić podwaliny do dyskusji o takim zabiegu ustawodawcy. W podsumowaniu przedstawiono uwagi *de lege ferenda* w oparciu o przeprowadzoną interpretację.

---

[4] Art. 72 PomObUkrU.

[5] P. Drembkowski, *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy. Komentarz z wzorami dotyczącymi pobytu, dostępu do rynku pracy, świadczeń społecznych, edukacji i opieki zdrowotnej*, Warszawa 2022, art. 72.

[6] Ibidem.

[7] Art. 42 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t.j. Dz.U. z 2009 r., Nr 114, poz. 946).

[8] Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 lutego 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów w sprawie „Zasad techniki prawodawczej" (Dz.U. z 2016 r., poz. 283).

Zakres obowiązywania przepisów karnych w świetle PomObUkrU

Aby rozpocząć rozważania dotyczące art. 72 PomObUkrU, należy przytoczyć treść przepisu:

> Skazując sprawcę, który w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy popełnił przestępstwo, o którym mowa w: 1) art. 189, art. 189a § 2, art. 191 § 1–2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2021 r., poz. 2345 i 2447) – sąd orzeka karę pozbawienia wolności w wysokości nie niższej niż rok, a w wypadku przestępstwa określonego w art. 189 § 3, w wysokości nie niższej niż 5 lat, do górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo zwiększonego o połowę; 2) art. 204 § 1 i 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny – sąd orzeka karę pozbawienia wolności w wysokości od lat 5 do lat 15; 3) art. 203 lub art. 204 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny – sąd orzeka karę pozbawienia wolności w wysokości od lat 8 do lat 25; 4) art. 189a § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny – sąd orzeka karę pozbawienia wolności w wysokości od lat 10 do lat 25[9].

Co istotne, w pierwotnym projekcie ustawy początek art. 72 brzmiał: „Skazując sprawcę, który w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy popełnił na szkodę osoby, o której mowa w art. 1 ust. 1, przestępstwo, o którym mowa w (...)[10]". W uchwalonym tekście wykreślono frazę „na szkodę osoby, o której mowa w art. 1 ust. 1" – są to obywatele Ukrainy, którzy przybyli na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z terytorium Ukrainy w związku z działaniami wojennymi prowadzonymi na terytorium tego państwa, oraz obywatele Ukrainy posiadających Kartę Polaka, którzy wraz z najbliższą rodziną z powodu tych działań wojennych przybyli na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej[11]. Ten zabieg znacznie rozszerzył zakres obowiązywania przepisu, bowiem nie chodzi tu o przestępstwa popełnione na szkodę obywateli ukraińskich, ale wszelkie przestępstwa popełnione w czasie, gdy na Ukrainie trwa konflikt zbrojny. Zatem nie jest istotne, czy sprawca popełni przestępstwo przeciwko osobie z Ukrainy czy z jakiegokolwiek innego państwa, art. 72 będzie miał do niego zastosowanie.

Dodanie wskazanego przepisu ustawodawca argumentował koniecznością ochrony uchodźców. W rzeczywistości jednak obywatele Ukrainy nie uzyskali szczególnej ochrony, gdyż przepis nie zaostrza sankcji za przestępstwa na ich rzecz, a jedynie za przestępstwa popełnione w określonym czasie. Wobec tego przepisy karne w PomObUkrU nie wpisują się w *ratio legis* ustawy.

Należy stwierdzić, że ani wersja pierwotna, ani wersja ostatecznie uchwalona nie są dobrym pomysłem ustawodawcy. Wersja pierwotna chroniła bowiem tylko obywateli Ukrainy, nie zapewniając ochrony uchodźcom z Ukrainy niebędącym jednocześnie obywatelami tego państwa. Ustawodawca autopoprawką usunął ten błąd, przyznając tym samym ochronę wszystkim ofiarom wymienionych w art. 72 PomObUkrU przestępstw,

---

[9] Art. 72 PomObUkrU.
[10] Rządowy projekt ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy...
[11] Art. 1 PomObUkrU.

aczkolwiek umieszczenie tego przepisu w obecnym brzmieniu w ustawie poświęconej pomocy obywatelom Ukrainy nie znajduje już uzasadnienia. Bardziej adekwatne byłoby umieszczenie tego przepisu (skoro według ustawodawcy musi być gdzieś umieszczony) w k.k. Jednak należy podać w wątpliwość samą zasadność wprowadzenia takiego przepisu do systemu prawnego, co wskazano w następnym podtytule.

Stosowanie art. 72 PomObUkrU ustawodawca uzależnił od łącznego spełnienia dwóch przesłanek:

1) skazania sprawcy za jedno z wymienionych w przepisie przestępstw (pozbawienie człowieka wolności, przygotowanie do handlu ludźmi, zmuszanie do określonego zachowania, stręczycielstwo, kuplerstwo, sutenerstwo, zmuszanie do prostytucji, handel ludźmi). Tylko popełnienie tych przestępstw objęte jest zakresem omawianej regulacji, popełnienie innych czynów zabronionych nie spowoduje zastosowania PomObUkrU;
2) popełnienie wskazanego czynu w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy.

Przez terytorium Ukrainy należy rozumieć obszary należące do państwa ukraińskiego w dniu agresji rosyjskiej, tj. 24 lutego 2022 r., ponieważ rosyjska aneksja Donieckiej i Ługańskiej Republiki Ludowej, a także obwodów zaporoskiego i chersońskiego nie jest uznawana na arenie międzynarodowej przez niemal wszystkie państwa na świecie.

Konflikt zbrojny został zdefiniowany w orzeczeniu Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii *Prosecutor v. Dusko Tadic A/K/A „Dule"* z 2 października 1995 r.: „Konflikt zbrojny występuje zawsze, gdy dochodzi do użycia siły zbrojnej między państwami lub przedłużającej się przemocy zbrojnej między władzami rządowymi a zorganizowanymi grupami zbrojnymi lub między takimi grupami zbrojnymi"[12].

Definicja konfliktu zbrojnego rodzi wątpliwości co do tego, jak interpretować stan zawieszenia broni, okupacji i inne stany przejściowe wiążące się z zaprzestaniem lub epizodycznym użyciem działań militarnych, jeśli traktat pokojowy nie został zawarty[13]. W razie wystąpienia takiego stanu w konflikcie rosyjsko-ukraińskim nie można jednoznacznie stwierdzić, czy art. 72 PomObUkrU znajdzie wówczas zastosowanie. Problem ten należy wskazać jako kolejny mankament przepisów karnych zawartych w analizowanej ustawie.

Ustawodawca nie wskazał również, o który konflikt zbrojny na terytorium Ukrainy chodzi. Wobec tego należy postawić pytanie, czy przepis art. 72 PomObUkrU obejmie również ewentualne przyszłe konflikty zbrojne na Ukrainie? Aby udzielić odpowiedzi na to pytanie, należy posłużyć się regułami interpretacji, szczególnie zasadą *exceptiones non sunt extendendae*.

[12] Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction IT-94-1-T, https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm (dostęp: 2.12.2023).
[13] P. Drembkowski, op. cit.

Art. 72 ma charakter „epizodyczno-otwarty”[14], na co wskazuje wprowadzenie ustawy w związku z nadzwyczajną sytuacją u naszych sąsiadów. Zgodnie z powyższą regułą interpretacji wyjątków nie stosuje się w sposób rozszerzający[15], a więc art. 72 PomObUkrU znajduje zastosowanie jedynie do przestępstw popełnionych po rozpoczęciu konfliktu zbrojnego w dniu 24 lutego 2022 r. Jednakże *lex retro non agit*, a zatem art. 72 obejmuje przestępstwa popełnione od dnia wejścia rzeczonej ustawy w życie, tj. od 12 marca 2022 r. do czasu zakończenia tego konfliktu zbrojnego. Rozwiązanie wynika to jednak z przeprowadzonej interpretacji tekstu aktu prawnego, bowiem ustawodawca nie precyzuje konfliktu zbrojnego w ustawie.

Niedookreślenie przez ustawodawcę czasu obowiązywania PomObUkrU prowadzi w konsekwencji do wątpliwości, czy taki przepis można uznać za konstytucyjny. Zgodnie z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia[16], co stanowi zasadę *nullum crimen sine lege certa*. Wynika z niej konieczność maksymalnej precyzji ustawodawcy przy określaniu czynów zabronionych. Przepis powinien być skonstruowany w taki sposób, żeby jego granice były jasne, przejrzyste, czytelne dla adresata[17]. Powinien on móc zrozumieć przepis i go przestrzegać[18]. Odbiorcą jest nie tylko sprawca czynu zabronionego, ale również sąd orzekający w sprawie. Zasada ta powtórzona została w artykule 1 k.k.[19] Natomiast art. 8 ust. 2 Konstytucji RP przesądza o stosowaniu przepisów Konstytucji w sposób bezpośredni[20].

Według Lecha Gardockiego w praworządnym państwie niedokładnie sformułowane przepisy karne nie powinny obowiązywać, bowiem ustawodawca nie powinien wymagać od obywateli uświadomienia sobie granic zakazu karnego, jeśli sam nie sformułował jego granic w sposób maksymalnie określony[21].

Jeśli chodzi o stosowanie wskazanej ustawy w stosunku do sprawcy, który popełnił przestępstwo w czasie trwania konfliktu zbrojnego na terytorium Ukrainy, ale sądzony jest już po jego zakończeniu, to w doktrynie prawa karnego możemy wyróżnić dwa stanowiska. W doktrynie i w orzecznictwie dominuje pogląd, że zgodnie z art. 4 § 1 k.k. powinna zostać zastosowana ustawa nowa, chyba że ustawa obowiązująca poprzednio jest względniejsza dla sprawcy[22]. Stanowisko to potwierdził Sąd Najwyższy: „Norma intertemporalna zawarta w art. 2 § 1 k.w. (podobnie jak w art. 4 § 1 k.k. i art. 2 § 2 k.k.s.) znajdzie zastosowanie do uregulowań epizodycznych zawartych w ustawie

[14] Ibidem.

[15] „Zakaz wykładni rozszerzającej dotyczy także przepisów szczególnych. Jak można sądzić przez przepisy szczególne rozumie się w doktrynie i praktyce najczęściej przepisy i regulacje wprowadzone dla specjalnie wyodrębnionej kategorii podmiotów lub okoliczności” – L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002, s. 257.

[16] Art. 42 ust. 1 Konstytucji RP.

[17] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 21.

[18] L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2017, s. 16.

[19] Art. 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).

[20] Art. 8 ust. 2 Konstytucji RP.

[21] L. Gardocki, op. cit., s. 17.

[22] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).

albo aktach wykonawczych, które uszczegóławiają przepisy ustawowe albo stanowią ich wypełnienie (przepisy blankietowe), jeżeli w ustawie nie przewidziano stosownych uregulowań przewidujących odmienne reguły rozstrzygające o kolizji ustaw w czasie"[23]. Sąd Najwyższy argumentował, że zasady prawa karnego intemporalnego powinno się stosować także do ustaw czasowych (z wyjątkami). Zasada *lex mitior poenali retro agit* jest częścią polskiego porządku prawnego i stosuje się ją do wszystkich kategorii czynów zabronionych pod groźbą kary. Wywodzi się ona z konstytucyjnej zasady demokratycznego państwa prawnego, jak również z wiążących Polskę aktów prawa międzynarodowego[24]. Wyjątek od tej zasady może stanowić tzw. klauzula stabilizująca, czyli wprowadzenie przez ustawodawcę przepisu przejściowego, zapewniającego stosowanie wskazanej przez ustawodawcę oceny czynu popełnionego w czasie obowiązywania ustawy czasowej[25]. Jeśli ustawodawca nie wprowadził takiego rozwiązania, to ze względu na funkcję gwarancyjną prawa karnego powinno być ono traktowane jako świadoma decyzja o depenalizacji[26]. Uznaje się, że nowe prawo lepiej określa aktualne preferencje ustawodawcy. Do regulacji pozakodeksowych stosuje się część ogólną k.k., tym samym niedopuszczalne jest orzekanie w oparciu o normy czasowe, które nie obowiązują w chwili orzekania. Ustawy epizodyczne wprowadzane są w sytuacjach nadzwyczajnych, ale z samego tego faktu nie można wnioskować, że normy ogólne przestaną mieć do nich zastosowanie[27]. W analizowanym przypadku PomObUkrU jest *lex specialis* wobec wybranych przepisów k.k., w konsekwencji ustawą nową będzie ustawa obowiązująca w czasie orzekania, tj. k.k.

Z kolei według drugiego poglądu derogacja przepisu nie zawsze stanowi o depenalizacji określonego zachowania. Na płaszczyźnie aksjologicznej (systemowo – spójność systemu prawnego i funkcjonalnie – racjonalność ustawodawcy) brakuje argumentów świadczących o tym, że ustawodawca, znosząc lub nie przedłużając norm czasowych, chciał zdepenalizować zachowania z okresu, gdy normy te obowiązywały[28]. Według Włodzimierza Wróbla „w przypadku milczenia ustawodawcy zawsze w takim wypadku konieczna stanie się analiza powodów uchylenia norm merytorycznych, a tym samym przeprowadzenie skomplikowanych rozumowań aksjologicznych dających podstawę do inferencji zakazu pociągania do odpowiedzialności karnej"[29].

---

[23] Wyrok SN z 9 marca 2022 r., sygn. akt I KZP 12/21.

[24] Zob. M. Bielski, *Stosowanie zasady lex mitior agit do tzw. ustaw czasowych. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 9 marca 2022 r., I KZP 12/21*, „Orzecznictwo Sądów Polskich" 2022, nr 11.

[25] Wyrok SN z 12 maja 2021 r., sygn. akt II KK 47/21.

[26] M. Bielski, op. cit.

[27] Z. Gądzik, *Stosowanie zasad intertemporalnych do przepisów czasowych lub epizodycznych. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 9 marca 2022 r., I KZP 12/21*, „Orzecznictwo Sądów Polskich" 2022, nr 12.

[28] J. Karakulski, *Wymierzanie odpowiedzialności karnej za niedostosowanie się do zakazów i nakazów pandemicznych po ich uchyleniu (o rozbieżności w uznawaniu depenalizacji nieoszenia maseczek w miejscu nakazanym wobec znoszenia rozporządzeń covidowych)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2021, nr 3, s. 46.

[29] W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003, s. 304.

Wyjątkiem od ogólnej zasady z art. 4 k.k. może być wspomniana klauzula stabilizująca. Jednakże w PomObUkrU ustawodawca nie zamieścił takiej klauzuli, co wskazuje, że w przypadku braku odmiennych reguł wprowadzonych w ustawie[30] należy stosować ogólną zasadę – ustawę nową, tj. k.k.. Stanowisko to potwierdza także reguła, że w razie wątpliwości, która ustawę należy zastosować, stosuje się ustawę nową[31]. Taka interpretacja jest zgodna z dominującym poglądem doktrynalnym i orzeczniczym oraz realizuje istotną funkcję prawa karnego – gwarancyjną.

W rzeczonej ustawie należy zwrócić uwagę na jeden przypadek, gdzie zastosowanie może mieć PomObUkrU. W przypadku przestępstwa z art. 189 § 2a k.k. (pozbawienie wolności osoby nieporadnej ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny) ustawodawca łagodniejszą dolną granicę kary przewidział w PomObUkrU. Kodeks karny przewiduje karę pozbawienia wolności od lat 2[32], natomiast PomObUkrU – karę pozbawienia wolności nie niższą niż rok. Obniżona dolna granica ustawowego zagrożenia wpisuje się więc w przesłankę bycia względniejszą dla sprawcy, co przemawia za zastosowaniem ustawy starej, tj. PomObUkrU. Jednakże PomObUkrU przewiduje surowszą niż k.k. górną granicę kary. Wybór ustawy będzie więc zależał od indywidualnego przypadku.

W przypadku gdy PomObUkrU przestanie obowiązywać już po wydaniu prawomocnego orzeczenia, to zgodnie z zasadą stabilności wyroków[33] k.k. nie ma już wpływu na wydane wcześniej orzeczenie (z wyjątkiem art. 4 § 2–3 k.k.).

Zaostrzenie wymiaru kary

W art. 72 PomObUkrU ustawodawca zaostrzył orzekane przez sąd kary za enumeratywnie wskazane przestępstwa. Nie dokonał jednak zmiany norm sankcjonujących, lecz ustalił granice, w jakich sąd powinien wymierzać kary za wybrane czyny zabronione[34]. Katalog przestępstw, za które przewidziano surowszą sankcję obejmuje:

1) art. 189 § 1–3 k.k. (pozbawienie człowieka wolności);
2) art. 189a § 2 k.k. (przygotowanie do handlu ludźmi);
3) art. 191 § 1–2 k.k. (zmuszanie do określonego zachowania);
4) art. 204 § 1–2 k.k. (stręczycielstwo, kuplerstwo, sutenerstwo);
5) art. 203 i 204 § 3 k.k. (zmuszanie do prostytucji, typ kwalifikowany stręczycielstwa, kuplerstwa i sutenerstwa);
6) art. 189a § 1 k.k. (handel ludźmi).

Ad 1) Za pozbawienie człowieka wolności (§1) sąd orzeka karę od roku pozbawienia wolności (zamiast przewidzianych w k.k. 3 miesięcy) do 7 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności (według k.k. do lat 5). Jeśli chodzi o § 2 (pozbawienie człowieka wolności

[30] L. Gardocki, op. cit., s. 68.
[31] M. Mozgawa (red.), op. cit., s. 27.
[32] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).
[33] L. Gardocki, op. cit., s. 67.
[34] P. Drembkowski, op. cit.

dłuższe niż 7 dni), dodana w PomObUkrU regulacja nie wprowadza żadnych zmian. Sąd obowiązany jest orzec karę nie niższą niż rok, tę samą dolną granicę przewidział ustawodawca w k.k., zatem objęcie art. 72 PomObUkru dolnej granicy należy uznać za zbędne. Górna granica została zaostrzona z kodeksowych 10 do 15 lat pozbawienia wolności. W § 2a (pozbawienie wolności osoby nieporadnej ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny) ustawodawca obniża dolną granicę odpowiedzialności karnej sprawcy (w k.k. wynosi ona 2 lata, natomiast w analizowanym przepisie – rok). Regulacja ta wydaje się być niezrozumiała z punktu widzenia *ratio legis* PomObUkrU, bowiem celem ustawy było zwiększenie ochrony obywateli Ukrainy. Niezrozumiałe jest więc stworzenie *de facto* możliwości wymierzenia kary łagodniejszej niż w normalnych warunkach, podczas gdy pozostałe kary zostały zaostrzone. Regulację taką należy ocenić negatywnie, gdyż prowadzi do sytuacji absurdalnej, sprzecznej z celem ustawy. Górną granicę odpowiedzialności karnej ustawodawca zaostrzył do 22 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności (zamiast 15 lat przewidzianych w k.k.). Za pozbawienie wolności ze szczególnym udręczeniem (§ 3 k.k.) ustawodawca zaostrzył górną granicę do 30 lat pozbawienia wolności[35].

Ad 2) Sąd za przygotowanie do handlu ludźmi orzeka karę od roku pozbawienia wolności (zamiast 3 miesięcy z k.k.) do 7 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności (w k.k. – do lat 5).

Ad. 3) Za zmuszanie do określonego zachowania opisane w art. 191 § 1 i § 2 k.k. sprawcy grozi kara od roku pozbawienia wolności (zamiast 1 miesiąca z k.k.) do 4 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności (w k.k. 3 lata).

Ad. 4) Za stręczycielstwo, kuplerstwo i sutenerstwo (art. 204 § 1 i § 2 k.k.) sąd orzeka karę od 5 lat pozbawienia wolności (w k.k. – od 3 miesięcy) do 15 lat pozbawienia wolności (zamiast lat 5 z k.k.).

Ad. 5) Zmuszanie do prostytucji (art. 203 k.k.) i typ kwalifikowany stręczycielstwa, kuplerstwa i sutenerstwa (art. 204 §3 k.k.) są zagrożone karą od 8 do 25 lat pozbawienia wolności (w k.k. – od roku do 10 lat, w przypadku art. 203 § 2 – od 2 do 15 lat pozbawienia wolności).

Ad. 6) Za handel ludźmi sąd jest zobowiązany orzec karę nie niższą od 10 lat pozbawienia wolności (w k.k. – 3 lata) do 25 lat pozbawienia wolności (zamiast 20 lat z k.k.).

Uchodźcy z Ukrainy uciekający przed wojną przybywają do Polski często bez majątku, nie znając języka, mogą liczyć jedynie na wsparcie ze strony państwa polskiego, różnego typu organizacji bądź osób prywatnych. Ta niekomfortowa sytuacja czyni ich grupą bardziej podatną na padanie ofiarą przestępstw, ponieważ przestępcy mogą chcieć wykorzystać ich bezradność, słabą orientację w obcym kraju i potrzebę zdobycia podstawowych dóbr materialnych. Stanowią oni społeczność narażoną na oszustwa i manipulacje. Stąd też pozornie racjonalny wydaje się być dokonany przez ustawodawcę dobór przestępstw, za które zaostrzono granice odpowiedzialności karnej,

[35] Ibidem.

jednak w rzeczywistości stanowi przejaw penalnego populizmu, który ustawodawca zastosował w odpowiedzi na liczne medialne doniesienia dotyczące niebezpieczeństw grożących ukraińskim uchodźcom[36].

Jak wynika z danych Ministerstwa Sprawiedliwości, liczba skazań za przestępstwa wymienione w art. 72 PomObUkrU jest niewielka, co przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Liczba skazań za wybrane przestępstwa w latach 2018–2019

	2018	2019
Art. 189a § 1 k.k.	9	18
Art. 189a § 2 k.k.	–	–
Art. 203 k.k.	18	15
Art. 204 § 3 k.k.	7	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości, https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,14.html (dostęp: 3.01.2022).

Ustawodawca powinien więc rozważyć działania mające na celu zwiększenie skuteczności łapania potencjalnych sprawców, prewencyjne i ochronne. Pozbawione sensu jest zaostrzenie wysokości kar za przestępstwa, których wykrywana liczba jest tak mała. Takie działania ustawodawcy są pozorne i nakierowane na zadowolenie opinii publicznej i mediów, nie zaś na realne rozwiązanie problemu.

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że badania empiryczne wykazują brak związku między wysokością kary a liczbą popełnianych przestępstw[37]. Zmniejszenie przestępczości na skutek prewencyjnego zaostrzania kar stanowi więc jedynie życzenie ustawodawcy, niepokrywające się z rzeczywistością[38]. Problem w naszym kraju nie polega bowiem na zbyt niskich, niewspółmiernych karach, ale na skuteczności egzekwowania przepisów karnych. Przewidziane w k.k. „widełki" kar za wymienione w art. 72 PomObUkrU czyny zabronione nie są niskie – za każdy z nich sąd może wymierzyć karę kilku lat pozbawienia wolności. Jednak przykładowo za handel ludźmi 87% sprawców w latach 2004–2014 otrzymało karę mniejszą niż 3 lata i 6 miesięcy pozbawienia wolności[39] (przy czym minimalna kara przewidziana przez k.k. to 3 lata pozbawienia wolności).

Analizowany przepis ogranicza też tzw. sądowy wymiar kary. Zgodnie z art. 53 § 1–2 k.k. sąd przy wymierzaniu sprawcy kary ocenia stopień społecznej szkodliwość czynu, uwzględnia w szczególności rodzaj i rozmiar szkody wyrządzonej przestępstwem,

[36] W.A. Klaus, [w:] R. Cieślak, M. Górski, M. Jaźwińska, E. Kacprzak-Szymańska, A. Kwaśniewska-Sadkowska, P. Mickiewicz, M. Princ, K. Słubik, W.A. Klaus, *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*, Warszawa 2022, art. 72.

[37] P. Waszkiewicz, *Traktat o dobrej prewencji kryminalnej*, Warszawa–Newark 2015, s. 66.

[38] Ibidem, s. 69.

[39] B. Namysłowska-Gabrysiak, *Handel ludźmi w celu wykorzystania seksualnego. Zagadnienia karnoprawne i kryminologiczne*, Warszawa 2018, s. 329.

pobudki i sposób działania sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste oraz sposób jego życia przed popełnieniem i zachowanie się po popełnieniu przestępstwa, a także współdziałanie z nieletnim przy popełnieniu przestępstwa[40]. Na mocy przytoczonego przepisu sąd ma obowiązek uwzględnić okoliczności przestępstwa, np. wykorzystanie trudnego położenia ofiary, wymierzając karę w granicach ustawowego zagrożenia. Art. 72 PomObUkrU ogranicza możliwość oceny okoliczności przez sąd na rzecz wprowadzenia niepotrzebnej kazuistyki do przepisów karnych.

Jednakże należy wyraźnie podkreślić dwa aspekty. Jak wcześniej podkreślono, rzeczona regulacja chroni nie tylko obywateli Ukrainy przybyłych do Polski w związku z rosyjską agresją, lecz wszystkie ofiary tych przestępstw, jeśli zostaną one popełnione w ramach czasowych wyznaczonych przez ustawodawcę. Stąd też nie wpisuje się ona w *ratio legis* PomObUkrU, ponieważ z brzmienia przepisów możemy wysnuć konkluzję, że chroni ona wszystkich (w tym również obywateli Ukrainy), jednak w żaden sposób nie zapewnia właśnie tej grupie szczególnej ochrony. W związku z tym ciężko uzasadnić umiejscowienie tych przepisów w PomObUkrU, a nie w k.k., skoro art. 72 nie wiąże się bezpośrednio z ochroną obywateli Ukrainy. Taki przepis, jeśli ustawodawca koniecznie chce go wprowadzić, powinien znaleźć się w głównej ustawie karnej. Drugi aspekt to odnotowane wcześniej obniżenie granic odpowiedzialności karnej za przestępstwo z art. 189 § 2a k.k. Wskazanym w uzasadnieniu do analizowanej ustawy celem ustawodawcy jest zapewnienie obywatelom Ukrainy szczególnej ochrony, przez co obniżenie dolnej granicy ustawowego zagrożenia stanowi zabieg co najmniej kontrowersyjny. Co prawda zaostrzona została granica górna, jednak ustawodawca stworzył możliwość wymierzenia kary mniej surowej niż w warunkach normalnych, co stoi w sprzeczności z sensem dodania przepisów karnych do PomObUkrU. Tworzy to pewną „furtkę" dla przestępców. Nowe przepisy karne miały za zadanie pełnić funkcję prewencyjną, w analizowanym przypadku stało się zupełnie odwrotnie. Regulacja ta jest niespójna z całym artykułem, prowadzi do niejasności, przez co zasługuje na negatywna ocenę.

Procedowanie i umiejscowienie przepisów karnych

Warto zwrócić uwagę na przebieg procesu legislacyjnego przy uchwalaniu wskazanej ustawy. Projekt wpłynął do Sejmu 7 marca 2022 r. a już 12 marca 2022 r. Prezydent RP podpisał ustawę[41]. Art. 72 PomObUkrU jest przepisem zmieniającym k.k., a więc zgodnie z regulaminem Sejmu powinien być procedowany w sposób przewidziany dla kodeksów, mający zastosowanie również do projektów zmian kodeksów i przepisów wprowadzających kodeksy oraz ich zmian[42]. Zgodnie z art. 89 ust. 2 regulaminu Sejmu pierwsze czytanie projektu zmian kodeksu lub projektu zmian przepisów wprowadzających kodeks może się odbyć nie wcześniej niż czternastego dnia od doręczenia posłom

[40] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).
[41] Rządowy projekt ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy...
[42] Wyrok TK z 14 lipca 2020 r., sygn. akt Kp 1/19.

druku projektu[43]. Pierwsze czytanie analizowanej ustawy odbyło się 8 marca 2022 r. Co prawda wybór trybu postępowania z projektem ustawy należy do Marszałka Sejmu (art. 87 ust. 2 regulaminu Sejmu), lecz zdaniem Trybunału Konstytucyjnego „nie oznacza to jednak, że jego decyzja może mieć charakter arbitralny i zostać podjęta w wyniku zastosowania dowolnych dyrektyw oraz że nie podlega kontroli z punktu widzenia prawidłowości, szczególnie z uwagi na fakt, że – jak wskazano powyżej – Sejm jest związany treścią uchwalonego przez siebie regulaminu dopóty, dopóki nie podejmie decyzji o jego zmianie"[44].

Tak przeprowadzony proces legislacyjny budzi wątpliwości co do konstytucyjności art. 72 PomObUkrU w świetle art. 7 Konstytucji RP w zw. z art. 112 Konstytucji RP. Według art. 112 Konstytucji RP organizację wewnętrzną i porządek prac Sejmu oraz tryb powoływania i działalności jego organów, jak też sposób wykonywania konstytucyjnych i ustawowych obowiązków organów państwowych wobec Sejmu określa regulamin Sejmu uchwalony przez Sejm, natomiast art. 7 gwarantuje, że organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa. Jak wskazano wcześniej, art. 72 PomObUkrU nie był procedowany w sposób przewidziany dla kodeksów, mimo że jest przepisem zmieniającym k.k.

Sytuacja ta przypomina (choć oczywiście w mniejszym zakresie) uznaną przez Trybunał Konstytucyjny za niekonstytucyjną zmianę k.k. z 2019 r.[45] Trybunał orzekł wówczas, że ze względu na wagę zmienianej materii, znaczenie naruszonych przepisów (regulamin Sejmu pełni funkcję gwarancyjną), naruszenie procedury legislacyjnej już w pierwszym etapie, skutki nieprawidłowości (tempo prac wpływa na wprowadzanie do systemu prawnego norm niedostatecznie przemyślanych, z których skutków sam ustawodawca może nie zdawać sobie sprawy) reforma k.k. jest niekonstytucyjna. Trybunał wielokrotnie podkreślał też znaczenie kodeksów w systemie prawa i zalecał ostrożność w procedowaniu zmian oraz zwracał uwagę na konieczność przestrzegania trybu legislacyjnego („bezwzględne przestrzeganie trybu ustawodawczego stanowi gwarancję praworządności, a nadanie obowiązującym w tym zakresie regulacjom rangi konstytucyjnej wzmacnia tę funkcję"[46]).

W związku z powyższym należy wskazać, że proces legislacyjny nie został przeprowadzony prawidłowo, co stanowi kolejną możliwą przyczynę zakwestionowania konstytucyjności. Szybkość procedowania skłania też do wniosków, że wprowadzony przepis nie został dobrze przemyślany, co pokazują uwagi zawarte w artykule.

Ostatnią kwestią do rozważenia jest umiejscowienie przepisów karnych nie w k.k., ale właśnie w PomObUkrU. Art. 72 stanowi bowiem *lex specialis* do wymienionych w nim przepisów k.k. Umieszczenie takiej regulacji poza k.k. może utrudnić zapoznanie się z nimi, a sam system prawa karnego staje się mniej jednolity i jasny[47].

---

[43] Art. 89 ust. 2 regulaminu Sejmu (M.P. z 2022 r., poz. 1204).
[44] Wyrok TK z 14 lipca 2020 r., sygn. akt Kp 1/19.
[45] Ibidem.
[46] Wyroku TK z 7 lipca 2003 r., sygn. akt SK 38/01.
[47] Ibidem.

Dotychczas pozakodeksowe przepisy prawa karnego materialnego ujmowały typy czynów zabronionych związanych z danym przedmiotem regulacji, w systematyce podobnej do części szczególnej k.k. Regulowane były też prawnokarne środki reakcji, kwestia trybu ścigania, wyłączenia odpowiedzialności karnej, ustawowy kontratyp działania w ramach uprawnień/obowiązków bądź po prostu odesłanie do k.k.[48] Art. 72 PomObUkrU wprowadza odstępstwa od określonych przepisów k.k., co jest zabiegiem dotąd niespotykanym w pozakodeksowym prawie karnym.

Przepisy karne w PomObUkrU wydają się być regulacją epizodyczną, ponieważ zgodnie z § 29a obwieszczenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 lutego 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów w sprawie „Zasad techniki prawodawczej" w przepisach epizodycznych zamieszcza się regulacje, które wprowadzają odstępstwa od określonych przepisów, a których okres obowiązywania jest wyraźnie określony[49]. Okres obowiązywania można określać m.in. przez wymienienie roku kalendarzowego albo lat kalendarzowych, oznaczenie początku i końca obowiązywania regulacji, wyrażone dniami oznaczonymi kalendarzowo, wskazanie liczby dni, tygodni, miesięcy albo lat, które upływają od dnia wejścia w życie ustawy albo jej poszczególnych przepisów[50]. Ustawodawca dopuszcza oznaczenie czasu obowiązywania przez wskazanie przyszłego zdarzenia, jeśli jego termin można ustalić w sposób niebudzący wątpliwości i zostanie on urzędowo podany do wiadomości publicznej[51]. Jak wynika z analizy dokonanej w części II niniejszego artykułu, ustawodawca w art. 72 PomObUkrU określił czas obowiązywania w sposób nieprecyzyjny, a więc nie spełnił wymogów „Zasad techniki prawodawczej" dla przepisów epizodycznych.

Ponadto jeśli regulacje wprowadzające odstępstwa od określonych przepisów zamieszcza się w odrębnej ustawie (epizodycznej), powinny mieć one charakter przepisów merytorycznych (skonstruowanych w całości na potrzeby nowej ustawy), nie odsyłających bądź epizodycznych[52]. W tym miejscu ustawodawca również nie spełnił wymogów z rozporządzenia.

Umiejscowienie art. 72 PomObUkrU w tej ustawie należy ocenić negatywnie, ponieważ jak wskazano, nie wpisuje się on w cel tejże ustawy. Jednak umieszczanie tego przepisu w k.k. również nie byłoby dobrym (choć bardziej logicznym) rozwiązaniem. Tworzenie nowych, szczegółowych przepisów nie jest zjawiskiem pożądanym w prawie karnym, zwłaszcza przy braku kryminalno-politycznych powodów do takich zmian.

Podsumowanie

Podsumowując analizę art. 72 PomObUkrU, *ratio legis* samej ustawy należy uznać za słuszne, mimo wątpliwości związanych z jej interpretacją. Ludzie w tak trudnej sytuacji, jak uchodźcy z Ukrainy przybywający do Polski w związku z rosyjską agresją,

[48] E. Zatyka, *Pozakodeksowe prawo karne w systemie prawa karnego*, „Studia Prawnoustrojowe" 2020, nr 50, s. 529.
[49] § 29a obwieszczenia Prezesa Rady Ministrów...
[50] Ibidem, § 29b.
[51] Ibidem.
[52] Ibidem, § 29b ust. 3.

powinni być chronieni przez prawo. Pobudki ustawodawcy nie zaowocowały jednak faktycznym zwiększeniem ochrony uchodźców, a jedynie pozornym działaniem zadowalającym opinię publiczną.

Celem ustawodawcy wyrażonym w uzasadnieniu do projektu PomObUkrU jest zapewnienie ochrony uchodźcom z Ukrainy ze względu na ich trudną sytuację życiową. Należy przy tym jednak unikać kazuistyki. Podwyższenie kar w samym k.k. byłoby bardziej logiczne, aczkolwiek nadal stanowiłoby jedynie pozorne działanie, ponieważ problemem nie są niskie kary, ale ich stosowanie, jak również wykrywalność przestępstw.

Ewentualnym, bardziej sensowym rozwiązaniem wydaje się być dodanie do wymienionych w art. 72 PomObUkrU typów przestępstw typu kwalifikowanego – wykorzystania trudnego położenia ofiary. Taki zabieg zwróciłby uwagę sądu na potrzebę analizy sytuacji ofiary, jednocześnie nie ograniczając się do konkretnych przypadków i pozostawiając sądom swobodę wyrokowania. Należy zdecydowanie podkreślić, że nie jest to jednak rozwiązanie konieczne ani potrzebne, co ukazują przytoczone w artykule statystyki i zarysowane problemy polskiego systemu prawa karnego.

W obecnym stanie rzeczy niezrozumiałe wydaje się być obniżenie dolnej granicy kary za przestępstwo z art. 189 § 2a k.k., ponieważ jest to sprzeczne z celem ustawy i należałoby ten mankament zmodyfikować. Warto byłoby również dookreślić pojęcie konfliktu zbrojnego celem wyeliminowania wątpliwości interpretacyjnych i uniknięcia odmowy stosowania tej regulacji przez sądy powszechne z uwagi na wskazaną w części II rozważań problematyczność związaną z konstytucyjnością.

Ze względu na tak liczne wątpliwości związane zarówno z interpretacją, kwestią konstytucyjności, a także samą zasadnością wprowadzenia art. 72 PomObUkrU, przepis ten należałoby usunąć z systemu prawa karnego, a problem dotyczący ochrony uchodźców rozpocząć od egzekwowania, a nie zmiany istniejącego prawa.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Bielski M., *Stosowanie zasady lex mitior agit do tzw. ustaw czasowych. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 9 marca 2022 r., I KZP 12/21*, „Orzecznictwo Sądów Polskich" 2022, nr 11.

Cieślak R., Górski M., Jaźwińska M., Kacprzak-Szymańska E., Kwaśniewska-Sadkowska A., Mickiewicz P., Princ M., Słubik K., Klaus W.A., *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa*, Warszawa 2022.

Drembkowski P., *Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy. Komentarz z wzorami dotyczącymi pobytu, dostępu do rynku pracy, świadczeń społecznych, edukacji i opieki zdrowotnej*, Warszawa 2022.

Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2017.
Gądzik Z., *Stosowanie zasad intertemporalnych do przepisów czasowych lub epizodycznych. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 9 marca 2022 r., I KZP 12/21*, „Orzecznictwo Sądów Polskich" 2022, nr 12.
Karakulski J., *Wymierzanie odpowiedzialności karnej za niedostosowanie się do zakazów i nakazów pandemicznych po ich uchyleniu (o rozbieżności w uznawaniu depenalizacji nienoszenia maseczek w miejscu nakazanym wobec znoszenia rozporządzeń covidowych)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych" 2021, nr 3.
Morawski L., *Wykładnia w orzecznictwie sądów. Komentarz*, Toruń 2002.
Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2012.
Namysłowska-Gabrysiak B., *Handel ludźmi w celu wykorzystania seksualnego. Zagadnienia karnoprawne i kryminologiczne*, Warszawa 2018.
Waszkiewicz P., *Traktat o dobrej prewencji kryminalnej*, Warszawa–Newark 2015.
Wróbel W., *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003.
Zatyka E., *Pozakodeksowe prawo karne w systemie prawa karnego*, „Studia Prawnoustrojowe" 2020, nr 50.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t.j. Dz.U. z 2009 r., Nr 114, poz. 946).
Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 lutego 2016 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów w sprawie „Zasad techniki prawodawczej" (Dz.U. z 2016 r., poz. 283).
Regulamin Sejmu (M.P. z 2022 r., poz. 1204).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553 ze zm.).
Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2022 r., poz. 583).

Orzecznictwo

Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction IT-94-1-T.
Wyrok SN 12 maja 2021 r., sygn. akt II KK 47/21.
Wyrok SN z 9 marca 2022 r., sygn. akt I KZP 12/21.
Wyrok TK z 7 lipca 2003 r., sygn. akt SK 38/01.
Wyrok TK z 14 lipca 2020 r., sygn. akt Kp 1/19.

Źródła internetowe

Autopoprawka do rządowego projektu ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, druk sejmowy nr 2069-A, https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2069-A.

https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/download,2853,14.html.

Rządowy projekt ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa z dnia 7 marca 2022 r., druk nr 2069, https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2069.

Criminal regulations in act on assistance to citizens of Ukraine – analysis

Summary

In February 24, 2022 The Russian Federation attacked Ukraine. Russian troops entered the territory of Ukraine, as a result of which the inhabitants of Ukraine began to come to Poland en masse in search of shelter. The Polish legislator reacted to this phenomenon by passing the act on assistance to citizens of Ukraine. The aim of the work is to analyze the penal provisions contained in this act. The coherence of regulations, the temporal scope, the issue of tightening of penalty and the issue of the correct location of these provisions in the criminal law system were discussed.

Keywords: act on assistance to citizens of Ukraine, criminal regulations

DOI: 10.31648/kpp.9751

Bartosz Zając
Zakład Karny w Barczewie
ORCID: 0000-0002-4819-4313
bartoosz.z@interia.pl

Resocjalizacja osadzonych niebezpiecznych – problemy i możliwości

Wstęp

Jak wskazuje Henryk Machel, resocjalizacja penitencjarna stanowi „proces poprawczy, który zwykle jest inspirowany, indywidualnie programowany, profesjonalnie realizowany i indywidualnie oceniany przez personel penitencjarny”[1]. Z kolei według Jerzego Migdała „resocjalizacja oznacza proces zmian w obszarze osobowości człowieka, którego celem jest zlikwidowanie lub znaczne zmniejszenie jego niedostosowania społecznego. Polega głównie na korekcie ukształtowanej struktury osobowości”[2]. To jedno z najważniejszych zadań w polskim systemie penitencjarnym, skierowane do całej populacji osób pozbawionych wolności.

Niniejszy artykuł stanowi próbę określenia problemu oddziaływań resocjalizacyjnych prowadzonych wobec szczególnej grupy osób pozbawionych wolności tzw. osadzonych niebezpiecznych, którzy stwarzają poważne zagrożenie społeczne lub zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych. Punktem wyjścia będzie analiza zróżnicowanej terminologii dotyczącej statusu osadzonego niebezpiecznego. W dalszej zaś kolejności wskazane zostaną przesłanki kwalifikacyjne pozwalające nadać status „N”, możliwości oraz bariery resocjalizacyjne.

[1] H. Machel, *Resocjalizacja penitencjarna. Istota, dylematy terminologiczne, społeczny sens, kilka uwag teoretycznych i kadrowych*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1, s. 180.
[2] J. Migdał, *Resocjalizacja skazanych – utopia czy perspektywiczne wyzwanie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 61, s. 108.

Problematyka osadzonych niebezpiecznych

W polskim systemie więziennictwa przebywa łącznie 183 osadzonych (3 kobiety i 180 mężczyzn) o statusie niebezpiecznym. Najwięcej z nich przebywa w jednostkach penitencjarnych podlegających pod Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Lublinie (33 osoby) i Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Opolu (29 osoby), najmniej zaś w Okręgowym Inspektoracie Służby Więziennej w Katowicach (2 osoby) i w Okręgowym Inspektoracie Służby Więziennej w Warszawie (1 osoba)[3]. Osadzonych niebezpiecznych osadza się w specjalnie do tego przystosowanych oddziałach mieszkalnych lub też wyznaczonych celach w ramach innych oddziałów[4]. Mogą one mieć charakter oddziałów szpitalnych, diagnostycznych, terapeutycznych (dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo; w tym w oddziałach objętych programem terapii dla sprawców przestępstw popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych; dla osób uzależnionych od alkoholu, celach lub oddziałach dla osób uzależnionych od innych niż alkohol substancji psychoaktywnych). Dodatkowo należy wspomnieć, że oddziały takie tworzy się w zakładach karnych (13 jednostkach penitencjarnych), aresztach śledczych (13 jednostek penitencjarnych) oraz oddziałach zewnętrznych (Łódź, Strzelce Opolskie)[5].

Mimo zauważalnego problemu związanego z odbywaniem kary pozbawienia wolności przez sprawców najcięższych przestępstw nie zdecydowano umieszczać się ich w osobnych zakładach karnych, lecz właśnie w wyodrębnionych oddziałach, które uzyskały miano oddziałów „N", będących swoistym więzieniem w więzieniu[6]. Zlokalizowane są one wyłącznie w zakładach typu zamkniętego[7]. Dodatkowo w zakładach tych stworzono Grupy Interwencyjne Służby Więziennej, do zadań których należały m.in. konwojowanie takich osadzonych[8].Problematyka osadzonych niebezpiecznych nie jest jednoznacznie ujmowana w przepisach oraz literaturze. Regulacje prawne dotyczące osadzonych niebezpiecznych wynikają z przesłanek historycznych. Wywodzili się oni z grupy osób, którzy z przestępstwa uczynili swój zawód lub profesję przy jednoczesnym założeniu, że osoby takie były niebezpieczne względem ogółu społeczeństwa[9]. Konieczność

[3] *Miesięczna informacja statystyczna październik 2023 r.*, https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka (dostęp: 24.11.2023).

[4] M. Strzelec, R. Nowacki, *Oddział mieszkalny jako fundamentalny element w bezpieczeństwie penitencjarnym – rola oddziałowego*, „The Prison System Reviev" 2022, nr 117, s. 278.

[5] *Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 23 października 2023 r.*, https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka (dostęp: 24.11.2023).

[6] M. Szwejkowska, *Wymogi związane z zapewnieniem bezpieczeństwa osadzonych umieszczonych w zamkniętych zakładach karnych – wybrane zagadnienia*, [w:] E. Ura, B. Sitek, T. Graca (red.), *Potrzeby jako współczesny determinant treści praw człowieka*, Józefów 2017, s. 234.

[7] J. Nikołajew, *Izolacja a prawa i obowiązki skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych typu zamkniętego, o których mowa w art. 90 Kodeksu karnego wykonawczego*, „Studia Prawnoustrojowe" 2020, nr 49, s. 234.

[8] W. Fabiszewski, *Wykonywanie zadań ochrony społeczeństwa przed sprawcami przestępstw i zabezpieczania jednostek penitencjarnych*, [w:] W. Tomaszewski, W. Fabiszewski, A. Jurkun (red.), *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa Polski*, Olsztyn 2017, s. 137.

[9] W. Zalewski, *Długoterminowe kary pozbawienia wolności w teorii i praktyce*, Gdańsk 2015, s. 49–52.

uregulowania problematyki wynika również z sytuacji pojawienia się (po transformacji ustrojowej) nowej kategorii skazanych związanych m.in. z zorganizowanymi grupami przestępczymi oraz osobami dopuszczającymi się przestępstw związanych z porwaniami dla okupu[10]. Jednocześnie w ustawie Kodeks karny wykonawczy nie znajdziemy określenia osadzony niebezpieczny, lecz stwierdzenie, że jest to „skazany stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu"[11]. W przepisach wewnętrznych Służby Więziennej znajduje się jedynie wskazanie, że osadzony niebezpieczny to ten określony przepisami kodeksowymi (art. 88a oraz 212a)[12]. Według jeszcze innej definicji zawartej w przepisach wewnętrznych znaleźć można zapis, że są to „skazani oraz tymczasowo aresztowani zakwalifikowani jako skazani lub tymczasowo aresztowani stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego"[13].

Zdaniem Teodora Bulendy oraz Ryszarda Musidłowskiego osadzonymi niebezpiecznymi będą osoby stwarzające problemy wychowawcze[14]. Według Marii Niełacznej osadzonym niebezpiecznym będzie skazany zdemoralizowany, która stwarza znaczące zagrożenie wobec społeczeństwa oraz innych osób w zakładzie karnym[15]. Z kolei Tomasz Kalisz wskazuje, że osadzonym niebezpiecznym może być również osoba tymczasowo aresztowana, która poza znacznym stopniem demoralizacji stwarza niebezpieczeństwo dla innych osób[16].

Kwalifikacja

Jak wskazuje Magdalena Całus, problematyka osadzonych niebezpiecznych sprowadza się do procesu wyodrębnienia tej grupy z ogółu populacji osadzonych. Odbywa się to na podstawie przepisów prawnych (m.in. Kodeksu karnego wykonawczego) dotyczących kwalifikacji oraz w dalszej kolejności nadawanego statusu[17]. Do kwalifikacji stosuje się przesłanki podmiotowe (m.in. sposób zachowania się podczas popełniania przestępstw,

[10] A. Piotrowski, *Funkcjonariusze Służby Więziennej wobec aktualnej populacji osadzonych*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2014, nr 3, s. 282.

[11] § 88a ustawy Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).

[12] § 2 zarządzenia nr 69/23 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 31 października 2023 r. w sprawie sposobów ochrony, konwojowania oraz zadań ochronnych funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej (akt wewnętrzny).

[13] Zarządzenie nr 63/23 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 października 2023 r. zmieniające zarządzenie w sprawie określania przeznaczenia zakładów karnych i aresztów śledczych (akt wewnętrzny).

[14] A. Kwieciński, *Postępowanie z wybranymi grupami wskazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Warszawa 2013, s. 22.

[15] M. Niełaczna, *Człowiek w akwarium – postępowanie z więźniami niebezpiecznymi w oddziałach o specjalnych zabezpieczeniach*, „Archiwum Kryminologii" 2014, t. XXXVI, s. 163.

[16] T. Kalisz, *Osadzeni niebezpieczni. Procedura klasyfikacji, jej, weryfikacja oraz zakres ograniczeń*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2017, t. XLIII, s. 177.

[17] Szerzej: M. Całus, *Kwalifikacja i weryfikacja statusu osadzonych „niebezpiecznych" – analiza rozwiązań kodeksowych w kontekście celów wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] J. Helios, W. Jedlecka, A. Kwieciński, A. Nawój-Śleszyński (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności*, Wrocław 2019, s. 34.

warunki osobiste czy też stopień demoralizacji) oraz przedmiotowe odnoszące się do rodzaju popełnionego przestępstwa (np. szczególne okrucieństwo czy też użycie broni palnej)[18]. Procesu kwalifikacji dokonuje komisja penitencjarna z uwzględnieniem przesłanek związanych z ochroną społeczeństwa oraz bezpieczeństwem zakładu karnego. Celami szczegółowymi są: zwiększenie poziomu izolacji, wzmocnienie i wzmożenie procedur kontroli oraz potencjalna eliminacja zagrożeń ze strony najniebezpieczniejszych osadzonych[19]. Kwalifikacja będzie zatem procesem polegającym na grupowaniu osadzonych na podstawie określonych kryteriów i przesłanek dokonanych przez organ władzy wykonawczej[20]. Określone są one na podstawie przepisów prawnych. Zatem za skazanego stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu można uznać skazanego, który:

1) popełnił przestępstwo o bardzo wysokim stopniu społecznej szkodliwości, w szczególności przestępstwo:
   a) zamachu na: niepodległość lub integralność Rzeczypospolitej Polskiej, konstytucyjny ustrój państwa lub konstytucyjne organy Rzeczypospolitej Polskiej, życie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, jednostkę Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej,
   b) ze szczególnym okrucieństwem,
   c) wzięcia lub przetrzymania zakładnika albo w związku z wzięciem zakładnika,
   d) uprowadzenia statku wodnego lub powietrznego,
   e) z użyciem broni palnej, materiałów wybuchowych albo łatwopalnych;
2) popełnił przestępstwo w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnianie przestępstw, zwłaszcza z uwagi na jego kierowniczą lub znaczącą rolę w grupie lub związku;
3) podczas uprzedniego lub obecnego pozbawienia wolności stwarzał zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego w ten sposób, że:
   a) był organizatorem lub aktywnym uczestnikiem zbiorowego wystąpienia w zakładzie karnym lub areszcie śledczym,
   b) dopuścił się czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego lub inną osobę zatrudnioną w zakładzie karnym lub areszcie śledczym,
   c) był sprawcą zgwałcenia, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu albo znęcał się nad skazanym, ukaranym lub tymczasowo aresztowanym,
   d) uwolnił się lub usiłował uwolnić się z zakładu karnego lub aresztu śledczego albo podczas konwojowania poza terenem zakładu lub aresztu[21].

---

[18] K. Pierzchała, *Co Polacy mają wspólnego z „Milczeniem Owiec"? „Bestie" na wolności a ich „uczłowieczenie". Zarys analityczno-syntetyczny problemu*, „Krakowskie Studia Małopolskie" 2014, nr 19, s. 64–65.

[19] T. Kalisz, A. Kwieciński, *Bezpieczeństwo osobiste osadzonych w okresie izolacji penitencjarnej*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie" 2013, nr 1, s. 75.

[20] R. Podruczny, *Skazani niebezpieczni w polskiej rzeczywistości penitencjarnej – bariery i perspektywy korekcyjne*, [w:] S. Grzesiak (red.), *Psychopedagogiczne konteksty wykonywania kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2020, s. 73.

[21] Art. 88a ustawy Kodeks karny wykonawczy.

Jednocześnie, jak słusznie zauważa Grażyna B. Szczygieł, wskazania ustawy nie przesądzają o automatycznym nadaniu statusu osadzonego niebezpiecznego, lecz mają charakter wskazówek, na mocy której komisja penitencjarna podejmuje decyzje o zakwalifikowaniu osadzonego do „N". Dodatkowo podczas podejmowania decyzji uwzględnia się m.in. właściwości i warunki osobiste skazanego oraz zachowanie po popełnieniu czynu zabronionego oraz w trakcie pobytu w zakładzie karnym, stopień demoralizacji oraz postępy w resocjalizacji[22]. Co istotne, komisja penitencjarna dokonuje względem osadzonego niebezpiecznego weryfikacji co najmniej raz na 3 miesiące, również na podstawie powyższych kryteriów[23].

Bariery resocjalizacyjne osadzonych niebezpiecznych

Zdaniem Moniki Ćwikły resocjalizacja osadzonych niebezpiecznych jest niemożliwa z uwagi na zbyt wiele czynników kryminogennych[24]. Niewątpliwie sam fakt zakwalifikowania osadzonego do kategorii niebezpiecznych powoduje znaczne ograniczenia resocjalizacyjne. Nie oznacza to jednak, że nie poddaje się go oddziaływaniom o takim charakterze. Zdaniem Eweliny Januszkiewicz stosowanie wobec nich podwyższonych standardów bezpieczeństwa wpływa znacząco na zakres ich uprawnień w sposób ograniczający. Wynika to z faktu, że na pierwszym miejscu stawia się tutaj redukcję zagrożeń fizycznych, które mogą generować takie jednostki[25]. Redukowanie zagrożeń jest jednym z zadań wynikających personelu więziennego, który zapewnia ochronę innym skazanym przed osadzonymi niebezpiecznymi, w szczególności stosującymi przemoc wobec innych skazanych[26]. Rafał Podruczny podał obszerny katalog barier i ograniczeń procesów resocjalizacyjnych prowadzonych wobec osadzonych niebezpiecznych. Wśród nich znalazły się bariery podmiotowe wynikające z niemożności przeprowadzenia oddziaływań grupowych czy też wynikające z ograniczeń ochronnych, zaś bariery kadrowe odnoszą się do braku kwalifikacji oraz posiadanego doświadczenia zawodowego funkcjonariuszy[27].

Warto nadmienić, że stwarzanie zagrożenia społecznego lub poważnego zagrożenia dla bezpieczeństwa jednostki nie jest przesłanką pozwalającą wykluczyć osadzonych niebezpiecznych z możliwości realizowania przez nich oddziaływań penitencjarnych, ponieważ stałoby to w opozycji do celów kary pozbawienia wolności. Biorąc pod uwagę liczne ograniczenia ochronne, należy uznać, że efektywność takich oddziaływań jest

[22] G.B. Szczygieł, *Kwalifikowanie skazanego jako „skazanego niebezpiecznego" z perspektywy rekomendacji Rady Europy i prawa krajowego*, „Forum Prawnicze" 2021, nr 2(64), s. 42–43.

[23] Art. 76 ustawy Kodeks karny wykonawczy.

[24] M. Ćwikła, *Izolacja skazanych niebezpiecznych w polskich zakładach karnych*, „Kortowski Przegląd Prawniczy" 2021, nr 1, s. 16.

[25] Szerzej: E. Januszkiewicz, *Więźniowie niebezpieczni w izolacji penitencjarnej a bezpieczeństwo społeczne oraz bezpieczeństwo zakładów karnych*, [w:] E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski (red.), *Współczesne oblicza bezpieczeństwa*, Białystok 2015, s. 323.

[26] A. Lewicka-Zelent, S. Huczak-Kapluk, *Przemoc w warunkach izolacji więziennej*, „Probacja" 2021, nr 1, s. 20.

[27] R. Podruczny, op. cit., s. 74–79.

niższa niż u ogółu populacji osób pozbawionych wolności[28]. Wiele oddziaływań resocjalizacyjnych ze skutecznością stosowanych jest również wobec osadzonych niebezpiecznych. Jednocześnie z racji stwarzania zagrożenia dla bezpieczeństwa jednostki lub innych osób uprawnienia te realizowane są często w sposób odmienny.

Możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych

Oddziaływania resocjalizacyjne wobec osadzonych niebezpiecznych prowadzi się na podstawie właściwych przepisów prawa. Zgodnie z nimi osadzony niebezpieczny może: uczyć się, pracować, uczestniczyć w nabożeństwach i spotkaniach religijnych, korzystać z zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych (w tym realizowanych podczas spaceru), uczestniczyć w widzeniach z osobami bliskimi[29]. Szczegółowe sposoby prowadzenia oddziaływań penitencjarnych zostały określone we właściwej Instrukcji Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. Do najważniejszych jej zapisów należą: fakt posiadania wykształcenia kadry penitencjarnej o kierunku mającym zastosowanie w resocjalizacji i legitymowaniu się co najmniej 3-letnim doświadczeniem w pracy penitencjarnej; opieka penitencjarna powinna być w miarę możliwości przez ten sam personel od momentu przyjęcia na oddział do chwili jego opuszczenia przy uwzględnieniu konieczności zapewnienia odpowiedniego zastępstwa dla funkcjonariuszy[30]. Kolejny zapis dotyczy wzmożonych oddziaływań penitencjarnych, które mają na celu zwiększenie aktywności osadzonych i maksymalne zagospodarowanie im czasu wolnego. Polegają one w szczególności na: codziennym i bezpośrednim kontakcie wychowawczym; stałej opiece psychologicznej; obejmowaniem osadzonych nauczaniem lub szkoleniem kursowym, organizowaniem form zatrudnienia; prowadzeniem intensywnych zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych czy też prowadzeniem programów obejmujących m.in. przeciwdziałaniem agresji, niwelowaniu postaw pro kryminogennych oraz programów związanych z integracją z rodziną[31], przeciwdziałaniu uzależnieniom oraz nadużywaniem alkoholu[32].

Jednocześnie należy podkreślić, że oddziaływania wychowawcze i resocjalizacyjne prowadzone w stosunku do osadzonych niebezpiecznych realizowane są po uwzględnieniu wszystkich aspektów bezpieczeństwa. Podstawą wszelkich działań jest

---

[28] E. Januszkiewicz, *Oddziaływania penitencjarne prowadzone wobec skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego w świetle obowiązujących przepisów oraz raportów CPT*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2016, nr 92, s. 100.

[29] Art. 88b ustawy Kodeks karny wykonawczy.

[30] §2 z instrukcji nr 6/17 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 30 listopada 2017 r. w sprawie zasad organizacji i warunków prowadzenia oddziaływań penitencjarnych wobec osadzonych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa aresztu śledczego lub zakładu karnego (akt wewnętrzny).

[31] Ibidem, §4.

[32] Zarządzenie nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych (akt wewnętrzny).

wypracowanie takich rozwiązań, by osadzony niebezpieczny otworzył się i dał szanse na wdrożenie programów pomocowych[33]. Jednym z najskuteczniejszych oddziaływań jest praca. Osadzeni niebezpieczni mają również możliwość jej wykonywania. Odbywa się ona wyłącznie w oddziałach mieszkalnych. Dodatkowo nie mogą oni mogą wykonywać pracy, która mogłaby potencjalnie naruszać względy bezpieczeństwa. W tym celu ograniczono możliwość wykorzystywania niektórych przedmiotów (ostrych, metalowych, ciężkich), które wykorzystują inne grupy osadzonych[34].

Kolejnym oddziaływaniem o charakterze resocjalizacyjnym jest kontakt ze światem zewnętrznym w postaci widzeń. Realizowany jest z osobami bliskimi w sposób odmienny od ogółu populacji więziennej. Widzenia odbywają się wyłącznie w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt oraz pod nadzorem funkcjonariusza Służby Więziennej, niezależnie od faktu, czy mamy do czynienia ze skazanym, czy tymczasowo aresztowanym, przy czym w przypadku tymczasowego aresztowania dodatkowo powiadania się organ, wobec którego osadzony pozostaje do dyspozycji (prokuratura, sąd)[35]. Jednocześnie izoluje się osadzonych niebezpiecznych od ogółu skazanych, w taki sposób, by widzenia odbywały się w oddzielnej sali[36]. W odróżnieniu od pozostałych grup osób pozbawionych wolności osadzeni niebezpieczni nie mogą korzystać z możliwości dokonania zakupów z kantyny, a co za tym idzie – nie mogą spożywać artykułów żywnościowych podczas spotkań z rodziną[37]. Warto nadmienić, że ograniczenia stosowane podczas widzeń naruszają przedmiotowe prawo do poszanowania życia rodzinnego, ponieważ realizowanie czynności związanych z kontaktem z osadzonym, uwzględniając szczególne względy bezpieczeństwa (brak kontaktu bezpośredniego, kraty, monitoring), naraża na traumatyczne doświadczenia i przeżycia dzieci więźnia zakwalifikowanego do kategorii osadzonych niebezpiecznych[38]. Nie inaczej wygląda sytuacja dotycząca oddziaływań resocjalizacyjnych skupionych wokół możliwości uczestniczenia w mszy oraz posłudze religijnej. Osadzeni niebezpieczni, co oczywiste, mogą brać w nich udział, lecz na określonych zasadach, które determinują względny ochronne. Odbywają się w oddziałach mieszkalnych dla niebezpiecznych, wzmożone są względy bezpieczeństwa, stosuje się system monitoringu oraz zabezpieczeń techniczno-ochronnych. Jak słusznie wskazuje Jerzy Nikołajew, w przypadku osadzonych niebezpiecznych występuje ograniczona możliwość udziału w posługach religijnych, ponieważ bezpośredni kontakt z kapelanem jest niemożliwy, zaś bierne uczestnictwo w nabożeństwach (poprzez

[33] E. Ślęzak-Kawa, *Niebezpiecznych coraz mniej*, „Forum Penitencjarne" 2014, nr 3, s. 6–8.

[34] E. Karpuszenko, *Praca a readaptacja społeczna osadzonych*, „Prace Naukowe Akademii Jana Długosza w Częstochowie" 2017, nr 1, s. 193.

[35] Zob. szerzej: T. Kalisz, *Zarządzenie o zgodzie na widzenie z osobą tymczasowo aresztowaną*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2019, nr 3921, s. 53.

[36] A. Świergała, *Widzenia w polskim systemie penitencjarnym*, „Humanistyczne Zeszyty Naukowe" 2020, nr 24(1), s. 199.

[37] J. Hanc, *„My chickens would love this!" Nutraloaf jako przykład naruszenia prawa skazanego do otrzymywania przyzwoitego posiłku*, „Archiwum Kryminologii" 2022, nr 1, s. 23.

[38] E. Dawidziuk, K. Kotowska, *Nowe technologie komunikacji skazanych i tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym*, „Archiwum Kryminologii" 2021, nr 43(2), s. 156.

radiowęzeł) nie może być uznane za pełny udział tej kategorii skazanych w oddziaływaniach[39]. Podobnego zdania jest Marek Paszkowski, wskazując, że istnieje szereg ograniczeń i dostępu do nabożeństwa ze względu bezpieczeństwa, jak również barier i technicznych możliwości (jak w Zakładzie Karnym w Barczewie, gdzie nie ma możliwości stworzenia kaplicy w oddziale dla niebezpiecznych). Zgodnie z rozwiązaniami stosowanymi w barczewskiej jednostce uczestnictwo może odbywać się na dwa sposoby, tj. w ramach posługi indywidualnej, gdzie ksiądz kontaktuje się z osadzonymi lub też za pomocą środków elektronicznych w postaci radiowęzła. Co oczywiste, w pierwszym przypadku niezbędne jest dokonanie zgłoszenia pisemnego lub ustnego zgłoszenia faktu chęci uczestnictwa w posłudze indywidualnej[40].

Wśród innych oddziaływań można wskazać programy prowadzone przez wolontariuszy Art Of Living, którymi są zajęcia relaksacyjne. Mają one charakter uzupełniający wobec terapii dla osób uzależnionych od alkoholu czy innych substancji odurzających[41].

Podsumowanie

Widać wyraźnie, że tzw. osadzony niebezpieczny traktowany jest odmienne od pozostałej populacji więziennej. Przede wszystkim stosuje się wobec tej grupy osadzonych szczególne względy bezpieczeństwa w postaci systemu monitoringu, krat oraz innych zabezpieczeń techniczno-ochronnych. Mają one również wpływ na procesy resocjalizacyjne. Osadzeni z tej grupy mogą bowiem korzystać z możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych, które są jednak dostosowane do wymagań bezpieczeństwa. Należy pamiętać, że status osadzonego niebezpiecznego nadawany przez komisję penitencjarną jest czasowy oraz wynika z pewnych przesłanek. Po określonym czasie należy poddać weryfikacji osadzonego, odnosząc się również do ich postępów resocjalizacyjnych. Przepisy prawne wręcz obligują kadrę penitencjarną do aktywizacji osadzonych niebezpiecznych.

W niniejszym artykule wskazano liczne przykłady aktywności stosowanych wobec osadzonych niebezpiecznych, wśród których znalazły się praca, uznawaną za jedną z najbardziej skutecznych form resocjalizacji, czy też kontakt z osobami najbliższymi realizowany podczas widzeń. Co oczywiste, osadzonych niebezpiecznych nie pozbawia się możliwości udziału w innych działaniach resocjalizacyjnych, które są dostępne innym osobom pozbawionym wolności, jednak mają one bardziej charakter podmiotowy wobec wzmożonych działań ochronnych.

---

[39] J. Nikołajew, *Wolność sumienia i religii sprawców szczególnie niebezpiecznych (art. 88a i 88b KKW)*, „Studia Prawa Wyznaniowego" 2020, t. XXIII, s. 253–257.

[40] M. Paszkowski, *Posługa duszpasterska na oddziale dla niebezpiecznych Zakładu Karnego w Barczewie*, [w:] M. Szwejkowska, K. Ryś (red.), *Współczesne wyzwania dla systemów penitencjarnych na świecie*, Olsztyn 2016, s. 201–202.

[41] A. Michalska, D. Michalski, *Zachowania niepożądane w zakładach karnych. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2020, s. 93.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

Całus M., *Kwalifikacja i weryfikacja statusu osadzonych „niebezpiecznych" – analiza rozwiązań kodeksowych w kontekście celów wykonywania kary pozbawienia wolności*, [w:] J. Helios, W. Jedlecka, A. Kwieciński, A. Nawój-Śleszyński (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności*, Wrocław 2019.

Ćwikła M., *Izolacja skazanych niebezpiecznych w polskich zakładach karnych*, „Kortowski Przegląd Prawniczy" 2021, nr 1.

Dawidziuk E., Kotowska K., *Nowe technologie komunikacji skazanych i tymczasowo aresztowanych ze światem zewnętrznym*, „Archiwum Kryminologii" 2021, nr 43(2).

Fabiszewski W., *Wykonywanie zadań ochrony społeczeństwa przed sprawcami przestępstw i zabezpieczania jednostek penitencjarnych*, [w:] W. Tomaszewski, W. Fabiszewski, A. Jurkun (red.), *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa Polski*, Olsztyn 2017.

Hanc J., *„My chickens would love this!" Nutraloaf jako przykład naruszenia prawa skazanego do otrzymywania przyzwoitego posiłku*, „Archiwum Kryminologii" 2022, nr 1.

Januszkiewicz E., *Oddziaływania penitencjarne prowadzone wobec skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego w świetle obowiązujących przepisów oraz raportów CPT*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2016, nr 92.

Januszkiewicz E., *Więźniowie niebezpieczni w izolacji penitencjarnej a bezpieczeństwo społeczne oraz bezpieczeństwo zakładów karnych*, [w:] E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski (red.), *Współczesne oblicza bezpieczeństwa*, Białystok 2015.

Kalisz T., *Osadzeni niebezpieczni. Procedura klasyfikacji, jej, weryfikacja oraz zakres ograniczeń*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2017, t. XLIII.

Kalisz T., *Zarządzenie o zgodzie na widzenie z osobą tymczasowo aresztowaną*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego" 2019, nr 3921.

Kalisz T., Kwieciński A., *Bezpieczeństwo osobiste osadzonych w okresie izolacji penitencjarnej*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie" 2013, nr 1.

Karpuszenko E., *Praca a readaptacja społeczna osadzonych*, „Prace Naukowe Akademii Jana Długosza w Częstochowie" 2017, nr 1.

Kwieciński A., *Postępowanie z wybranymi grupami wskazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Warszawa 2013.

Lewicka-Zelent A., Huczak-Kapluk S., *Przemoc w warunkach izolacji więziennej*, „Probacja" 2021, nr 1.

Machel H., *Resocjalizacja penitencjarna. Istota, dylematy terminologiczne, społeczny sens, kilka uwag teoretycznych i kadrowych*, „Resocjalizacja Polska" 2010, nr 1.

Michalska A., Michalski D., *Zachowania niepożądane w zakładach karnych. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2020.

Migdał J., *Resocjalizacja skazanych – utopia czy perspektywiczne wyzwanie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego" 2008, nr 61.

Niełaczna M., *Człowiek w akwarium – postępowanie z więźniami niebezpiecznymi w oddziałach o specjalnych zabezpieczeniach*, „Archiwum Kryminologii" 2014, t. XXXVI.

Nikołajew J., *Izolacja a prawa i obowiązki skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych typu zamkniętego, o których mowa w art. 90 Kodeksu karnego wykonawczego*, „Studia Prawnoustrojowe" 2020, nr 49.

Nikołajew J., *Wolność sumienia i religii sprawców szczególnie niebezpiecznych (art. 88a i 88b KKW)*, „Studia Prawa Wyznaniowego" 2020, t. XXIII.

Paszkowski M., *Posługa duszpasterska na oddziale dla niebezpiecznych Zakładu Karnego w Barczewie*, [w:] M. Szwejkowska, K. Ryś (red.), *Współczesne wyzwania dla systemów penitencjarnych na świecie*, Olsztyn 2016.

Piotrowski A., *Funkcjonariusze Służby Więziennej wobec aktualnej populacji osadzonych*, „Edukacja dla bezpieczeństwa" 2014, nr 3.

Pierzchała K., *Co Polacy mają wspólnego z „Milczeniem Owiec"? „Bestie" na wolności a ich „uczłowieczenie". Zarys analityczno-syntetyczny problemu*, „Krakowskie Studia Małopolskie" 2014, nr 19.

Podruczny R., *Skazani niebezpieczni w polskiej rzeczywistości penitencjarnej – bariery i perspektywy korekcyjne*, [w:] S. Grzesiak (red.), *Psychopedagogiczne konteksty wykonywania kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2020.

Strzelec M., Nowacki R., *Oddział mieszkalny jako fundamentalny element w bezpieczeństwie penitencjarnym – rola oddziałowego*, „The Prison System Reviev" 2022, nr 117.

Szczygieł G.B., *Kwalifikowanie skazanego jako „skazanego niebezpiecznego" z perspektywy rekomendacji Rady Europy i prawa krajowego*, „Forum Prawnicze" 2021, nr 2(64).

Szwejkowska M, *Wymogi związane z zapewnieniem bezpieczeństwa osadzonych umieszczonych w zamkniętych zakładach karnych – wybrane zagadnienia*, [w:] E. Ura, B. Sitek, T. Graca (red.), *Potrzeby jako współczesny determinant treści praw człowieka*, Józefów 2017.

Ślęzak-Kawa E., *Niebezpiecznych coraz mniej*, „Forum Penitencjarne" 2014, nr 3.

Świergała A., *Widzenia w polskim systemie penitencjarnym*, „Humanistyczne Zeszyty Naukowe" 2020, nr 24(1).

Zalewski W., *Długoterminowe kary pozbawienia wolności w teorii i praktyce*, Gdańsk 2015.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.).

Zarządzenie nr 63/23 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 3 października 2023 r. zmieniające zarządzenie w sprawie określania przeznaczenia zakładów karnych i aresztów śledczych.

Zarządzenie nr 69/23 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 31 października 2023 r. w sprawie sposobów ochrony, konwojowania oraz zadań ochronnych funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej.

Zarządzenie nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych.

Instrukcja nr 6/17 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 30 listopada 2017 r. w sprawie zasad organizacji i warunków prowadzenia oddziaływań penitencjarnych wobec osadzonych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa aresztu śledczego lub zakładu karnego.

Źródła internetowe

Miesięczna informacja statystyczna październik 2023 r., https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka.

Przeznaczenie zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na dzień 23 października 2023 r., https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka.

Resocialization dangerous inmates – problems and opportunities

Summary

The article talks about resocialization of dangerous inmates, and shows definition of dangerous inmate residing in special housing unit in prison. The article points up the act thanks to which they are qualified to this type of units. Article talks about main problem of resocialization this type of inmates, and shows main tasks conducted towards inmates like work, contact with family and the others activities. Assumptions of the resocialization prove us problematic of this type of resocialization with dangerous inmates. The impact have a positive effect of qualification granted status of dangerous inmate.

Keywords: dangerous inmate, prison, resocialization, safety, qualification, Prison Service